हाइकुया
न्हूगु आयाम, न्हूगु दिशा

प्रा.डा. आनन्द जोशी

हाइकुया
न्हूगु आयाम, न्हूगु दिशा

डा. आनन्द जोशी

रूबरिक

यें, नेपालमण्डल,

नेपाः

कुतः पिकाक

ख्वप, नेपालमण्डल,

नेपाः

११३६.१६.२०८

हाइकुया न्हूगु आयाम, न्हूगु दिशा

च्वमि : डा. आनन्द जोशी

विधा : समालोचना

पिकाक : रुवरिक, येँ व कुतः पिकाक, तिबुक्छेँ-८, ख्वप, नेपालमण्डल, नेपाः ।

न्हापां : स्वसः (३००)गू

: ने.सं. ११३६ बछलाथ्व स्वांया पुन्हि

: बु.सं. २५६०/ वि.सं. २०७३/ सन् २०१६

मू : सःत्या (१५०/-) तका

ISBN : 978-9937-0-0966-9

HAIKUYA NHOOGU AYAMA, NHOOGU DISHA

By Dr. Ananda Joshi (NEPAL BHASHA) 2016

थाकू : मित्रता छापाखाना, ग्वःमरि, ख्वप, नेवाः स्वायत्त राज्य, नेपाः ।

लुपाः

डा. आनन्द जोशीयात नेपालभाषा ख्यःयापिसं आधुनिक कवि व हाइजिन कथं जक म्हस्यू । वय्कःया म्हसीका थुलिं जक नं पूमवं । वय्कः छम्ह वैज्ञानिक नं खः, अभ्र छम्ह वातावरणविद् नं खः । थपाय्धंगु व्यक्तित्व दुम्ह वय्कलं थःगु प्रतिभा अंग्रेजी भासं व खय् भासं च्वया थःगु आभा-मण्डल भ्वय्ख्ययेके फइगु खइ । अथेसां वय्कलं थःगु मां भाय्या मतिनां मांभाय्यात तःमिकेत कविताया माध्यमं, हाइकुया माध्यमं जक मखु, समालोचनात्मक च्वसु च्वयाः न्ह्यचिलादीगु दु । थम्हं जक च्वयाच्वना वय्कः लुमधं । वय्कः कविता ख्यः कय्कुना वनाच्वंगुलिं उलि हे चिन्तित । हाइकु नं गुलि गति कायेमाःगु खः, उलि गति काये मफुगुलिं वय्कः लुमधं । 'कविता ख्यः'या माध्यमं कवितायात न्हूकथं न्ह्यज्याका वनेमाःगु वाःचायेका दिइ । अथे हे 'हाइकान'यात दर्ता याना हाइकुयात अभ्र नं न्ह्यज्याका वनेमाःगु वाःचायेकादिइ । अभ्र समालोचना ख्यःयात नं चकंका वनेमाःगु महसूस यानादिइ । अले वय्कलं समालोचनात्मक च्वसु नं च्वया न्ह्यचिलादिइ । वय्कःया समालोचनात्मक च्वसु 'नःलि', 'थौंकन्हे' लय्पतिइ धमाधम पिदनाच्वंगु दु ।

वय्कःया आः तक निगू समालोचनात्मक च्वसु मुना सफू पिदनेधुंकूगु दु - 'थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः' (११३३) व 'थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा' (११३४) । 'थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः'य् खुपु हाइकु सम्बन्धि च्वसु व निपु कविता सम्बन्धि च्वसु दुथ्याःसा 'थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा'य् खुपु च्वसु दुथ्याः । आः पिदनेत्यंगु वय्कःया स्वंगूगु न्हूगु समालोचनात्मक च्वसु मुना सफू 'हाइकुया न्हूगु आयाम, न्हूगु दिशा' खः । थुकिइ खुपु मुक्कं हाइकु सम्बन्धि च्वसु दुथ्याः । थ्व प्रत्येक च्वसुइ नेपालभाषां च्वयातःगु हाइकुयात दसुकथं न्ह्यब्वया दीगु दु । थ्व वय्कःया तसकं बांलाःगु व सकारात्मक पलाः खः ।

डा. आनन्द जोशी छम्ह आधुनिक कवि खः । आधुनिक कविता स्वतन्त्र व स्वच्छन्द रुपं छु कथंया बन्धन मुक्त विधा खः । वय्‌कलं हाइकु च्वयादिइ । थःत अःपुक्क हाइकुया माध्यमं चिहाकलं अभिव्यक्त यानादिइ । वय्‌कलं हाइकुया नियम दुने च्वनाः हाइकु च्वया च्वनादीगु दु । मेमेपिं आधुनिक कविपिं हाइकु नां कायेवं जिपिं बन्धन चिका च्वने मयः धकाः असमर्थता क्यनाः लिलिचिलि । तर आधुनिक कवि आनन्द जोशीं भिंन्हयूगः आखःग्वः स्वभ्ववलय् थःत प्वंकाः न्ह्यःपलाः छिनाच्वना दीगु दु । विश्वय् छु छु न्हून्हूगु धाः वल उकियात नालाः थःगु साहित्यय् हये फयेकेमाः । थ्व ज्याय् डा. आनन्द जोशीजु थाकु मचासें पलाः छिनाः च्वनादीगु दु । अभ्र भ्रीगु नेवाः हाइकुयात हलिमय् ब्वये छिंकेत गुकथं न्ह्यज्याना वनेगु धकाः थीथी समालोचनात्मक च्वसु पाखें दिशा निर्देश यानाः पलाः च्वयेका च्वनादीगु दु ।

थुगुसि ने.सं. ११३६दँय् आधुनिक कवि व हाइजिन डा. आनन्द जोशीया स्वंगूगु समालोचनात्मक च्वसु मुना सफू कथं भ्रीगु न्ह्यःने **हाइकुया न्हूगु आयाम, न्हूगु दिशा** ज्वना दंभ्राःगु दु । थ्व सफुतिं नेपालभाषाया हाइकु विकाश व विस्तार यायेत यक्व ग्वाहालि व तिबः जूवनीगु भल्सा कया । थ्व सफूया नं पिकाक जुयेगु ह्वःताः बियादीगुलिं वय्‌कःयात आपालं आपाः सुभाय् व भिंतुना द्यछाना । वय्‌कःया मेमेगु पिथना थें थ्व पिथनायात नं ब्वमिपिसं ययेका दी धकाः भल्सा कयाच्वना । जय नेपालभाषा !

बिमल ताम्राकार

रुवरिक व कुतः पिकाक

ने.सं. ११३६ बछलाथ्व ११ सोमवाः

जिगु खँ

● डा. आनन्द जोशी

परिवर्तन निरन्तर तवरं न्ह्याःवना च्वनिगु प्रकृया खः। थ्व प्रकृयाया क्रमय् साहित्यया विविध विधाय् छगू धुंकाः मेगु परिवर्तनं न्हून्हूगु आयाम नीस्वना वनिगु स्वभाविक हे खः। थ्व हे परिप्रेक्ष्यय् स्वयेबलय् छु दँ न्ह्यःनिसें कविता विधाया विभिन्न धाः मध्ये हाइकुइ यक्व विविधता प्रादुर्भाव जुयाः थ्व धाःया विकास व विस्तार दुत्ततर पहलं जक मखु, जीवनया छगू अभिन्न अंग जुयावंगु नं पुष्टि जुइधुंकूगु दु। थौंया हाइकुं शाश्वत पक्ष नापनापं मानवीय जीवन सम्बन्धित विविध क्षेत्र गथेकि सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, विज्ञान तथा प्रविधि, वातावरण व व्यवस्थापनय् खने दःवःगु समस्या, विकृति व व्यवस्थापन यायांवंगु व यायेत स्वःगु प्रयासयात एकिकृत याना न्हूगु आयामया लुखा चायेका न्ह्याःवनेत बःबियाच्वंगु दु। थ्व हे विषयगत विविध पक्षयात चिन्तन मनन, विश्लेषण व अनुसन्धान याना हाइकु सिद्धान्त सम्वन्धित च्वसु नं प्रकाशित जुजुं वनाच्वंगु दु। थथे हाइकुया सिर्जनागत विकाश व हाइकुया सैद्धान्तिक पक्षया प्रगति-पलाः न्ह्याःवनाच्वसां भीगु देय्यात ल्वःगु, देय्या लकस, व्यवस्था, परिस्थिति अनुरुपया विम्ब व विषयया चयन व प्रस्तुतिगत शैली बोधगम्य रुपं यायेगु पाखे एकरुपता व भीगु थःगु हे पहिचान मदया यःयः थें, थः यस्से च्वया थः हे सम्पूर्णरुपं ज्ञाता, विज्ञ धयाच्वंपिं मदुगु मखु। इलय् हे थज्याःगु अहंपूर्ण, विकृति व अनभिज्ञतायात हिइकाः सहि दिशाय् न्ह्याःवनेत प्रेरित यानायंकेगु थौंया आवश्यकता हाथ्याया रुपय् खनेदःवंगु दु। छु दँ न्ह्यः निसें हाइकुया क्षेत्रय् ई अनुरुप यक्व तरिकां विकाश जुयावंगु दु, विशेष याना विषयवस्तुया चयनय्, विश्लेषण याना समसामयिक समस्यायात ब्वयेगु तरिकाय्, विम्बयात जीवन्त जुइक प्रस्तुत यायेगु तरिकाय्, चेतना थना बिइगु तत्वया एकिकृतय्। जिं स्वये समसामयिक हाइकुया शुरुवात निसें हे हाइकुया सिर्जनाय् छगू सशक्त व समयानुकुल

अनुभूतियात व्यक्त याना जीवन्त रुपं न्ह्याःवनाच्वंगु दु । थ्व क्रमयात अझ सशक्त पहलं निरन्तरता बिया न्ह्याकेत चिन्तन मनन, अनुसन्धानात्मक कथं विश्लेषण याना व थःगु अनुभवयात, बिचाःयात एकिकृत याना न्ह्याकेमाःगु आवश्यकता अझ नं दनि ।

हाइकुया सिद्धान्तयात थौंया ई, देय्, परिस्थिति, जीवन पद्धति, परिवर्तन अनुरुप ल्वयेक, देय्या वास्तविक स्थिति ब्वया व जिन्दगी भोगय् यानाच्वंगु बाध्यता, समस्या, पीडा अभिव्यक्त नापं वनेमाःगु लँ संकेत यायेत जि न्ह्याबले प्रयत्नशील । थ्व हे प्रयास यात्राय् जिं अनुभव यानागु आधारय् थ्व सफुतिइ विभिन्न गोष्ठीइ प्रस्तुत जूगु च्वसु व प्रकाशित वक्तव्य नाप विभिन्न पत्रिकाय् पिहां वःगु च्वसुयात छथाय् मुनाः प्रस्तुत यानागु दु । थ्व सफुतिं नेपालभाषाया हाइकुयात सहि दिशाय् न्ह्याःवनेत प्रेरित याना योगदान याइ धकाः जिं विश्वास यानाच्वना । इलय् ब्यलय् च्वसु च्वयेत व सफूया रुपय् मूर्तरुप बिइकेत प्रेरितयापिं यक्व दुसां विशेष याना डा. कुन्जनी जोशी व जिमि परिवार, व पासा इन्द्र माली, नरेशवीर शाक्य, बिमल ताम्राकार पिंयात दुनुगं निसें सुभाय् दु । थथे हे संस्था रुवरिक व कुतः पिकाकयात थ्व सफू प्रकाशनया लागि नं सुभाय् दु ।

ने.सं. ११३६ बछलाथ्व ८

थम्हं हे लँ दयेका न्ह्या:वनेत
न्ह्याबलें जित: प्रेरित यानाच्वंम्ह
प्रा. डा. कुन्जनी जोशीयात

धलःपौ

हाइकुया
न्हूगु आयाम, न्हूगु दिशा

जीवन्त हाइकु सिर्जनाया लागि संयन्त्र मालेगु अभियानय् जि !

जि वैज्ञानिक ! जि वातावरणविद् ! जि कवि !

दुग्यक स्वल धाःसा यक्व हे क्वातुगु स्वापू दु थ्व स्वंगु दथुइ, सतहं जक स्वल धाःसा दक्व अलग, दक्व ब्यागः, छगू नाप मेगु विरोधाभाष ! थज्याःगु अन्तर सम्वन्ध वा अन्तर ब्यागः नापं जि, जिगु इच्छा, जिगु गति ततःमतः क्यनाच्वन न्ह्निन्हिं । छखे थःगु ज्याय् हे व्यस्त न्ह्याबले, मेखे थः दुने दनाः वयाच्वंगु तरंगयात क्यानभासय् अभिव्यक्त यायेगुलिइ व्यस्त जि । थःगु अनुभवं प्याःगु अनुभूतियात व्यक्त यायेत जिं न्ह्याबले तःपाःगु क्यानभास हे ल्यया, उकिं जिगु कविता तहाकः । थथे जूगुया मू कारण खः -

(१) न्ह्याःगुं समस्यायात एकिकृत रुपं स्वयेगु जिगु बानी व

(२) जि वैज्ञानिक, व न जीव विज्ञाननाप स्वापू दुगुलिं जिं सूक्ष्म जीवयात स्वयेत माइक्रोस्कोपया प्रयोग यायेबलय् जीव जक मखु, मेगु वस्तु, कण तक नं व यन्त्रं खने दयाः वइ थें जिं कविताया विषय अन्तर्गतया समस्यायात विश्लेषण यायेगु इलय् छगू धुंकाः मेगु उपसमस्या नं व हे मू विषयया समस्याय् न्यलाः वनाच्वंगु खनिगु व थुकिया सम्वन्धयात नं अभिव्यक्त याना वनेगु जिगु थःगु हे बिस्कं तरिका ।

थथे न्ह्याबले तःहाकगु कविता च्वयेगुलिइ हे तक्यनाच्वनाम्ह जिगु न्ह्यःने गुबले गुबले न्ह्यसः दंवः - 'छाय् जिं ल्ययागु विषयया चिन्तन मननं प्याहां वःगु लिच्वःयात, थम्हं खंगु, अनुभव यानागु भाव/बिचाःयात विश्लेषण याना प्याहां वःगु निचोडयात निध्वलं वा स्वध्वलं अभिव्यक्त यायेगु लँ लुइके मफत थौं तक ?' थ्व न्ह्यसः सिर्फ न्ह्यसः जुया जि दुने स्वानाच्वन यक्व दँ निसे, लिसः मदुगु न्ह्यसः ! विवश जि थःगु हे लँय्, व्यस्त जि थःगु भाव/बिचाःयात व हे विस्तृत पहलं मूर्तरुपं बिया च्वनेगु श्रृंखलाय् ।

ई फुनाच्वन । जि थःगु हे यात्राय् ब्यस्त । अय्सां थःगु अनुभूतियात सशक्तरुपं चिहाकयेकः अभिव्यक्त यायेत जिं न्ह्याबले उपयुक्त संयन्त्र माला हे च्वना, मालेगु प्रयासय् हे जि संलग्न । खला जिं इलय् ब्यलय् थःगु

अनुभूतियात चिपागु क्यानभासय् नं मूर्तरुप बियाः कविता नं च्वया, तर छाय् थें मस्यू, चिपाःगु कविताया क्यानभासय् थः दुने दनावःगु भावया लबुयात बहुआयामिक मिखां मखु, सूक्ष्म रगं जक किया प्वंकेफु थें जक जितः महशूस जुइगु । वास्तवय् जि ला न्ह्याबलें थःगु भावयात, अनुभूतियात सम्वन्धित विषयया विभिन्न पक्षनाप एकिकृत याना तरंग थनाबिइ फुगु संयन्त्रया खोजय् । सन् २००८दँय् डा. कुन्जनी हावर्ड विश्वविद्यालयलय् पोष्टडाक्टरेट यायेत वंबलय् जि नं नापं अमेरिकाय् वना । जिमिगु अप्वः ई हार्वड विश्वविद्यालय् थःथःगु अनुसन्धान ज्याय् फुनाच्वन । छन्हु थःगु अनुसन्धान सम्वन्धित सफू मालेत जि हावर्ड सफू पसलय् वना, अन जिगु मिखा पोइट्रीया च्याकय् अनायास ध्वन । स्वस्वं वना, स्वंगू हाइकुया सफू Higgion (1985), Heuvel (1986), Ross (ed.) (1993) ल्ययाः, न्यानाः यंका, ब्वनाः । थ्व सफू ब्वंलिसे न्हापानिसें जिं माला च्वनागु संयन्त्र लुयावः थें ताल । अन लिपा इन्टरनेटय् हाइकुया सिद्धान्त, थ्वया विशेषता व नियम अध्ययन यायेगु शुरु याना । विभिन्न पुस्तकालय वना हाइकुया सफू माला अध्ययन नं याना । यक्व चिन्तन मनन पश्चात जि छगू निष्कर्षय् थ्यन - थःके बुया वइगु भाव/बिचाःयात कम ध्वलं, चिहाकयेक, सशक्तरुपं अभिव्यक्त यायेत हाइकु हे दकसिबे उपयुक्त संयन्त्र सावित जुइफु । थ्व हे संयन्त्रयात छ्यलाः जीवन्त हाइकु सिर्जना याना वने फइगु आधार जिं तायेका ।

हाइकुया शुरुवात गन जुल, गय् जुया जुल धयागु जिज्ञासापूर्ण न्ह्यसःया लिसः माले अःपु मजू, न्ह्यागुसां थौं तक दुने हाइकुं धिसिमिसि धायेक पलाः न्ह्याका थःत बिस्क रुपं स्थापित यायेधुंकूगु खँय् छुं हे विवाद मदु । प्रारम्भिक इलय् प्रतिपादित हाइकुया सिद्धान्तय् व तत्वय् बःकयाः मुख्य याना थः दुने दनावःगु बिचाः, भावयात प्रकृति व प्रकृतिजन्य पक्षय् जक लिधनाः अभिव्यक्त यायेमाःगु, ५-७-५ आखःग्वः व स्वध्वःया स्वरुपय् दक्व मू खँ प्रस्तुत यायेमाःगु व किगोया प्रयोग हे जुइमाःगु अनिवार्यता अंगिकार याना हाइकुया सिर्जना व विकाश जुयावंगु खनेदु । खः नं व इलय् जापानया जीवन स्थानीय प्रकृति तथा संस्कृतिया विभिन्न पक्ष नापं अभिन्न रुपं सम्वन्धित जूगुलिं न्ह्यागु भावयात नं प्रकृतिजन्य तत्व व विम्बया प्रयोग याना ब्वयेगु छगू परम्परा हे जुयाबिल । हाइकुया विकाशया श्रृंखलावद्ध गतियात सिइकेत वेभसाइट व उपलव्ध सफूया मार्फतं जिं थःगु अध्ययनयात

क्रमिकरुपं न्ह्याका: यंका ।

छुं दशक न्ह्य:निसें विश्वय् व:गु हिउपालं स्थानीय परिस्थितिइ जक मखु, ज:लाख:ला तथा तातापागु देय्या विभिन्न क्षेत्रय् व श्रोतय् नं परिवर्तन जुया मानवीय जीवन, पद्धति, म्वायेगु तरिका, रहनसहन, व्यवस्था व विकाशय् विविध किसिमं प्रभाव लानावन । म्हिग: तक प्रकृतिनाप क्वातुगु स्वापू तया म्वानाच्वंपिं जिन्दगी थौं भौतिक संरचनाय्, विज्ञान व प्रविधिया जालय्, साइवरया संसारय् तत:मत: क्यंका म्वायेत वाध्य जुल, आर्थिक बोझं त्ययेका अपांग जुया: विकाशया दौडय् ब्वाँय् जुया च्वनेत विवश जुल । फलस्वरुप हाइकुइ प्रकृति नापनापं थौंया मनू, थौंया विडम्वनापूर्ण पला: व स्थिति, संकटकालिन अवस्थाय् लानावंगु श्रोतया अवस्था व दिशा भ्रमयात विम्बमय याना अभिव्यक्त यायेगु शुरुवात जुल । थथे ई नापनापं हाइकुइ छगू लिपा मेगु परिवर्तन वल - विषयवस्तु, स्वरुप, तत्व व धारणाय् । गुलिं देय् नं ला थ:गु देय्या जीवन, रहनसहन, व्यवस्था व संत्रासपूर्ण अवस्थायात प्रकृति नाप एकिकृत याना प्रस्तुत याना यंकल, गुलि देय् नं हाइकुया स्वरुपयात हे हिइका: थ:गु अनुभूतियात जीवन्त याये फइगु किसिमं प्रस्तुत यायेगु लँ ल्यया: न्ह्या:वन ।

थ्व हे पृष्ठभूमिया आधारय् झीगु भाषाया हाइकु अध्ययन, मूल्यांकन, विश्लेषण याना स्वयाबलय् नेपालभाषाया हाइकु व हे परम्परागत सिद्धान्त व तत्वय् हे अलमलय् जुयाच्वंगु जिं तायेका । झीगु हाइकुया स्थिति-चित्रयात थथे ब्वयेफु -

(१) नेपालभाषाया हाइकुया विकाश परम्परागत सिद्धान्त व तत्वयात ब:कया: न्ह्या:वनाच्वंगु दु,

(२) नेपालभाषाया हाइकु ५-७-५ आख:ग्व:, स्वध्व: व किगो मदयेकं मगा:गु धारणाय् तक्यना: अनुभूतियात ई अनुरुप सशक्त रुपं ब्वयाबिइ मफूगु स्थितिइ कानाच्वंगु दु,

(३) हाइकुयात कविता विधाया छगू धा:या रुपय् मान्यता बिइगु दिशा पाखे पला: न्ह्या:वंगु खने मदु,

(४) प्रकृति व प्रकृतिनाप सम्वन्धित विषय व तत्वयात हे विम्ब याना थ:गु भावयात मूर्तरुप बिया वनेगुलिइ हे हाइजिनत व्यस्त जुयाच्वंगु दु,

(५) थौंया मानवीय जीवन, जीवनं भोगय् यानाच्वंगु घटना, संघर्ष,

अन्तरद्वन्द्व व मनूतय्गु मनस्थिति, विद्रोह, छटपटि, उकुसमुकुस व जीवनया छ्याखेरंया लकस, श्रोत व विकाश आदि विषयवस्तु नं हाइकुया विषय जुइफु धयागु धारणाया अभाव । थ्व विषयलय् हाइकु सिर्जना यायेगु प्रयासया कमी व

(६) जनतायात वोध याके फइगु विषय, विम्ब व तरंग थनाः बिइत आवश्यक तत्व प्रयोग याना चेतना थना बिइगु प्रयासया कमी व थ्वयात प्राथमिकता बिया हाइकुयात जीवन्त यायेगु कुतः नगन्य ।

थ्व च्वय् उल्लेखित जिगु अध्ययनया नतिजां जितः इनिमिनि धायेकल । ईया पलाः नापं विश्वय् व झीगु देशय् नं यक्व परिवर्तन वयेधुंकल । परिवर्तन नाप ब्वलंगु बिचाः, दृष्टिकोण, देय्या स्थिति, मनूतय्सं भोगय् यानाच्वंगु वाध्यता, नुगः दुने बुगु छटपटि व विरोधयात हाइकुइ मूर्तरुप बियाः ब्वये मफुगु असमर्थता ला झीगु हे कमजोरी खः । थ्व परिप्रेक्ष्यय् जिं स्वये ई नापं छुं न्ह्यसः दनाः झीके लिसः फ्वनाच्वंगु थें जिं तायेका -

(१) न्हू विषयवस्तुयात एकिकृत याना समसामयिक पहलं चिन्तन मनन याना न्ह्याःवनेत छु झीके उर्जा हे मन्त ला ?

(२) मेपिसं क्यंगु लँय् हे न्ह्याःवना थःगु भाव, बिचाःयात अभिव्यक्त याना च्वनेगु छ्गू कथंया झीगु वाध्यता खः कि ? या विकल्पया लँ दयेका वनेत झीपिं असक्षम खः ?

(३) थःगु देय्या वातावरण, जीवन पद्धति, सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक व सांस्कृतिक पक्षयात परम्परागत हाइकुया सिद्धान्तय् एकिकृत याना जीवन्त हाइकु सिर्जना याना वनेत आधारया कमी खः वा अध्ययन, चिन्तन मनन, अनुसन्धान याना वनेमफुगु झीगु कमजोरी खः ?!

खः हरेक देय्या थःगु हे विशेषता दु, थःगु हे पन दु, थःगु हे जीवन दर्शन दु, व्यवस्था दु । थ्वयात चिन्तन मनन याना, विश्लेषण, अनुसन्धान याना हाइकुइ व्यक्त याना वनेत स्वयेगु आवश्यक दु । गुबले तक हाइकुइ जनतां भोगय् यानाच्वंगु स्थिति, मनय् दनाः वयाः ग्वाराग्वारा दायाच्वंगु खँ, छटपटि, विद्रोह, पीडायात विविध माध्यमं जनतायात वोध याकाः यंके फइमखु, हाइकु जनजीवन पाखें तापाना वनि, हाइकु सिर्फ म्युजियमय् स्थापित वस्तु जुयाबिइ । उकिं जिं थुइका सिद्धान्त न्ह्यागुं जुइमा, चाहे व परम्परागतरुपं प्रतिपादित हे जुइमा वा नकतिनि हे स्वीकृत/घोषित सिद्धान्त

जुइमा, छुं नं सिद्धान्त न्ह्याबलेया लागि अडिग कोशल्वहं सावित जुया च्वने फइमखु, ईया अवस्था, ईया गति, ईया परिवर्तन अनुरुप हिलाः वनि, हिउपाः वइ, वयेमाः । स्पष्टं धायेगु खःसा हाइकुया विकाश व हे पुलांगु धारणा, परम्परागत सिद्धान्त बःकयाः न्ह्याबलेया लागि जीवन्तरुपं प्रवाहित जुया च्वने फइमखु । ई अनुरुप हाइकुया सिद्धान्त, तत्व, स्वरुपय् परिवर्तन वइ, अले जक मनुखं थःगु वर्तमान, थःगु जीवन खंकेफइ हाइकुइ, जीवनं भोगय् यानाच्वंगु वाध्यता, संघर्ष, विद्रोह, आत्मसमर्पण आदि यथार्थरुपं व्यक्त जूगु खंकेफइ हाइकुइ, थःगु आस्था, विश्वास, संकल्प हाइकुं वोध याकेफइ, थुलि जक मखु लँ तंका थःत तंकाः च्वपिन्त लँ क्यनेफइ व म्वाना नं लाश जुयाच्वंपिंत जीवनया मू, वनेगु लँ क्यनाबिइ फइ हाइकुं । थज्याःगु ज्या यायेफुगु हाइकु जक जीवन्त जुइ, मखु सा व शोषित जुयाच्वनि । थ्व पृष्ठिभूमिइ जिं नेपालभाषाया हाइकुया न्ह्याःवनाच्वंगु यात्राया व विकाशया गतियात मूल्यांकन यायेगु कुतः याना, व्यक्ति व्यक्तिया हाइकुया रुपय् मखु, समष्टिरुपं जिं हाइकुया स्थिति, वं म्हितूगु भूमिका, वया कन्हेया महत्व वारे लेखाजोखा याना । थ्व हे विषयवस्तुया अध्ययनं पिहां वःगु निचोड व दिशा संकेत जिगु च्वसु ‘थौंया हाइकु - विकास क्रम, विविधता, व्यापकता व दिशावोध’ वक्तव्यया रुपय् **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि** सफुतिइ प्रकाशित जुल ।

जि स्वये, थौंया हाइकुइ थौंया जीवन, स्थिति, जीवनं भोगय् यानाच्वंगु विडम्वनापूर्ण अवस्था, वर्तमान व भविष्यया वनेमाःगु लँ सम्वन्धय् चिन्तन मननं पिहां वःगु निचोडयात मूर्तरुप बिइमाः । थुकिं प्राकृतिक विषयवस्तुयात एकिकृत याना थौंया सन्दर्भ, थौंया स्थिति, धारणा व दिशा ब्वया जीवननाप स्वापू क्यनेत हःपाः बिइ ।

छन्हु जि न्यूयोर्कया मान्हाटेन (Manhatten) चाह्यूवना, मनूत हूल, ब्वाँय् ब्वाँय् जुयाच्वन, थःगु हे सूरय् न्ह्याःवनाच्वन, सुयां सुयात मतलब मदु, अहो ! गज्याःगु सजीव विम्ब - यान्त्रिक जीवनया ! जि स्तव्ध विकासया पलाः खना, विकाशया लिच्वः खना ! मनू यन्त्र जूगु खः वा यान्त्रिक मनू खः, जिं छुटय् यायेत अलमलय् जुल, अन गति दु, स्पन्दन मदु, सम्वेदना मदु । थ्व अनुभवयात जिं अभिव्यक्त याना थथे -

महानगर
छेँ–छेँ, लँ, सःया हूल
बोधीबृक्ष ग्व ?

जितः थ्व हाइकुया सिर्जनां सन्तोष बिल । जिं थ्व हाइकुइ चेतनाया लहर, धाये तरंग थना बिइत सफल जु थें तायेका । थ्व अनुभवं जिं थुल - हाइकु च्वयेत संवेदित यायेफुगु दृश्य, घटना खनेमाःगु जुयाच्वन, समस्याया विश्लेषण थः दुने जुइमाःगु जुयाच्वन, चिन्तन मनन पश्चात न्ह्यपुइ तरंग दनाः बिइमाःगु जुयाच्वन । थथे अनुभव विनाया हाइकुं लाश जक सावित जुयाबिइ, जीवन्त जुइ फइमखु धयागु निष्कर्षय् जि थ्यन । अमेरिका च्वनाबलय् खनागु विभिन्न दृश्य, घटना, अनुभव यानागु स्थिति व क्षण, महशूस यानागु जीवनया पीडा, छटपटि आदियात विषयवस्तु याना हाइकु च्वयेगु ज्या निरन्तर न्ह्याकावना । नेपालय् ल्याहां वये धुंकाः थनया जीवन, लकस व विकाशया अनुभवयात बःकयाः हाइकु नं च्वया । थ्व दक्व हाइकु छथाय् मुना **खँग्व सीमाहीन : सीमाहीन जि** सफू ने.सं. ११३०दँय् रुवरिक पाखें प्रकाशन जुल ।

छुं न्हि लिपा थ्व सफूया सम्वन्धय् जानकारी बिइगु उद्देश्यं छगू अन्तरक्रिया यायेगु क्वःछिना । जिगु छेँय् वरिष्ठ कवि, साहित्यकार, समालोचक, हाइजिन व पत्रकारतय्त मुंका अन्तरक्रिया न्ह्याका । थ्व अन्तरक्रियाय् जिं प्रकाशित सफूया बारे व हाइकुया विषयय् थःगु धारणा, अनुभव व प्रतिक्रिया व्यक्त याना, थ्व सफुतिइ प्रकाशित जूगु वक्तव्यया मू खँ व दिशा संकेत नं प्रस्तुत याना । अन्तय् समालोचक, कवि व साहित्यकारतय्सं थःथःगु बिचाः, दृष्टिकोण प्वंकल । थ्व सफूया बारे विभिन्न पत्रिकां विशेष याना नःलि पत्रिकाय् थ्व सफूया म्हसिका (नरेशवीर शाक्य, ११३०) व ध्रुव मधिकःमिया समालोचनात्मक लेख **कवि आनन्द जोशीया हाइकु : जीवन व प्रकृतिया थीथी सन्दर्भ**, नःलि (दँ ६, ल्याः ६, पेज १३-१४, ११३१) पत्रिकाय् प्रकाशित जुल ।

हाइकुयात संस्थागत तरिकां व जनताया जीवन, पीडा छटपटी व विद्रोहयात मूर्तरुपं व्यक्त यायेत व हाइकुइ अभिव्यक्त भावयात बोध तथा विस्तार यायेत क्वय् उल्लेखित कुतः न्ह्याःवनाच्वंगु खनेदु -

(१) हाइकु धाःयात जनस्तरय् थ्यंकाः विकाश याना वनेगु आज्जु ज्वना नेवाः हाइकु पत्रिका पिकायेगु पाखे पलाः न्ह्यात । न्हापांया अंक (प्रवेशांक) जिगु हे सम्पादनय् प्रकाशित जुल, थ्व अंकय् विभिन्न हाइजिनतय्गु हाइकु नापं छपु समालोचना नं समावेश जूगु दु । थ्व कुतलं हाइकुया विकाशया इतिहासय् छगू न्हूगु कुतःया शुरुवात जुल, धाये छतँ थपय् जुल । थ्व प्रयासयात दक्वसिनं ययेकल । अन लिपा थ्व पत्रिका निलापौया रुपय् प्याहां वल, जिगु सफू **'खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि'**या बारे विभिन्न च्वमितय्गु धारणा क्रमिकरुपं थ्व पत्रिकाय् पिज्वल ।

(२) **नेवाः हाइकु** पत्रिकाय् पिहां वःगु च्वसुयात मुनां **ताल्जुइ डा. आनन्द जोशीया 'खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि'** सफू इन्द्र मालीया सम्पादनय् पिदन ।

(३) हाइकुयात विकाश व विस्तार यायेत संस्थागत रुपं न्ह्याकेगु ग्वसाःकथं जि व पासापिनिगु सहलह व मंकाः प्रयासं छगू संस्था **हाइकु काव्य प्रतिष्ठान (हाइकान)** स्थापना जुल । थ्व संस्थाया ग्वसालय् हाइकुया सम्वन्धि छगू कार्यपत्र **थौंया हाइकु : छगू अभियान - अवधारणा, स्थिति व नीतिगत मार्ग निर्देशन** जिं प्रस्तुत याना, थ्व अन्तरक्रियाय् हाइजिन, साहित्यकार, पत्रकार, समालोचकतयसं थःथःगु बिचाः प्वकल । थ्व कार्यपत्रं न्हूगु अवधारणा न्ह्यःने थनेहल, व खः थौंया हाइकु सिर्जना यायेबलय् मुख्य रुपं जीवन, लकस व विकाशयात एकिकृत याना, चिन्तन मनन याना च्वयेमाःगु लँ इंगित यात ।

(४) हाइकु सिर्जना यायेत माःगु मू तत्व पहिचान तथा वोध याकेगु उद्देश्यं व हाइकुयात एकरुपता बिया विकाश याना वनेत जिं छपु च्वसु च्वया, व खः - **हाइकु सिर्जनाया निम्ति पूर्वाधार व नेपालभाषाया थौंया हाइकु** । थ्व च्वसु नःलिइ प्रकाशित जुल, थ्व च्वसुं झीगु हाइकुया धाःयात व्यवस्थित किसिमं सिर्जना याना वनेत बःबिल ।

थौंया विश्वय्, देशय् खने दःवःगु समस्या, विडम्वनापूर्ण जीवन, मनूतय्सं हना वनेत वाध्य जीवन पद्धति, पीडा नापं थः दुने दनावःगु अन्तरद्वन्द्व, असन्तोष व विद्रोह आदियात प्राकृतिक, सांस्कृतिक तथा भौतिक विभिन्न पक्षनाप एकिकृत याना विस्तृत रुपं अनुसन्धान, विश्लेषण व चिन्तन मननं जीवन्त हाइकु सिर्जना याना न्ह्याःवनेत आवश्यक आधार नीस्वनेधुंकूगु

दु । आः भ्रीगु हाइकुं सशक्त जीवन्त हाइकु सिर्जना याना विश्वया हाइकुया भीडय् थःगु बिस्कं इतिहास दयेकिगु विश्वास यायेफुगु स्थिति निर्माण जूगु दु । थौं मखु सां कन्हे इलं थ्व हाइकु धाःया उपलब्धियात अगिंकार या हे याइ ।

सदर्भ सफू व च्वसु

डा. आनन्द जोशी, (११३०) **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**, रुबरिक, यैँ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३०) थौंया हाइकु - विकास क्रम, विविधता, व्यापकता व दिशावोध, जिगु वक्तव्य : कविया वक्तव्य, **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**, पेज ३-८, ने.सं. ११३०, रुवरिक, यैँ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३ क) थौंया हाइकु : छगू अभियान - अवधारणा, स्थिति व नीतिगत मार्ग निदर्शेन, **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ३, पेज १७-२१, ने.सं. ११३३, २०६९, मंसीर-पुस । **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ४, थ्यंल्याः १०, पेज २०-२५, ने.सं. ११३३, २०७० ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३ख) हाइकुया यात्रा व उपलब्धि - छगू सिंहावलोकन, **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

डा. आनन्द जोशी, (११३४) हाइकु सिर्जनाया निम्ति पूर्वाधार व नेपालभाषाया थौंया हाइकु, **नःलि**, दँ १०, ल्याः ३, थ्यंल्याः ८१, पेज २७-३१, ने.सं. ११३४ चिल्ला, २०७१ ।

इन्द्र माली (सं), (११३३) **ताल्जुइ डा. आनन्द जोशीया 'खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि'**, पेज ८०-८८, कुतः पिकाक, ख्वप ।

ध्रुव मधिकःमि, (११३१) कवि आनन्द जोशीया हाइकु : जीवन व प्रकृतिया थीथी सन्दर्भ, **नःलि**, दँ ६, ल्याः ६, पेज १३-१४ ।

नरेशवीर शाक्य, (११३०) सफू म्हसिके, नःलि, दँ ६, ल्याः १, पेज ३१ ।

Ross, Bruce (ed.), (1993) **Haiku Moment, An Anthology of Contemporary North American Haiku**, the Charles E. Tuttle Company, Inc. Boston.

Higgion, W. J., (1985) **The Haiku Handbook**, Kodansha International, Tokoyo.

Heuvel, Cor van Den (Ed.) (1986), **The Haiku Anthology**, Simeon & Schuster, Inc. New York, USA.

हाइकु सिर्जनाया निम्ति पूर्वाधार व नेपालभाषाया थौंया हाइकु

हाइकु : न्यना: वनाच्वंगु धा:

हाइकु थौं वया: भ्रीगु जीवनया विभिन्न पक्ष मध्यय् छगू महत्वपूर्ण अंग जुजुं वनाच्वंगु दु । म्हिग: तक सीमित देसय् जक विकास तथा विस्तार जुया: वनाच्वंगु थ्व धा:, आ: वया विश्वया वहुसंख्यक विकसित तथा विकाशोन्मुख देसय् न्यना: वनाच्वंगु जक मखु, थ:गु देय्, थ:गु संस्कृति, थ:गु सामाजिक परिवेश व विकाशया श्रृंखलानाप देय्यात ल्वयेक: थ:गु हे किसिमं विकाश यायां न्ह्या:वंगु दु । थ्व क्रमनापं म्हिग:या हाइकुया स्वरुप, तत्व, विषयवस्तुया प्रकारय् व अनुभूतियात ब्वयेगु ढांचाय् यक्व हिउपा: वयेधुंकूगु दु व थ:गु हे पहचान, थ:गु हे पह स्थापना याना वनेत प्रयत्नरत जुयाच्वंगु खनेदु । थ्व यात्रा व न्ह्या:वंगु पला:लिसे सम्वन्धित छुं खँ न्ह्यस:या रुपय् न्ह्य:ने दंवयाच्वन -

(क) खुस:, न्हय्स: दँनिसें शुरुवात जूगु हाइकु(George Swede, 1997)यात, व नं पद्यमय स्वरुपया थ्व धा:यात थौंया मू, मान्यता व धारणालिसे न्ह्या:वनाच्वंगु जिन्दगीं छाय् अंगीकार यात ?

(ख) छु कारणं थ्व धा:यात जिन्दगीनापं स्वापू दुगु पक्ष भा:पिना: न्ह्याकेत स्वल ? व

(ग) थ्व धा:यात सशक्तरुपं विस्तार जक याना वनेगु ज्याय् सीमित मयासे छगू अभियानया रुपय् न्ह्याका: यंकेत छाय् कुत: यात ?

थज्या:गु न्ह्यस:या लिस: बिइगु अ:पुगु खँ मखु, तसकं थाकु ! निश्चय नं यक्व चिन्तन मनन, विश्लेषणया लिच्वलय् व अनुभवयागु लिधंसाय् जक मूर्त जुया: पिज्वइगु उपलव्धि ख: - हाइकु । थथे यक्व साधना तथा बिचा:या अनुसन्धात्मक क्रमं बुया: बिइगु हाइकु-धा:यात विभिन्न देसं नाला: वनाच्वंगु प्रवाहयात स्वयेबलय् थ्व धालय् अवश्य नं छुं विशेषता विद्यमान जुयाच्वंगु हे दइ धका: विश्वास यायेत वाध्य या:गु दु । जिं स्वये - विभिन्न देसय् व जनतातय् दथुइ थ:गु बिस्कं थाय् स्थापित याना वनाच्वंगु थ्व धा:या विकाश व विस्तार निम्न कारणं जूगु जुइमा: -

(क) हाइकुया लागा विस्तृत ! न्ह्याथेयागु विषययात नं हाइकुइ एकिकृत याना यंकेत थाय् दु ।

(ख) भावना, बिचाःयात न्ह्यागु रुपय् हाइकुइ प्रस्तुत याःसां थ्व धाःया मूलभूत विशेषता खः - अनुभूतियात स्पष्टं, सशक्तं व्यक्त यायेगु क्षमता व

(ग) थः हे जीवन्त जुइफुगु गुण विद्यमान दु हाइकुइ, गुकिं याना जिन्दगीयात चेतनाया लबु थनाः सम्वेदित यायेगु व प्रवाहित जुइत प्रेरित यायेफु ।

थज्याःगु विशेषतां, क्षमतां व शक्तिं हे थौं विभिन्न देशय् हाइकु विस्तार जुयावंगु व जिन्दगीयात नं प्रभावित याना वनाच्वंगु खनेदु ।

हाइकु सिर्जनाया निम्ति पूर्वाधार

थौं हाइकु सिर्जना यायेत आवश्यक पूर्वाधार (विषय, तत्व, विम्ब आदि) म्हिगःया लागाय् कय्कुनाच्वंगु मदु । न्हापा प्रकृति व प्रकृतिनाप सम्वन्धित विषय, भाव तथा विभिन्न पक्षयात जक मूर्तरुपं प्राथमिकता बियाः हाइकुइ प्रस्तुत याना वयाच्वंगु परम्परागत पद्धतिइ आः वर्तमान यथार्थ स्थिति, थौंया जिन्दगीं भोगय् यानाच्वंगु जीवन, समस्या, वाध्यता, स्वायेगु प्रयासय् बुगु व ब्वलंगु अन्तर-संघर्ष, दर्शन, छटपटि, पीडा, आस्था, अनास्था, विद्रोह, आत्मसमर्पण, आत्मविश्लेषण आदि व विकाशया कुतलं पिज्वःगु उपलव्धि व समस्यायात नं एकिकृतरुपं हाइकुइ ब्वयेगु शुरुवात जुइधुंकूगु दु । थ्व प्रयास निश्चय नं गर्व यायेबहगु पलाः खः ।

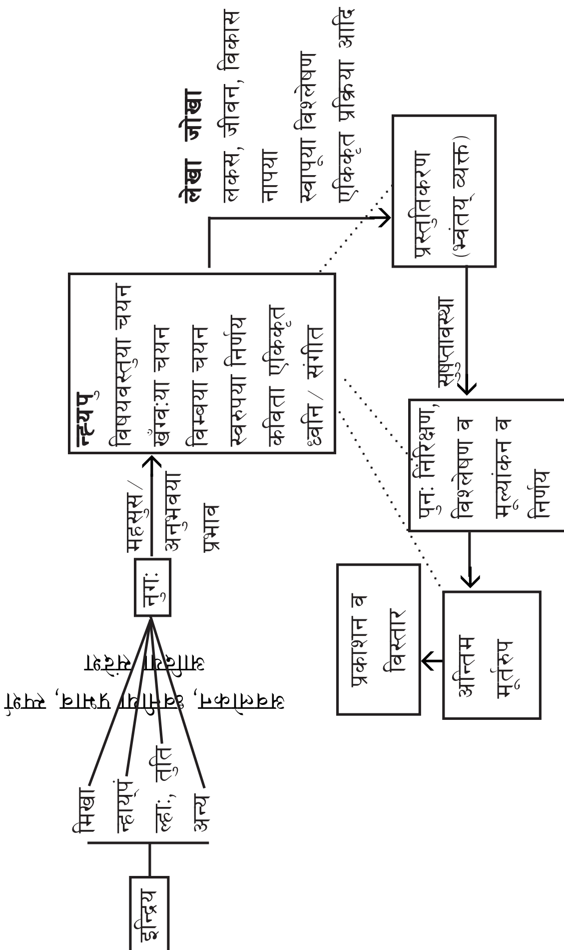
(१) विषयवस्तुया चयन

हाइकु सिर्जना यायेत उपयुक्त विषयवस्तुया चयन यायेगु ज्या दकसिबे हाथ्यांपूर्ण जू । वास्तवय् हाइकुया लागि विषयवस्तुया कमी मदु, न्ह्याथाय् नं, जीवनया प्रत्येक पलाखय्, व्यवस्थाय् तथा विकासया क्रमय् विभिन्न विषयवस्तु ब्यापकरुपं विद्यमान दु । आः नं परम्परागत दृष्टिकोण थः दुने स्वाकाः परम्परागत क्षेत्र, तत्व, रंग, व स्वरुपय् ततःमतः क्यना स्वानाच्वंम्हसिनं न्हू दिशा संकेत यानाच्वना धकाः गर्व यायेगु ला थः दुनेया कुरुपता, पशुत्वयात हानं हानं जीवन्त याना ख्युंया गुफाय् न्हूगु पिंढीयात घ्वानाः यंकेगु षडयन्त्र बुइकाच्वंगु सावित जुइ । छाय्कि थौंया हाइकुया विषयवस्तु सीमाहीन, बन्धनहीन ! थ्वया मतलव भ्या हे अनुभव मयासे, इन्द्रियं महशुस तक नं

मयासे मनय् छु वल, मिखा तिसिना न्ह्यान्ह्याथे विषयवस्तु दयेका भ्वंतय् प्वंकेगु ला उपहासपूर्ण ज्या जूवनि । वास्तवय् महसुस विना, अनुभव विना थःके बुयावःगु, ब्वलनावःगु भाव, बिचाःयात छु नं विश्लेषण, चिन्तन मनन मयासे हाइकुया रुप बिइगु बानीं जीवन्त हाइकुया सिर्जना जुइ फइमखु ।

विषयवस्तुया चयननाप सम्वन्धित त्वाथ

(क) भ्हीगु मिखां छु खन, भ्हीगु न्हाय्पनं छु न्यन, भ्हीगु मेगु इन्द्रियं छु महसुस यात थ्वया सम्वन्ध तप्यंक भ्हीगु नुगलं अनुभव याइ । थज्याःगु वोधनापं विषयवस्तुया चयन यायेगु आधारया विकाश जुइगु शुरुवात जुइ (किपा १) ।

किपा १ हाइकु सिर्जना यायेत छिनाः बनेमाःगु त्वाथः

(ख) नुगः व न्ह्यपुया क्वातुगु स्वापू दु, गुकिं याना नुगलं गुगु महसुस यात वा अनुभव यात, व हे विषययात न्ह्यपुं बुलुहुं छ्यानविन, अन्तस्करणीय खोज, विश्लेषण, चिन्तन मननया सिलसिला न्ह्याकाः व विषयनाप सम्वन्धित दुगु व जुइफुगु मेगु पक्षयात नं विश्लेषण, अनुसन्धान याना जक विषय कितान यायेत स्वइ (किपा १) ।

(२) खँग्वःया चयन

थथे ब्वलनावःगु व चयन जूगु विषययात निश्चित स्वरुप बिइत खँग्वलं महत्वपूर्ण भूमिका म्हिती । वास्तवय् थःगु अनुभूतियात ल्वयेक यथार्थ पहलं ब्यक्त यायेत, ब्वयेत सान्दर्भिक खँग्वः ल्ययेगु तसकं थाकुगु ज्या खः । उपयुक्त खँग्वः चयन यायेगु लँय् मुख्य रुपं ध्यान बिइमाःगु पक्ष खः -

(क) थःगु भाव, बिचाःयात स्पष्टं अभिव्यक्त यायेत खँग्वः सान्दर्भिक जुइमाः ।

(ख) खँग्वः समसामयिक जुइमाः, जिन्दगी म्वानाच्वंगु लकस, पद्धति, जीवन दर्शननाप सम्वन्धित जुइमाः ।

(ग) खँग्वः अस्पष्ट व विविध अर्थ ब्यक्त याइगु मजुसे, थःगु अनुभूतियात प्रतिनिधित्व यायेफुगु, स्पष्टं ब्वयेफुगु, अर्थ इंगित यायेफुगु शक्ति दुगु जुइमाः ।

(घ) विशेष याना जनतातय्‌सं व देसय् अप्वः धया थें प्रयोग जुयाच्वंगु खँग्वःया चयन यायेमाः ।

(ङ) जनतातय्‌त व पाठकतय्‌त वोध याकेफुगु खँग्वः प्रयोग यायेत स्वयेमाः ।

तर यदि थःगु अनुभूतियात जीवन्तरुपं ब्वयेत थाकुसा वा यथार्थ अर्थवोधपूर्ण मजुया ल्ययागु खँग्वः हे जाल जुइगु संभावना खनेदुसा भ्रीगु देय् पिनेया खँग्वः वा प्रतीक ल्ययाः नं प्रयोग याना अनुभूतियात यथार्थरुपं ब्वयेत लिधंसा काये मालेफु । उदाहरण -

बन्द ख्युं-क्वथाय्
जि लिफ्त दुने बन्द
प्रविधि-पन्जाय् ।
- डा. आनन्द जोशी (११३३)

थ्व च्वय्या हाइकुइ 'लिफ्त' प्रयोग जुयाच्वंगु दु । 'लिफ्त'या थासय् 'बाकस वा च्वय्-क्वय् जुइगु बाकस' वा 'क्वथा' नं प्रयोग यायेज्यू । तर बाकस, क्वथाया प्रयोगं हाइकुइ व्यक्त यायेत स्वःगु भाव स्पष्ट तथा वोधगम्य वा सान्दर्भिक रुपं अभिव्यक्त जुइगु सम्भव खने मदु । हाइकुइ दयेमाःगु विभिन्न पक्ष मध्यय् छगू महत्वपूर्ण पक्ष खः - जीवन्तता, चेतना थना बिइफुगु शक्ति । तर पिनेया खँग्वः वा प्रतीक वा विम्ब प्रयोग यायेज्यू धकाः यःयःगु खँग्वः छ्यलाः जाल थें ततःमतः क्यंकिगु, दिशाहीन याना जिन्दगीयात अलमलय् यायेगु षडयन्त्रया मुहान जुइ धाःसा मज्यू । थ्वया मतलव हाइकुयात सजीव, जीवन्तपन बिइत पिनेया खँग्वः नं प्रयोग यायेज्यू, तर व खँग्वः सान्दर्भिक, स्पष्ट, वोधगम्य व समसामयिक जुइ हे माः ।

(३) विम्ब चयन व स्वरुपया निणर्य

हाइकु विम्ब प्रधान काव्य विधाया धाः खः । अमूर्त बिचाः व भावनात्मक अनुभूतिं पिज्वइगु शब्द किपायात हे काव्य विम्ब धायेमाः । कविया अनुभवं, अन्तर विश्लेषणं, निचोडं तथा निष्कर्षं थ्वयात जीवन्तता प्रदान यायेत व यथार्थरुपं सक्षम यायेत तःधंगु भूमिका म्हिती, थ्वया जीवन्ततां चेतना थनाः सम्प्रेष्णीयतापाखे घ्वाना यंकेत बःबिइ (आनन्द जोशी, ११३५) । नुगलं महशुस याःगु तथा अनुभवं विषयवस्तु पाखें छगू किपा तयार जुयाबिइ न्त्यपुइ । व हे विम्बमय किपायात छगू स्वरुप बिइगु सिलसिलाय् विषयनाप सम्वन्धित विभिन्न क्षेत्र व तत्वयात विश्लेषण तथा मूल्यांकनया क्रमनाप जीवन, लकस व मनुखं भोगय् यानाच्वंगु वर्तमान स्थिति व पद्धति आदियात छगू लिपा मेगु अनुसन्धात्मक रुपं ताल्जुइ लनेगुलि व्यस्त जुयाबिइ । थ्व दक्वया लिच्वः विम्ब जीवन्त जुयाः न्त्यःने दंवइ । थ्व हे उपलव्धि हाइजिनया तःधंगु सफलता सावित जूवनि । हाइजिनया क्षमता व एकिकृत पहलं स्वयेफुगु क्षमताया परिणामं जक थःगु भाव, बिचाःयात सजीव याना ब्वयेफइगु स्पष्ट जू । मेगु अथर्य् धायेगु खःसा थ्व क्षण हाइजिनया लागि तःधंगु चुनौतिपूर्ण ई खः । खला विम्बया परिभाषा न्हापां सन् १९१५दँय् सी.डि. लेविसं दकसिबे न्हापां व्यक्त याःगु खः । थ्व इलं निसें विम्बया सम्वन्धय् यक्व धारणा, दृष्टिकोण तथा विवाद पिहां वल । सन् १९१७दँय् विश्व प्रसिद्ध कवि तथा विम्बवादया प्रवर्तक इज्रा पाउन्डं 'विम्बवाद'

अभियान शुरुवात याना विम्ब हे कविताया मुख्य पक्ष खः धका थःगु धारणा न्ह्यःने ब्वयेहल । तर थ्व विम्बवादया अस्तित्व विभिन्न कारणं छु दँ लिपा संकटकालिन अवस्था लाःवन । थथे जूगुया मू कारण खः - विम्ब मुंकाः कविताय् द्वचिनाः अभिव्यक्त यायेगु कुतः, विम्ब व भावनाया सन्तुलन व स्वापू स्पष्ट व्यक्त याये मफुगु समस्या व जनताया भावना, चाहनायात कविताय् एकिकृत याना मूर्तरुप बिइ मफूगु कमजोरी । थन जिं स्पष्ट यायेमाःगु छु खँ धाःसा विश्वय् नांजाःम्ह हाइजिन माचुओ बासों हाइकु च्वयेगु शुरुवात याःगु इलय् विम्बया परिभाषा तथा पहिचान तक नं जूगु मदुनि । तर आश्चर्यया खँ छु धाःसा बासो (सन् १६८६दँ)या हाइकुइ विम्बमय किपा उगु इलय् नं विद्यमान दु, उदाहरण वय्कःया प्रसिद्ध हाइकुइ पुलांगु पुखू, ब्यांचा क्वब्वाःगु जीवन्त विम्ब प्रयोग जूगु खनेदु ।

पुलांगु पुखू
ब्यांचा क्वब्वात छत्थुं
लः तिंक न्हुल ।
- बासो (१६८६)

थुकिं थ्व नं स्पष्ट जू कि भाव या अनुभूतिया विश्लेषण, चिन्तन मनन लिपा मूर्त रुपं पिहां वइगु हाइकु चायेक वा मचायेक हे विम्बमय जुइ, विम्बमय हाइकुइ चेतना थना बिइफुगु शक्ति दइ ।

विम्बयात जीवन्त याना हाइकु सिर्जना यायेत हाइजिनया अनुभवं, विश्लेषण यायेगु क्षमतां, शिल्पगत प्रस्तुत यायेगु दक्षतां तःधंगु भूमिका म्हिती । विम्ब जक द्वचिंना हाइकुयात सजीवता बिइत स्वल कि जीवन नापया स्वापू, जनता नापया सम्बन्ध, यथार्थ नापया समीपता तापानाः वना विम्बवादया संकटकालिन अवस्थाय् भ्गीगु हाइकु नं मथ्यनि धकाः सुनां धायेफु ? उकिं हाइकुइ विम्ब दइ, विम्ब दयेमाः, तर गज्याःगु विम्ब एकिकृत यायेगु, गन थाय् यायेगु, सान्दर्भिक जू या मजू धयागु पक्षय् गम्भीररुपं बिचाः याना जक हाइकुयात मूर्तरुप बिइत कुतः जुइमाः ।

(४) हाइकुइ कविता

हाइकुइ दकसिबे दयेमाःगु कविता खः, कविताहीन हाइकु छपाः भ्वं जक सावित जुइ (आनन्द जोशी, ११३०) । अमूर्त बिचाः तथा अनुभूतियात

सजीव रुपय् हिइकाः हाइकुयात गतिमय, यथार्थमूलक व चेतनाया ल्हाः जुइत बः बिइ कवितां। खला हाइकु ५-७-५ व स्वभ्वः याना न्ह्याम्हेसिनं च्वयेफु तर थज्याःगु हाइकु लाश थें जक जुयाबिइ, कविता समाहित जुल धाःसा जक हाइकु जीवन्त जुया म्वानाबिइ।

(५) हाइकुइ ध्वनी/संगीत

गुबले हाइकुयात जीवन्त याना मूर्तरुप बिइ, हाइकुया थःगु हे पन दइ, ध्वनी दइ, थःगु हे संगीत दइ, थःगु हे शैली दइ। थ्व जुइगुया मुख्य कारण मध्यय् किरजीया प्रयोग, अलंकार, अनुप्रासयात एकिकृत रुपं उपयोग यायेगु प्रयास खः। थ्व हे विशेषतां मनूतय्त चेतना थनाः न्ह्याःवनेत, थःत थम्हं हे मूल्यांकन याना यात्रा यायेत प्रेरित याइ।

नेपालभाषाय् थौंया हाइकुया विकाश व विस्तार

झीगु भाषाय् हाइकु दुहां वःगु निगू दशक मयाक पुलाः वनेधुंकल। न्हापां ला जापानं कय्च्याना वनाच्वंगु परम्परागत ढांचा व सिद्धान्तय् हे थ्व धाःया विकाश जुजुं वन। ने.सं. ११३०दँय् डा. आनन्द जोशीया वक्तव्य व हाइकु सफू '**खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**' प्रकाशनं प्रकृति नापनापं थौंया लकस, स्थिति (सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, व्यवस्था, विकाश तथा वैज्ञानिक तथा प्रविधिगत प्रगतिव विस्तार आदि) व थौंया मनुखं भोगय् यानाच्वंगु जीवन, पद्धति, थौंया मनू दुने ब्वलना वयाच्वंगु बिचाः, विशालता, अग्रगामीपन, वाध्यता, अन्तर विद्रोह, अन्तर संघर्ष, विरोधाभासपूर्ण म्वायेगु पह आदियात नं हाइकुइ एकिकृत याना हाइकुया ख्यःयात चकंका यंकेत योगदान याःगु दु। थौंया हाइकुया रुपय् अभियान न्ह्याकेत बः ब्यूगु दु। थौंया हाइकु थौंया जिन्दगीया किपा जुयाः ब्यूगु दु, दिशावोधनापं दिशा यकिन याना यात्रा न्ह्याकेत प्रेरणा जुयाः ब्यूगु दु। थौंया हाइकुया विषयवस्तुइ यक्व विविधता वःगु दु। किगो सम्वन्धय् नं परम्परागत धारणाय् परिवर्तन वयाः आः वर्तमान स्थिति, थौंया जिन्दगीनाप सम्वन्धित पक्षयात हाइकुइ एकिकृत याना प्रस्तुत जूवःगु दु (इन्द्र माली, ११२८)। हाइकुया चकंनावंगु, तब्याः जुयावंगु क्षेत्रयात स्वयेबलय् झीगु हाइकुया यात्रा न्हूगु दिशापाखे क्रमिकरुपं न्ह्याःवनाच्वंगु स्पष्ट जू। अय्सां थौं तकया प्रगति तथा उपलव्धियात मूल्यांकन याना स्वलधाःसा हाइकुया संख्या तथा च्वमित यक्व दयावःगु

दुसां, हाइकुइ दयेमाःगु स्तरियता व जीवन्तता म्हो जुयाः थ्व धालं चेतना थनेगु गति सुस्त जुयाच्वंगु दु। अप्वः हाइजिनत जीवन्त हाइकु सृजना यायेगुपाखे गम्भीर जूगु खने मदु, सिर्फ ५-७-५ व स्वभ्वः दत कि हाइकु जुल धयागु भ्रमय् थःत तक्यंकाः न्ह्याःवनाच्वंगु स्थितिं कन्हे थ्वया उपलब्धि लगभग शून्य ल्हाःतय् लाइगु स्पष्ट इंगित याःगु खनेदु। विभिन्न विश्लेषण, चिन्तन मनन व समसामयिक व सान्दर्भिक जू, मजू धकाः यकिनं जक सशक्त व जीवन्त हाइकु सिर्जना जुइगु खः। थ्व लँय् गुलि खे हाइजिनत न्ह्याःवनाच्वंगु दु, जीवन्त जक मखु, सशक्त हाइकु नं सिर्जना यानाः वनाच्वंगु दु। थ्व परिप्रेक्ष्यय् स्वल धाःसा छुं लुदकेबहगु उपलब्धि निश्चय नं हाइकुया इतिहासय् इंगित जूगु दु, तर अझ नं हाइकुया विकाशया यात्राय् छुं कमी कमजोरी द हे दनि।

आः ध्यान बिइमाःगु पक्ष

थौं तकया झीगु हाइकुया विकाश तथा विस्तारया उपलब्धियात मूल्यांकन याना स्वयेबलय् क्वय् उल्लेखित छुं क्षेत्रय् विषेश ध्यान केन्द्रित याना वनेमाःगु आवश्यक खने दु -

(१) हाइकुया सिद्धान्त व परिधिइ च्वना जीवन्त हाइकु सिर्जना यायेगु दकसिबे थाकुगु ज्या खः। हाइकुया चिइकुगु क्यानभासय् थः दुने बुयावःगु, ब्वलंगु अनुभूतियात विवेचना, विभिन्न सम्वन्धित पक्ष नापंया स्वापूया विश्लेषण याना व जीवन, लकस व विकाश नापया अन्तर सम्वन्धयात स्वयाः ठोस रुपय् व्यक्त यायेफुसा जक जीवन्त हाइकु सिर्जना जुइ, नत्र हाइकुया फ्रेमय् हाइकु ला सिर्जना जुइ, तर अपांग हाइकुया जन्म जुया स्रष्टायात हे व्यंग यानाच्वनी। उकिं दकसिबे तःधंगु प्रयास जुइमाःगु खः - निरन्तर अध्ययन, चिन्तन मनन, साधना व विश्लेषण यायेगु क्षमताया विकाश। थ्व लँय् झीपिं न्ह्याःवने फःसा जक जीवन्त, सशक्त हाइकुया सिर्जना जुयाः विश्वया हाइकु ख्यलय् झीगु पलाःचिं अंकित जूवनि।

(२) नेपालभाषाया हाइकु विकाशया लँय् दकसिबे तःधंगु पःखाः खः - हाइजिनतय्गु अहं भावना, थः हे सम्पूर्ण, थः हे विज्ञ धयागु धारणा, न्हूगु सिद्धान्त, न्हूगु बिचाः, न्हूगु पक्षयात अंगीकार याना वनेत लिचिलिगु प्रवृत्ति, समस्याया समाधान यायेगु क्षमताया कमी व सहलह याना मंकाः रुपं

न्ह्याःवनेगु दृढताया अभाव। थज्याःगु व्यवधानयात चिइकाः आस्था तथा विश्वासपूर्ण पलाः न्ह्याके मफुतले भ्रीगु हाइकुया विकाश सिर्फ तुंथिइ दुने हे सीमित जुयाच्वनी। उकिं थज्याःगु मनस्थितिं मुक्त जुयाः संस्थागतरुपं भ्रीपिं न्ह्याःवनेमाःगु ईया माग खः।

(३) थ्व युग खः - डिजिटलया विस्तृत न्यनावंगु संजाल व थ्व संजालय् तक्यनाः वनाच्वंगु जिन्दगी ! छु नं विकाश यायेत थ्व संजालय् वाध्य जुयाः तक्यनाः वनेगु अनिवार्य जुजुं वंगु दु। तर थःत माःगु विधि, तथ्यांक व सूचना आदि हासिल याना कायेधुंकाः व संजालं पिहां वये नं सयेकेगु आवश्यक दु। भ्रीगु साहित्यं पूर्णरुपं थ्व प्रविधियात उपयोग यानावंगु खनेमदु। जि स्वये हाइकुयात दुत्ततर तवरं विस्तार याना वनेगु खःसा थ्व विधिया प्रयोग यायेगु पाखे पलाः न्ह्याःकेमाः। परम्परागत तरिका नापं थ्व प्रविधियात क्रमिकरुपं उपयोग याना वनेफुसां भ्रीगु हाइकु नं विश्वय् थःगु बिस्कं थाय् स्थापित यायेत सक्षम जुयाः बिइगुलिइ शंका मदु।

सन्दर्भ सफू व च्वसु

डा. आनन्द जोशी, (११३०) **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**, रुबरिक, यँ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३) बन्द ख्युं-क्वथाय्, पेज ४९, **न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु**, रुबरिक, यँ।

डा. आनन्द जोशी, (११३५) विम्बया विकासक्रम व थौंया हाइकुइ समसामयिक यथार्थ विम्ब, **नःलि**,दँ ९, ल्याः १२, थ्यंल्याः ७८, पेज १६-२६।

GeorgeSwede, (1997) Haiku in English in North America, **Canada Newsletter**, Vol. 10, No. 2-3.

इन्द्र माली, (११२८) **हाइकु : छगू अध्ययन**, कुतः पिकाक, ख्वप।

Matsuo Basho, (1686) Old Pond in **The Haiku Handbook**, Higginson, W.J. (1985), p. 9, Kodansha International, London, UK.

थौंया हाइकुया सैद्धान्तिक पक्ष, विशेषता व विस्तार

पृष्ठभूमि

खुसः न्हय्सः दँनिसें हाइकुया विकास (George Swede, 1997) क्रमिक रुपं जुया वनाच्वंगु जूसां थ्व धाःया प्रवाह व विस्तार एकनासं छगू हे तरिकां जुयावंगु खनेमदु । यात्राया क्रमय् यक्व उथलपुथल, यक्व हिउपाः, धारणाय् परिवर्तन, यक्व शंका तथा संभावना बुयाः, ब्वलनावंगु खनेदु । डा. आनन्द जोशी (११३३ख)या धापू अनुसार विश्वय् हाइकुया विकाश स्वंगू किसिमं न्ह्याःवनाच्वंगु दु -

(१) हाइकुया परम्परागत सिद्धान्त, संरचना व प्रस्तुतीकरणया तरिकायात नालाः वहुसंख्यक विकसित देसं हाइकुया विकाशयात तिबः बियाः वनाच्वंसां छुं देसं थ्व धाःया शुरुया स्वरुप, विषयया लागा, हाइकुया तत्वयात थःगु हे तालं हिलाः, माःकथं इलय्ब्यलय् संशोधन यानाः हाइकुयात न्हूगु रुप बियाः व न्हूगु संरचनाय् हिलाः यंकेगु कुतः यानाः न्ह्याःवनाच्वंगु दु ।

(२) जापानं कय्च्यानाः वनाच्वंगु हाइकुया परम्परागत सैद्धान्तिक पक्ष, स्वरुप व धारणायात हे नालाः आः नं यक्व देसं हाइकुया विकाशयात न्ह्यःने यंकाच्वंगु दु ।

(३) हाइकुया प्रचलित सिद्धान्त, संरचना व हाइकुइ दयेमाःगु अंशयात अध्ययन यानाः थःगु देय्या स्थिति, वर्तमान जीवन व भोगय् यानाच्वंगु जिन्दगीया समस्या, अन्तरपीडा, चाहना, संघर्ष व विद्रोहयात अभिव्यक्त यायेगु माध्यमया रुपय् संशोधन यानाः थःगु हे पनया विम्ब, प्रकृतिया पक्षनाप मेमेगु तत्वयात नं विषयवस्तुइ दुथ्याकाः छुं छुं देसं हाइकुया विकाशया धाःयात तब्याः याना यंकाच्वंगु दु ।

ई अनुसार न्ह्यागुं धारणा, सिद्धान्त, मूल्य, मान्यता व आधारय् हिउपाः वया, थ्व क्रमं मनूतय्गु स्वायेगु पह, व्यवहार, बिचाः व कार्यान्वयण यायेगु प्रयासय् तक्क नं प्रभावित यानाच्वनि । इलय् ब्यलय्

हाइकुया सिद्धान्त, स्वरुप, बिचाः, विम्ब चयन, कथ्य प्रस्तुति यायेगु तरिकाय् परिवर्तन याना हाइकुया प्रवाहयात विभिन्न दिशाय् मोडय् याना यंकाच्वंगु दसि विद्यमान हे दु । ईया माग अनुरुप खने दःवइगु वा जुइगु हिउपाःयात अस्वाभाविक धायेफइ मखु, थज्याःगु हिउपाः स्वाभाविक जुयाः जीवनयात न्हूगु तालं गति प्रदान याना न्हूगु हे बिस्कं लँ लुइकाः न्ह्याःवनेत ग्वाहालि याइ । थौंकन्हय् हाइकुया विभिन्न पक्ष, तत्व, विषयवस्तुइ यक्व हिउपाः वयाच्वंगु दु । परम्परागत सीमित विषय क्षेत्र नापनापं मेमेगु क्षेत्रयात नं एकिकृत याना न्हूगु विम्ब दुथ्याकाः, न्हूगु दृष्टिं विश्लेषण यानाः प्रकृति व जीवनया स्वापूयात विभिन्न तरिकां चिन्तन मनन याना न्हूगु हे आयामया सृजना याना वनाच्वंगु दु । जीवन व सम्वन्धित विभिन्न तत्वनाप स्वापू स्थापित व विकाश जुयावंगु वहुआयामिक धारणां व अनुभवं पिज्वःगु अनुभूतियात समष्टिरुपं व्यक्त यायेगु अभियानया रुपय् ‘थौंया हाइकु’ (न्हू हाइकु, समसामयिक हाइकु, Modern Haiku) न्ह्याःवंगु दु, थ्व प्रयासं हाइकुया ख्यःयात चकंका यंकेत महत्वपूर्ण भूमिका म्हिता वनाच्वंगु दु ।

थौंया हाइकुया सैद्धान्तिक पक्ष

वर्तमान जिन्दगी, लकसया स्थिति, मनूतय्सं भोगय् यानाच्वंगु अन्तरसंघर्ष, अन्तरद्वन्द्व, लँया खोज आदि विषयलय् चिन्तन मनन याना प्याहां वःगु बिचाःयात अभिव्यक्त यायेगु संयन्त्र रुपय् थौंया हाइकु विकाश जुयाः वनाच्वंगु दु । थ्व इलय् विभिन्न देसं थौंया हाइकु (Modern Haiku)यात प्रादुर्भाव यानाः थःगु हे किसिमं इतिहास दयेका वनेत प्रयत्नरत जुयाच्वंगु दु, दुसां थ्वया सिद्धान्त, धारणा तत्वयात समावेश यायेगु पहलय् तथा बिचाःयात अभिव्यक्त यायेगु तरिकाय् एकरुपता धाःसा खनेमदु । गथे कि जापानय् न्हापा प्रकृति व थ्वया सम्वन्धित पक्षयात जक आधार याना हाइकु च्वयाः वयाच्वंगु परम्परागत तरिकाय् आः वयाः थौंया हाइकुं जीवित दक्वसित (मनू समेतयात) विषयवस्तुइ दुथ्याकाः यंकूगु दु (Kaneko Tohta, 2011) । अथे हे अमेरिकाय् मुख्य याना भौतिक विकास व मानवीय सम्वन्ध, थ्वया प्रतिफल व प्रभावयात प्राथमिकता बियाः थौंया हाइकुइ व्यक्त यानाच्वंगु दु (Cor van Den Heuvel, 1986) । मेमेगु विकाशोन्मुख देसं विशेष याना

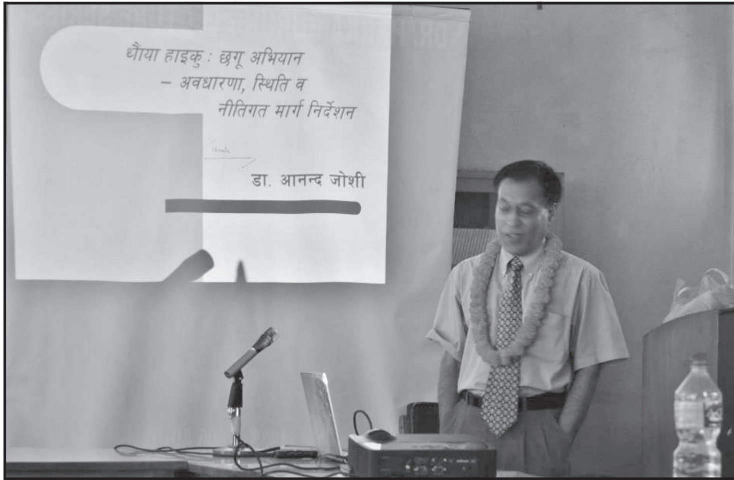
न्हिन्हिया घटना, जीवन व देशया स्थितियात विषयवस्तुया छगू अंगया रुपय् समावेश याना हाइकुयात थःगु हे पन बिइत कुतः न्ह्याकूगु दु। नेपालय् हाइकुया विकाशयात स्वलधाःसा बहुसंख्यक हाइकुं म्हिगः तकया हाइकुया मुख्य तत्व प्राकृतिक विषय व थ्व नाप सम्वन्धित पक्ष, दृश्य, घटना तथा अन्तर स्वापू व द्वन्द्व आदियात परम्परागत स्वरुपय् वा बनावटय् हे अभिव्यक्त यायेगुलि हे ततःमतः क्यनाः वना न्ह्याःवनाच्वंगु खनेदु। खला छुं छुं प्रकाशित हाइकुया विषय क्षेत्रय्, विम्ब चयनय्, अनुभूतियात ब्वयेगु तरिकाय् विविधतां व न्हूगु पन खने दयाच्वंगु दुसां, संस्थागत रुपं निश्चित धारणा तथा लँया विकाश अझ नं जुइफुगु खने मदु। तर ने.सं. ११३०दँय् नेपालभाषाया हाइकु धालय् छगू महत्वपूर्ण हिउपाः वल, व खः थःगु हे पहया 'थौंया हाइकु'या विकाश। थौंया हाइकुइ वर्तमान जिन्दगीं भोगय् यानाच्वंगु यथार्थयात, अन्तर सम्वन्ध, अन्तरद्वन्द, संघर्ष, मनू मनूया स्वापू आदियात समावेश याना वनेगु थौंया माग खः, थौंया आवश्यकता खः धयागु घोषणा डा. आनन्द जोशीं थःगु सफू '**खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**'(११३०)या वक्तव्यय् व्यक्त यानादीगु दु। थौंया हाइकु नं म्हिगःया सीमित विषयवस्तुया दायरां पिहां वयाः विभिन्न क्षेत्रयात एकिकृतरुपं चिन्तन मनन याना अभिव्यक्त याना वनेमाः धकाः डा. जोशीं जोड बियादीगु दु। थ्व सफू दुनेया हाइकुं न्हूगु हे पन, न्हूगु क्यानभास, न्हूगु स्वापू व न्हूगु आयाम प्रतिस्थापन यानाः ब्यूगु दु। निश्चय नं थ्व नेपालभाषाया हाइकु यात्राया तःधंगु उपलव्धि मानय् यायेमाः।

'थौंया हाइकु'या अवधारणा, महत्व व वनेमाःगु लँ अझ स्पष्ट यायेगु उद्देश्यं डा. आनन्द जोशीं छगू कार्यपत्र '**थौंया हाइकु : छगू अभियान - अवधारणा, स्थिति व नीतिगत मार्गनिर्देशन**' तयार याना बि.सं. २०६९ फागुण ३० गते आयोजित कार्यशालाय् प्रस्तुत यानादिल। थ्व कार्यपत्रय् छु कारणं, छु कमी पूरा यायेत, छु कमजोरी हटय् यायेत थौंया हाइकु अभियानया रुपय् शुरु जूगु खः व थौंया हाइकुया विशेषता व महत्व सम्वन्धय् स्पष्ट व्याख्या याना ब्वयातःगु दु। थ्व नापं न्ह्याःवनेमाःगु लँ/दिशा नं इंगित याना न्ह्याःवनेत प्रेरित याःगु दु। थ्व अवधारणाय् स्वंगू क्षेत्रयात एकिकृत रुपं स्वयेमाःगु पाखे जोड बियातःगु दु : जीवन, लकस व विकाश। थ्व अवधारणाय् थौंया जिन्दगीं भोगय् यानाच्वंगु स्थिति, अन्तर सम्वन्ध,

अन्तर विकाश व छ्गुलिं मेगु लिसे लाइगु प्रभावं प्रभावित जुइगु अवस्थायात उल्लेख याना हाइकुया विषयवस्तुयात एकिकृतरुपं विश्लेषण याना वनेत दिशा संकेत या:गु दु (आनन्द जोशी, ११३३ग) । जापानया Kigo database वेभसाइतय् प्रकाशित समाचारं थ्व अवधारणा नेपा:यात जक मखु, मेमेगु देय्या लागि नं न्हूगु बिचाः जूगु दु धकाः उल्लेख याना प्रकाशित या:गु दु (Gabi Greve, 2013) ।

This is an educational site for reference purpose of haiku poets worldwide.
a project of the ... World Kigo Database
Dr. Gabi Greve, Daruma Museum, Japan

Modern Haiku : Concept and Future Directives

Recently a workshop related to Modern Haiku in Nepal was organized by the Haiku poetry Foundation. In this workshop, the founder and leading modern poet Dr. Ananda Joshi presented a paper on the concept and future direction of Modern Haiku entitled "Modern Haiku : Concept, Status and Future Directive Policies". In the presentation, he gave a new concept integrating three interrelated and interdependent

components: Life, Environment (surrounding features) and Development. Modern haiku's dimension and coverage have already changed. At present, modern life and issues are quite different and complex and a lot of new issues and challenges are emerging in the ecological systems, surroundings and life supporting mechanisms. The people of today, their habitat status, their work and other activities influence the topics and contents of modern haiku.

Modern haiku poets need to consider not only nature, but other components such as physical, biological, social, economic and cultural aspects. Therefore, this is the only way to express the carrying capacity of resources, needs of people, as well as present and future development. He has also given some examples of modern Nepalbhasa haikus. The workshop was participated by haiku poets, poets, writers, journalists and critics. His concept was new not only to Nepal but to the other countries as well. The participants accepted this concept and expressed their views to implement this modern concept.

Source: Kigo database, http://kenyasaijiki.blogspot.com/
Date 2012.10.24

'थौंया हाइकु'या विशेषता व विषय क्षेत्र

थौंया हाइकु थ्व ईया प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु यथार्थ खः । थ्व धालं जीवनया विभिन्न पक्ष, लकसय् विद्यमान श्रोतयागु अस्तित्व तथा स्थिति व मनूतय्सं थः म्वायेत व आधारभूत आवश्यकता पूर्ति यायेत कार्यान्वयण याःगु विभिन्न प्रयास दक्वसित एकिकृतरुपं विश्लेषण याना सिर्जना याइगु हाइकुइ मुख्य रुपं विद्यमान जुइमाःगु व जुइगु विशेषता क्वय् तालिका १य् उल्लेख दु । थ्व दक्व विशेषता प्रत्येक हाइकुइ दयेमाः धयागु जरुरि मखु, तर समष्टिरुपं थ्व विशेषता हाइकुइ प्रतिविम्वित यायेगु कुतः जुइमाः । मेगु अर्थय् थौंया हाइकुच्वमिया धरातल ला थौंया सर्गः, बँ, लः, फय्, जीवन पद्धति, व्यवस्था, विकाश, उन्नति, विनाश, ध्वंश, आस्था, अनास्था, दुर्घटना, आत्म आलोचना आदि नाप सम्वन्धित जुइ, जुइ हे माः ।

थौंया हाइकुया बारे सिद्धान्त, तत्व तथा विभिन्न सम्वन्धित पक्ष आः स्पष्ट जुयावंगु दु । छगू अभियानया रुपय् '**खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**' सफू नं शुरु जूगु थौंया हाइकुया यात्रायात अझ सुदृढ रुपं न्ह्याकेत बः बिल '**नेवाः हाइकु**' निलापौया प्रकाशनं । थ्व कुतलं यक्व न्हूपिं हाइकु च्वमितय्गु लागि प्लेटफर्म नं उपलव्ध याना ब्यूगु दु । थ्व यात्राय् छगू महत्वपूर्ण उपलव्धि नं हासिल जुल - व खः म्हिगः तक्क उपेक्षित हाइकु-धाः कविता विधाया बिस्कं धाःया रुपय् स्थापित जुल । थ्व हे सिलसिलाय् डा. आनन्द जोशीया न्हूगु थौंया हाइकु मुना '**न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु**' पिहां वया 'थौंया हाइकु'यात झन चकंका यंकेत ग्वाहालि यात । थौं तकया थौंया हाइकुं क्वय् उल्लेखित क्षेत्रयात कःघाना न्ह्याःवनाच्वंगु दु ।

तालिका १ "थौंया हाइकु"या विशेषता

१. विषयवस्तुइ व्यापकता व विविधता : प्रकृति जक मखु, थौंया हाइकुया विषयगत क्षेत्र - झीपिं म्वानाच्वनागु लकस, लकसया विभिन्न श्रोत, व्यवस्था, जीवनं भोगय् यानाच्वंगु जिन्दगी, मनू व मेपिं नापया स्वापू, जीवन पद्धति व संस्कृति, विकाश, युद्ध, प्रकोप, विज्ञान व मेमेगु विविध विषय न्ह्यागुं जुइफु अर्थात् विषयवस्तु सीमाहीन ।

२. भौतिक, प्राकृतिक, सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक तथा राजनैतिक तत्व व विविध तत्व नापया जीवनया अन्तर सम्वन्ध, म्वायेगु जीवन दर्शन, अन्तर संघर्ष, विद्रोह व व्यवस्थापनया कुतः ।

३. 'थौंया हाइकु'इ परम्पराय् थें किगो (Kigo), किरेजी (Kireji) यात समावेश यायेमाः वा प्राथमिकता बिइमाः धयागु अनुशासन मदु । किगो प्रयोग यायेगु सा थः म्वाना च्वनागु लकस वा जीवनया विभिन्न पक्ष वा विकासया ज्या नाप सम्वन्धित विषययात प्रयोग यायेत स्वयेमाः ।

४. 'थौया हाइकु'या संरचनाय् थौं तक नं झिंन्हय्गः आखःग्वः स्वभ्वः दुने अभिव्यक्त यानाच्वंगु हे जूसां, कन्हय् वनाः थुखेउखे नं जूवनेफु, न्हूगु स्वरुप नं बुयाः ब्वलनेफु ।

५. 'थौंया हाइकु'इ सिर्फ सतहं जक स्वयाः विषयवस्तुयात, घटनायात खनेवं अभिव्यक्त याइ मखु । स्थिति, घटना, प्रकोप, समस्यायात व्यापक

रुपं चिन्तन, मनन यानाः अभ्र स्पष्टं धायेगु खःसा एकीकृत रुपं छानबिन यानाः अभिव्यक्त याइ ।

६. 'थौंया हाइकु' फगत वर्णन जक मखु, थ्वं ला थौंया भ्रीगु विकाश, संघर्ष व स्वायेत यानाच्वंगु कुतःयात नं ब्वइ, थ्वं कन्हय् वनेमाःगु नीतिगत दिशा संकेत नं याइ ।

७. 'थौंया हाइकु'या विम्ब संप्रेषणीय जुइ । थ्वं ब्वइगु किपा ब्वमिपिंत थःगु न्ह्यःने दंवः थें, थम्हं खनाच्वं थें आभाष याकी ।

८. 'थौंया हाइकुं' विषयवस्तुयात बोध याकाः चेतना थनाबिइ, थ्वया लिच्वलं न्ह्यपुइ तरंग हयाबिइ ।

श्रोत : आनन्द जोशी (११३३ग)

ऋतु व थौंया जीवनया प्रसंगनाप सम्वन्धित पक्ष

परम्परागत हाइकुइ ऋतुयात छगू मूख्य तत्वया रुपय् अगिंकार यानातःगु दु । भ्रीगु हाइकुइ नं थ्व तत्व व थ्वया सम्वन्धित विभिन्न पक्षयात अभिव्यक्त याना वयाच्वंगु दु । तर ऋतु देय्देय्या जलवायु, भौगोलिक वनावट अनुसार फरक फरक जुइगुलिं व थौंया जिन्दगीया स्वापू भौतिक संरचना नापं यक्व क्वातुया वंगुलिं ऋतुयात हे बःकयाः थौंया हाइकु सिर्जना यायेगु अनिवार्यता तापाना वन । तर ऋतुयात ऋतुया रुपय् जक मखु, जिन्दगीया क्रियाकलाप, जिन्दगीया दैनिक प्रकृया, जिन्दगीं यानाच्वगु अनुभव लिसे सम्वन्धित याना थौंया हाइकुइ व्यक्त याना वनाच्वंगु दसि क्वय्या हाइकुइ स्पष्ट खनेदु -

स्वां हे मह्वनि
वसन्त लिहां वन
नुगः कथं सू ।
- दया खड्गी 'बेचैन' (११३२)

चिकुलाया न्हि
निभाः पानाः हे फुत
लं सःताच्वन ।
- डा. आनन्द जोशी (११३०)

सिमाहः संसां
भ्याःभति हे फय् मवः
उखें थखे नं ।
- कृष्णभक्त बोडे (११३२)

श्रोतया स्थिति तथा उपयोग

लकसय् उपलव्ध विभिन्न श्रोत व जीवनया स्वापू सन्तुलित रुपं कायम याना यंकेफःसा जक निरन्तररुपं म्वायेत ग्वाहालि जूवनि । तर थौकन्हे उपलव्ध श्रोतयागु उपयोग यःयः थें, थःत छिंक, कन्हेया च्यूताः तक्क नं मतसे याना वनाच्वंगुलिं यक्व समस्या खनेदयाः संकटकालिन अवस्थाय् थौं जिन्दगी लाना वनाच्वन । थ्व हे विषयवस्तुयात बःकया विम्बमय रुपं क्वय्या हाइकुइ अभिव्यक्त जूगु दु । गथे कि क्वय्या खुसिया जीवनया लागि, क्वय्या लकस व जिन्दगीयागु लागि नं लः आवश्यक धयागु खँ महसूस मयासे व थ्व तथ्ययात च्यूताः तक नं मतसे यःयः थें लःया उपयोग (विद्युतया लागि वा मेगुया लागि) च्वय् च्वंपिन्सं उपयोग वा मेपिन्त वितरण याना वनाच्वन । थज्याःगु ज्यां विभिन्न समस्या बुयाः वयाच्वंगु वास्तविक किपा क्वय्या हाइकुइ अभिव्यक्त जूगु दु । थथे हे विकाशया नामय् म्वायेगु वाध्यताय् थौं व कन्हेया परिणामयात वास्ता तक नं मतसे कार्यान्वयन याःगु ज्याया लिच्वलं स्थानीय वातावरण व श्रोतय् नं बांमलाक प्रभावित जूगु किपा क्वय्या हाइकुइ हाइजिनतय्सं वोधगम्यरुपं ब्वयाः ब्यूगु दु -

लःया प्रयोग
मतं गां झलमल्ल
क्वय् खुसि सुख्खा ।
- डा. आनन्द जोशी (११३३क)

वाग्मती खुसी
सुकुम्वासीं त्यलाबी
खुसी इइपं ।
- भानुमति श्रेष्ठ (११३२)

विकाश नामय्
छं सिमा ध्यन गुँइ
बाढीग्रस्त गां ।

- डा. आनन्द जोशी (११३३क)

सामाजिक जीवनय् वःगु हिउपाः व प्रभाव

ई अनुरुप विकाशया दुत्ततर रुपं न्ह्याःवनाच्वंगु क्रमं भ्गीगु सामाजिक जीवन पद्धति, व्यवहार व आचरणयात प्रभावित यानाः बांलाःगु वा बांमलाःगु उपलब्धि वा समस्या बुइकाः वनाच्वंगु दु । जनसंख्या वृद्धि थौंया छगू तःधंगु समस्या खः, जनसंख्या बिष्फोटं वन, जंगल तक्क नं अतिक्रमण नाप वन्यजन्तु व वनस्पतिया वासस्थान नं ह्रास जुजुं वनाच्वन, शहर मनूतय्गु जंगलय् परिणत जुयाः पारिस्थितिक सन्तुलनय् बांमलाःगु प्रभाव लाना वनाच्वन । थज्याःगु योजनाहीन योजनाया कार्यान्वयनं चेतना दया नं थौंया मनू यन्त्र (रोवोट) जुया म्वायेत बाध्य जुया वनाच्वन । थ्व क्रमय् बरु भौतिक यन्त्र हे संवेदित जूगु विम्ब न्ह्यःने थनेहयाः भ्गी प्रति हे व्यंग ब्वयातःगु दु क्वय्या हाइकुइ -

छगू जंगल
धुँ, भालु, किसि मदु
मनूत मन्ह्यं ।

- बुद्ध नेवाः (११३२)

ज्याथ लँय् दल
वनाच्वन मनूत
गाडित दित ।

- डा. आनन्द जोशी (११३३क)

विकाश व थुकिया प्रभाव

म्वायेत माःगु आधारभूत आवश्यकता पूर्ति यायेत, भौतिक तथा आर्थिक सुविधा उपलव्ध याना वनेत विकाशया श्रृंखलाया दौडय् यक्व उपलब्धि नापं विभिन्न समस्या नं पिज्वयाः थौंकन्हय् जिन्दगी त्रस्त स्थिति

दुने कैद जुयाः वनाच्वन। यक्व अस्वभाविक, अव्यावहारिक, असोचनीय लिच्वलं आर्थिक, सामाजिक तथा वातावरणीय स्थितिइ नं प्रतिकूल प्रभाव लानावंगु तथ्ययात क्वय् उल्लेखित हाइकुइ यथार्थ पहलं मूर्तरुप बिइत हाइजिन सफल जूगु खनेदु।

देशं देय् न्यंक
बन्द व हडताल
इरुथिरु जू।
- माधवलाल कर्माचार्य (११३३)

सुनामि मवः
लः मदु, मत नं मदु
छुं छुं हे मदु।
- विमल ताम्राकार (११३२)

जि जि मखुत
वा वःगु वलं मदी
प्याःगु सिं च्यात।
- तुयू पुं (११३२)

ख्वपया सर्गः
भट्टाया कुँ सुपाँय्
ब्यांचा आसां ग्याः।
- सौरभ शाक्य (११३२)

बुँइ छैं सल
मल्हार म्ये ल्वःमन
आलुमना थें।
- रामभक्त कायस्थ (११३२)

च्वापु-गुँ नाल
हिमताल तज्जाल
भयाक्रान्त गां।
- डा. आनन्द जोशी (११३३क)

ताःचा प्वांय् ल्हाःतय्
देय्‌या धुकुती सुचु
जिगु ख्वाः बुलु ।
- बद्री बेदना (११३२)

जन–सहभागिता व एकिकृत व्यवस्थापन

न्ह्याथेयागु जीवित तत्वयात गति प्रदान यायेत व सन्तुलित रुपं उपयोग याना वनेत एकिकृत व्यवस्थापनया तःधंगु महत्व दु, थज्याःगु ज्याय् जनताया सहभागिता तसकं आवश्यक । थौंकन्हय् मनूत थुलि सभ्य जुइधुंकल कि छम्हं मेम्ह नाप दयेमाःगु सम्बन्ध नं तापाना वनाच्वंगु थ्व युगया उपलब्धि निश्चय नं दुर्भाग्यपूर्ण खः । थ्व स्थितिं मनू मनूया पहिचान नापनापं आन्तरिक स्वापुतिइ तःधंगु न्ह्यसः थना ब्यूगु दु ।

छ व जि ब्यागः
अहंया लिच्वः गाः गाः
थः थः हे न्ह्यसः ।
- डा. आनन्द जोशी (११३३क)

भविष्यय् कार्यान्वयन याना वनेमाःगु ज्या

नेपालभाषाया थौंया हाइकुया उपलब्धियात स्वल धाःसा थ्व धाः नं छगू बिस्कं पलाः न्ह्याका न्ह्याःवनाच्वंगु दु, थ्व गर्वया खँ खः । छुं नं न्हूगु अवधारणा अनुरुप विकाश याना वनेबलय् थःथः दथुइ विचारय् मतभेद जुइगु वा वइगु स्वभाविक हे खः । तर गुलिसिनं विवादया लागि विवाद, विद्रोहया लागि विद्रोह जक यायेगु मनसाय नं न्ह्याःवंगु पलाःया न्ह्यःने पःखा थनाः, गाः खनाः अन्त्य यायेत स्वःसा थुकिया लिच्वः अवश्य नं इलं क्यनि । जिं स्वये, झीगु पलाः खःगु लँय् न्ह्याःवनाच्वंगु दु, वयात न्ह्याकाः तःधंगु उपलब्धि हासिल यायेफइगुलिइ विश्वास दु । खः, मेगु प्रयासय् थें थ्व अभियानया कमी कमजोरी दइ हे मखु धकाः किटान याये फइमखु । छुं कमी कमजोरी दुसां, थ्वयात झीसं हे योजनावद्ध रुपं व्यवस्थापन याना वनेत कुतः यायेमाः । थ्व हे सन्दर्भय् आवश्यक पूर्वाधार, गुगु झीगु थौंया हाइकुया अभियानयात सफल यायेत माःगु खनेदु, इमित क्वय् ब्वयेत स्वयाच्वना -

१. संस्थागत विकाश

छु नं न्हूगु ज्या, न्हूगु अवधारणा, न्हूगु लँपुया विकाश यायेत मंकाः प्रयास आवश्यक दु। थथे team work या रुपय् सशक्त तवरं न्ह्याःवना कार्यान्वयन यायेत संस्थाया भूमिका महत्वपूर्ण जू। हाइकु क्षेत्रय् नं छु दँ न्ह्यः छगू संस्था **हाइकु काव्य प्रतिष्ठान** स्थापित जुल, थ्व संस्थां थःगु कार्यक्रम नं न्ह्याका यंकल। तर आः तक्क नं थ्व संस्थाया थःगु नीति, थःगु योजना तथा थःगु कार्यक्रम पिहां मवनि। च्वमितयगु सहभागिताय् संस्थागत प्रयासं थौंया हाइकु व काव्यया विकाश यानाः यंकेत प्राथमिकता बिइमाःगु खनेदु।

२. थौंया हाइकुया अवधारणा व कार्यान्वयन

थौंया हाइकुया सैद्धान्तिक पक्ष व विशेषताया अनुरुप हाइकु सिर्जना यानाः न्ह्याःवनाच्वंगु दु। थौंया हाइकु सम्वन्धि सैद्धान्तिक पक्ष स्पष्ट यायेत हाइकु काव्य प्रतिष्ठानया ग्वसालय् जूगु कार्यशाला गोष्ठी कोशल्वहं सावित जूवंगु दु। व गोष्ठिइ दक्वसिनं सकारात्मक बिचाः व्यक्त याःगु जूसां निगू खँ न्ह्यःने थनेहःगु दु, व खः -

(१) कार्यपत्रय् आः तक्क प्रकाशित हाइकुयागु Review जूगु खने मदु व (२) आः तक्कया हाइकु च्वमितय्त पुलां व न्हूपिं धकाः निगू पुचलय् ब्वथलेत कुतः जूगु दु।

जिं स्वये, थ्व कार्यपत्रयात शोधग्रन्थ भाःपिइगु भूल याये मज्यू भ्ठीसं, न कि व कार्यपत्र हाइकुया विकाशया सिंहावलोकन यायेगु दायित्व क्वबिया दयेकूगु रिर्पोट खः, न कि छम्ह छम्ह हाइकु च्वमितय्त मूल्यांकन यायेत लःल्हाःगु ज्याया टिपोट हे खः। थ्व कार्यपत्रया दायरा आः तक्कया हाइकुं छिगु पलाःयात समष्ठिगत रुपं मूल्यांकन यानाः, आः वनेमाःगु लँ, दिशा संकेत यायेगु खः। थ्व उद्देश्ययात ध्यान मब्यूसे न्ह्यसः थनेगु बिचालं जक थ्व न्हापाया धापू पिहां वःगु जुइमाः। थौं तक्क हाइकुया विकाशं छ्यूगु पलाःया लागा संकीर्ण, प्रकृतियात जक बःकया थौंया जीवनयात बहुआयामिक पहलं स्वयेगु कमी जूगु धकाः निष्कर्षय् थ्यंगु तथ्य कार्यपत्रय् स्पष्ट उल्लेख जूगु दु। थुकिया आधारय् हे ईया माग अनुरुप हाइकुइ परिवर्तन हयेमाःगु कारण व वनेमाःगु लँ कार्यपत्रय् ब्वयातःगु दु।

मेगु जिज्ञासा खः, हाइकु च्वमितय्‌त निगू पुचलय्‌ विभाजित यायेत स्वल धयागु धापू । थ्व सम्वन्धय्‌ न्हापा स्पष्ट यायेगु आवश्यकता दु - धात्थें हे मूल्यांकन यायेगु खःसा जापानं छिनाच्वंगु पलाःयात हे निरन्तरता बिया प्रकृति तथा किगोयात हे हाइकु दुने म्वाकाच्वंपिं हाइकुच्वमित भ्रीथाय्‌ दकले सिबें अप्वः दु । थथे हे परम्परागत सिद्धान्तयात हे हानं हानं पुनरावृत्ति यानाः थःत पण्डित धकाः क्यनेत स्वइपिं समालोचकत व हाइकु च्वमित नं मदुगु मखु । थ्व नं स्वीकार यायेमाः भ्रीसं परम्परागत धालय्‌ च्वना हाइकु च्वयाच्वंपिसं नं इलय्‌ ब्यलय्‌ प्रकृतिं प्याहां वया वा प्रकृतिनापं मेगु पक्षयात नं समावेश याना हाइकु सिर्जना याना न्हू दिशा बिइत स्वःगु दु, थ्व तथ्य नं कार्यपत्रय्‌ उल्लेख जूगु दु । तर थ्व पुचः पाखे अलग विषयवस्तुयात चकंका थौंया परिवेश, थौंया जिन्दगी, थौंया जीवन दर्शन, थौंया विकाशयात मुख्य ध्यान बिया हाइकु च्वया वनाच्वपिं हाइकु च्वमित नं दु, थ्व यथार्थ भ्रीसं स्वीकार याये हे माः । थ्व इलय्‌ छगू हाथ्या भ्रीगु न्ह्यःने खःने दःवःगु दु - ई अनुसार हाइकुया दौडय्‌ भ्रीगु पलाः ! विश्वया थ्व धाःया दौडय्‌ भ्रीगु हाइकु ल्यूने लाःवंसा थ्व परिणतिया जिम्मेवारी न्हूगुयात नकारात्मक दृष्टिं स्वइपिं व न्ह्याःवनीपिन्त दिशाभ्रम यायेगु षडयन्त्र ग्वयाच्वंपिं हे जूवनी । उकिं ‘थौंया हाइकु’ ईया माग खः, थौंया हाइकु अभियान नाप सहभागी जुयाः थ्व दौडय्‌ न्ह्यःने लाकाः आज्जु हासिल यायेगुलि हे भ्रीगु हाइकुया भविष्य दु ।

यदि थौंया हाइकुया अवधारणायात आः नं परिमार्जन वा संशोधन यायगु आवश्यक दुसा हाइकु च्वमित, समालोचकत तथा बुद्धिजीवितयगु सहभागिताय्‌ अन्तरक्रिया याना छगू निष्कर्षय्‌ वयेगु पाखे प्रयत्न यायेमाः । आः न्ह्यःने वयेधुंकूगु अवधारणायात नाले नं ग्याकाः लिलिचिला च्वनेगु पह कन्हे थौंया हाइकुया विकाशया न्ह्याःवंगु दौडय्‌ मेपिं हे न्ह्यःने लाकाः वनेफु । थ्व दक्वया अर्थ खः - दक्वसिगु मंकाः सहभागिता आवश्यक दु - थौंया हाइकुयात विकाश याना बिस्कं इतिहास बुइकेत ।

३. जनताया सहभागिता

‘थौंया हाइकु’या विकाशक्रमय्‌ जनतायात अलग तया भ्रीगु हाइकुया गतिइ गर्व याये फइमखु । थ्वया मतलब थ्व दौडय्‌ याकःचा हे ब्वाँय्‌ वना थम्हं थःत सिरपाः बिया थम्हं थःत हे बधाइ बिइगु जक जूवनि । थौंया हाइकु जनताया

जिन्दगी, इमिसं भोगय् यानाच्वंगु न्हिंन्हिया पद्धति, इमिगु इच्छा, बाध्यता, विवशता, विद्रोह, सन्तुष्टि व असन्तुष्टि नापं छुं नं स्वापू मतसे जीवन्त जुइफइ मखु । थौंया हाइकु मनोरञ्जनया खिलौना मखु, थौंया हाइकु चटक मखु, थौंया हाइकुइ निश्चय नं वर्तमानया विभिन्न पक्षयात, थौंया मनूया जिन्दगी व स्वायेत लँ मालेगु कुतःयात हाइकुइ थाय् बियाः अभिव्यक्त याना वनेमाः ।

४. प्रचार प्रसार

भ्जीगु हाइकुया स्तर च्वन्ह्यागु जूसां थ्वयात व्यापक रुपं प्रचार प्रसार मजूगुलिं सीमित घेराय् जक स्वानाच्वंगु खनेदु । आः थ्व धाःयात विस्तृतरुपं जनता व देय्देय्या हाइकु ब्यलय् थ्यंकेत क्वय्या नीतिगत ज्यायात कार्यान्वयन याना वनेमाःगु खनेदु -

(क) योजनावद्ध रुपं प्रचार प्रसारया ज्या याना वनेत प्राथमिकता बिया वनेमाःगु दु । इलय् ब्यलय् गोष्ठी, सम्मेलन, अन्तरक्रिया जनताया सहभागिताय् क्रमिक रुपं संचालन याना छगू चेतनाया तरंग थना बिइमाःगु दु ।

(ख) भ्जीगु हाइकु तथा हाइकु सम्वन्धि च्वसु देय्देसय् थ्यंकेत, अन च्वंपिंत भ्जीगु हाइकुया स्तर वोध याकेत विभिन्न भाषां अनुवाद यायेगु ज्यायात महत्व बिया वनेमाःगु दु ।

(ग) नेपाः दुनेया विभिन्न थाय् थासय् नं हाइकु सम्वन्धि पत्रिका, हाइकु सम्वन्धि समाचार थ्यंकेगु आवश्यकता दु ।

५. चिन्तन मनन व भ्जीगु पहिचान

थौंया हाइकु छगू अभियानया रुपय् न्ह्याःवना बिस्कं उपलव्धि हासिल यायां वनाच्वंगु दु । थ्व पलाः निश्चय नं थःगु भाय्या लागि जक मखु, थ्व देय्या मेगु भाय् व विश्वया विकाशोन्मुख देय्या लागि नं छगू उदाहरणया रुपय् स्थापित जुजुं वनाच्वंगु दु । जापानया website नं भ्जीगु थौंया हाइकुया अवधारणायात न्हूगु पन, न्हूगु बिचाःया रुपय् न्ह्यःने वःगु दु धकाः उल्लेख याःगु दु । थ्व क्रमयात भ्जीसं सशक्त रुपं न्ह्याका यंकेगु प्रयास यायेमाः । थ्व इलय् गुलि नं थौंया हाइकु प्रकाशन जुयाच्वन, थ्व मध्ये बहुसंख्यक हाइकु छगू हे तालं, छगू हे परिधि दुने जक स्वानाच्वंगु खनेदु । थौंया हाइकुया लागि विषयवस्तुया लागा छगू वन्धन खः, पःखाः खः, जेल खः । थ्व संकीर्णतां पिहां

वयाः, विभिन्न विषयया अनुभूतियात स्वतन्त्ररुपं अभिव्यक्त यायेमाः, थ्व यायेत भ्रीगु दृष्टिकोणय् म्वानाच्वंगु संकीर्णतायात त्वाथला पिहां वयेमाःगु दु - विस्तृतता पाखें । निरन्तर अध्ययन, विभिन्न अनुभव व चिन्तन मननं जक थ्व आवश्यकता पूर्ति याये फइगु खनेदु, थ्व पाखे भ्रीगु प्रयास निरन्तररुपं न्ह्याःवनेमाः ।

सन्दर्भ सफू व लेख

डा. आनन्द जोशी, (११३०) **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**, रुबरिक, यैँ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३क) **न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु**, रुबरिक, यैँ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३ख) हाइकुया यात्रा व उपलब्धि - छगू सिंहावलोकन, **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३ग) थौंया हाइकु : छगू अभियान - अवधारणा, स्थिति व नीतिगत मार्गनिदर्शेन, **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

Cor van Den Heuvel (Ed.), (1986) **The Haiku Anthology, Simeon & Schuster**, Inc. New York, USA.

कृष्णभक्त बोडे, (११३२) कृष्णभक्त बोडेया हाइकु, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ५, पेज ४ ।

Kaneko Tohta, (2011) Ikimonofuei - Poetic Composition on Living Things, Moon Press,

Dr. Gabi Greve, (2013), Kigo Database, http://kenyasai jiki.blogspot.com/

George Swede, (1997) Haiku in English in North America, **Canada Newsletter**, Vol. 10, no. 2-3.

तुयू पुं, (११३२) तुयू पुंया हाइकु, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ३, पेज ५ ।

दया खड्गी वेचैन, (११३२) दया खड्गीया हाइकु, **नेवाः हाइकु** दँ १, ल्याः ५, पेज १० ।

बद्री वेदना, (११३२) बद्रीया हाइकु, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ५, पेज १३ ।

विमल ताम्राकार, (११३२) हाइकु, **नःलि**, दँ ७, ल्याः ५, पेज १५ ।

बुद्ध नेवाः, (११३२) हाइकु, **नःलि**, दँ ७, ल्याः ५, पेज ११ ।

भानुमति श्रेष्ठ, (११३२) हाइकु, **नःलि**, दँ ७, ल्याः ५, पेज १९ ।

माधवलाल कर्माचार्य, (११३३) हाइकु, **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ३, पेज ३ ।

रामभक्त कायस्थ, (११३२) रामभक्त कायस्थया हाइकु **नेवाः हाइकु** दँ १, ल्याः ३, पेज ७ ।

सौरभ शाक्य, (११३२) सौरभ शाक्यया हाइकु, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ३, पेज ६ ।

विम्बया विकाशक्रम व थौंया हाइकुइ समसामयिक यथार्थ विम्ब

पृष्ठभूमि

विम्ब (किचः, किपा, प्रतिविम्व, प्रतिछवि आदि)या प्रयोग काव्य विधानाप मेमेगु साहित्य क्षेत्रय् व कलाया विभिन्न धालय् एकिकृतरुपं समाहित याना जीवन्तता बिइगु कुतः न्हापांगु विश्वयुद्ध न्ह्यःनिसें हे विभिन्न दार्शनिकतय्सं, साहित्यकारतय्सं व कलाकारतय्सं यानावःगु खनेदु । थ्वया विकास व विस्तार कला क्षेत्रय् शुरु जुइ धुंकाः जक साहित्यया विभिन्न विधाय् क्रमिकरुपं विकाश जुयावंगु खः । विम्बया परिचय, थ्वया मुख्य विशेषता व स्वरुप सम्वन्धि धारणा, विश्लेषण तथा विशेषता बारे बुद्धिजीवितय्सं थःथःगु किसिमं अभिमत व्यक्त याना दिशा संकेत यायेत कुतः नं यानावंगु दु । दकसिबे न्हापां विम्बवादी चिन्तक व समालोचक सी.डि. लेविसं विम्ब भावगर्भित शव्दचित्र धकाः परिभाषित याःगु खः, अन लिपा टी.इ. हुम्लें काव्य विम्ब थज्याःगु तत्व खः, गुगुलिं बिचाःयात अःपुक सम्प्रेष्णीयता पाखे घ्वानायंकी धकाः थःगु दृष्टिकोण व्यक्त याःगु दुसा समालोचक जे.आर. क्रेन्जरं विम्ब इन्द्रिययात प्रभावित याइगु कल्पनागत रुप खः धकाः थ्वया विशेषता ब्वयाबिल । थथे हे विम्बवादी कवि तथा आलोचक व विम्बवाद अभियानया सशक्त प्रवर्तक एज्रा पाउन्डं क्षणभरय् अनुभूत जुइगु बुद्धि व संवेगया समन्वयया रुपय् विम्बयात काःगु खनेदु । विश्व प्रख्यात कवि तथा आलोचक टी.एस. एलिउटं दृश्य व अनुभुतिमूलक जीवनया भावपरक व्याख्याया रुपय् विम्बयात स्वयाः अनुभूतिया गहिराइ थ्यंकाः जक थज्याःगु विम्ब किपा सिर्जना जुइ धयागु धारणा व्यक्त यात । समष्टिरुपं जिं स्वये - अमूर्त बिचाः व भावनात्मक अनुभूतिं पिज्वइगु शब्दकिपायात हे काव्य विम्ब धायेमाः । कविया अनुभवं, अन्तर विश्लेषणं, निचोडं तथा निष्कर्ष थ्वयात जीवन्तता प्रदान यायेत व यथार्थरुपं सक्षम यायेत तःधंगु भूमिका म्हिती,

थ्वया जीवन्ततां चेतना थना सम्प्रेष्णीयतापाखे घ्वाना यंकेत बःबिइ ।

यद्यपि विम्ब नं प्रतीक थें हे कल्पनाप्रसूत खः, अय्सां विम्बया मुख्य विशेषता खः - विम्बया अर्थय् निश्चिततता तथा निर्दिष्टता दइमखु । थ्व हे कारणं विम्ब प्रायः बहुअर्थी जुइ व विम्बया अर्थ प्रतिध्वनित जुइ धुंकाः नं यक्व ई तक्क थ्वया प्रभाव ल्यनाच्वनि, भाव व बिचाः मूर्त जुया विम्ब चित्रात्मक जूवनि । थज्याःगु सिर्जना च्वमिया अनुभव, दृष्टिकोण, चिन्तन मननया आधारय् व विश्लेषण यायेगु क्षमतां जक मौलिक व जीवन्त जुयाबिइ ।

बिम्बया विकासक्रम व बिम्बवाद

विम्बया प्रार्दुभाव व विकाशया इतिहास स्वल धाःसा न्हापां पश्चिमया कला व साहित्यय् विम्बया विकाश जुइ धुंकाः तिनि विस्तारं पूर्वया काव्य विधाय् प्रयोग जुयावंगु खनेदु । तर विम्बया परिभाषा स्पष्ट जुइ न्ह्यः व थ्वया स्वकिय अस्तित्व कायम जुइ न्ह्यः हे पूर्वीय पौराणिक ग्रन्थ ‘ऋग्वेद’ व पश्चिमी पौराणिक ग्रन्थ ‘गिल्गामेस’या यक्व अंश विम्बात्मक जूगु दसि विद्यमान दु । तर वास्तवय् थःगु कविताय् विम्बवादी ढांचा (Imagist model) या ठोस व सारभूत विम्बयागु प्रयोग याना सन् १९०९दँय् कवि तथा आलोचक टी.ई. हुम्लें भावनां सिर्जित विम्ब स्पष्ट जुइमाः व क्लिष्टताया जालं मुक्त जुइमाः धकाः लँ क्यंना दिइगु दु । थ्वया लिपा विभिन्न कलाकारतय्सं, दर्शनिकतय्सं व साहित्यकारतय्सं विम्बयात विभिन्न तवरं परिभाषित यायेत स्वःगु जक मखु, थ्वया लागा, थ्वया विशेषतायात नं विभिन्न प्रकारं व्याख्या याना चकंकेगु प्रयास यानावंगु खनेदु । बिम्बया इतिहासया क्रमय् दकसिबे महत्वपूर्ण दँ खः - सन् १९०९दँ, १९१२दँ व १९१५दँ ।

- सन् १९०९ : टी. ई. हुम्लेया सक्रियताय् इम्प्रेसनिट पोएटस्या स्थापना ।
- सन् १९१२ : कवि तथा समालोचक एज्रा पाउन्डया नेतृत्वय् विम्बवादी आन्दोलन (Imagist Movement)या शुरुवात ।
- सन् १९१५ : कवयित्री एमी लोवेलं छुं विम्बवादी कविता (Some Imagist Poets) सफूनाप घोषणापत्र प्रकाशन ।

थ्व प्रगतिया पलाः मध्ये दकसिबे विवादास्पद व हलचलया भ्वखाय् ब्वयेकूगु अभियान खः - विम्बवादी आन्दोलन (Imagist Movement) । थ्व विम्बवादया सिद्धान्त निर्माणय् हाइकु काव्य शैली व दर्शनं गाक्क प्रभावित याःगु खनेदु । सन् १९१२दँ न्ह्यःया काव्य क्षेत्रय् आधिपत्य याना वयाच्वंगु रोमान्टिक युग व भिक्टोरिया कालिन परम्परागत काव्य प्रवृत्तियात अस्वीकार याना पिज्वःगु पलाः खः - थ्व अभियान । खला थ्व अभियान सन् १९०९दँय् हुम्लें न्ह्याकूगु इप्रेसटि पोएटस्या हे विकशित रुपान्तरण खः धयागु यक्वसिया धापू दु । न्ह्यागुसां विम्ब हे कविताया आधारभूत संरचना खः धयागु धारणानाप सशक्त पलाः तया जूम्ह एज्रा पाउन्डया नेतृत्वय् न्ह्याःवंगु थ्व कुतलं न्हूगु अवधारणा न्ह्यःने ब्वयेहल, सैद्धान्तिक तत्व नाप संक्षिप्तता, मूर्तता व ठोस अभिव्यक्तिया पक्षय् वकालत याना न्हूगु दिशा नं संकेतयात । विम्बवादया सैद्धान्तिक मान्यता व आधार खः -

(१) स्पष्ट चित्रण दयेमाः,
(२) काव्यया अर्थ पूर्णरुपं स्पष्ट जुइमाः,
(३) भाव सम्प्रेष्णीयता पाखे उन्मुख जुइमाः,
(४) सौन्दर्य उदघाटन जुइमाः,
(५) आडम्वर खँग्वःयात वहिष्कार यायेमाः,
(६) मूर्त अभिव्यक्ति व्यक्त जुइमाः,
(७) बुद्धि व संवेगया समन्वयात्मक अनुभूति दयेमाः,
(८) काव्यया रुपय् स्पष्टता दयेमाः,
(९) कथन, व्याख्या विस्तारित रुपं जुइ मज्यू, सांकेतिक जुइमाः व
(१०) चित्रात्मकताया आभाष याके फयेमाः ।

थ्व हे मान्यता/आधारयात मापदण्ड रुपय् अगिंकार याना विम्बवाद अभियानं यात्रा न्ह्याकल । सन् १९१४दँय् एज्रा पाउन्डया नेतृत्वय् विम्बवादी कविता संकलन (The Imagist An Anthology) प्रकाशित जुल । विम्बवाद अभियानयात गति बियाः न्ह्याकेगुलि एज्रा पाउन्ड, टी.ई. हुम्ले, टी.एस. एलियट, वालेस स्टिभेन्स, रिचार्ड एल्डिङ्टन, हिल्डा डुलिटल, डब्लु बी. यिट्स, एफ.एस. फ्लिन्ट, जिम्व ज्वाइन, एमी लोवेल आदिपिनिगु तःधंगु योगदान दु । विम्बया महत्वयात कयाः एज्रा पाउण्डं थुलि तक्क धाल कि विम्ब विना कविता हे जुइ मखु व 'the good poetry is based on images

rather than ideas।' अभ्र विम्बया महत्वयात स्पष्ट याना वय्कलं थःगु बिचाः थथे व्यक्त याःगु दु - जीवनय् यक्व ई फुकातःगु सफू च्वयेगु सिबे छगू बांलाःगु विम्ब सिर्जना याना व्यक्त यायेफुसा व हे दकसिबे महत्वपूर्ण योगदान जुयाबिइ । अथे हे टी.एस. एलियटं व्यक्त याःगु दु - कविता धयागु आधारभूत रुपय् विम्बया हे संरचना खः व सशक्त तथा यथार्थ विम्ब आयोजना यायेफुगु हे कविया तःधंगु सफलता खः ।

सन् १९१५दँनिसें १९१७दँ दुने कवयित्री एमी लोवेलया सम्पादनय् स्वंगू कविता मुना छुं विम्बवादी कवित (Some Imagist Poets) नामं पिहां वल । न्हापागु मुनाय् विम्बवादया आधारभूत सिद्धान्त (Guiding Principales) न्ह्यथनाः दिशा संकेत यायेत कुतः याःगु दु -

(१) सामान्य खँ ल्हायेगु भाय् प्रयोग यायेगु, तर स्वाभाविक यर्थाथ खँग्वः जक छ्यलेगु,

(२) न्हूगु भाव अभिव्यक्त याइगु न्हूगु लय्/तालया सिर्जना यायेगु,

(३) विषयवस्तुया चयन स्वतन्त्ररुपं यायेगु,

(४) न्हूगु विम्ब प्रस्तुत यायेगु,

(५) यथार्थ, ठोस व स्पष्ट कविता सिर्जना यायेगु व

(६) चिहाकः तर सारभूत च्वसु च्वयेगु ।

थथे विश्वयुद्ध न्ह्यः शुरु जूगु थ्व अभियान सन् १९०९दँनिसें १९१७दँ तक तसंक प्रभावकारी रुपं न्ह्याःवन । तर सन् १९२०दँ लिपा थ्वया विकाशया गति व विस्तारय् शिथिलता खने दयावल । थथे जूगुया मू कारण खः -

(१) विम्बवादया नेतृत्व याना वयाच्वंम्ह एज्रा पाउन्ड सन् १९१५दँ निसें वोर्टवाद (Vorticism) विम्बवादया न्हूगु विकसित रुप पाखे सक्रिय जूवंगुलिं विम्बवादया विकाशया गति मन्द जुयावन ।

(२) विम्बवादया विकसित वाद वा सम्प्रदायया रुपय् वोर्टवाद (Vortisis) व नव-गगोरावाद (Neo-Gangorism)या उदय जूगुलिं विम्बवादी आन्दोलन कमजोर जुजुं वन ।

(३) विम्बवादया कवितय्गु कविताय् अप्वः याना भाव व अर्थ दथुइया स्वापू छ्वासुगु व इमिगु कवितां व्यक्ति वा विषय दथुइ दयेमाःगु सम्वन्धयात कम महत्व बिया अभिव्यक्त याःगु कारणं अप्वःसिनं विम्बवादया

कृतियात वस्तुपरक लेखन धकाः लाञ्छना याःगुलिं थ्वपाखे आकर्षण कम जुजुं वन ।

न्ह्यागु सां थ्व विम्बवादं नीगूगु सदिया काव्यक्षेत्रय् व कलाय् तःधंगु देन ब्यूगु नापं न्हूगु दिशा संकेत याना महत्वपूर्ण उपलब्धि बुइका काव्य-इतिहासय् थःगु बिस्कं थाय् स्थापित यायेत सफल जूगु दु । थ्व हे इलय् विम्बयागु तसकं घनत्वपूर्ण महान कृति गथेकि एज्रा पाउन्डया Contoc व टी. एस. एलियटया The Waste Land सिर्जना जुल । थौं नं थ्व वादया प्रभाव साहित्य, कलाया विभिन्न क्षेत्रय् विद्यमान हे जुयाच्वंगु दु । विश्वय् विम्बयात विभिन्न रुपं ब्वयेगु प्रवृत्तिया वृद्धि नापं थुकिया प्रयोगया गति नं विभिन्न देय्या काव्य तथा कला क्षेत्रय् नं विस्तार जुजुं वंगु खनेदु । दक्षिण एसियाय् नं विम्बया सैद्धान्तिक पक्षनापं थ्वयात विभिन्न रुपय् प्रयोग यायेगु क्रम न्ह्याःवन । हिन्दी काव्य, नेपाली काव्य व नेपालभाषा काव्यय् बिचाः व भावयात विभिन्न पहलं, विभिन्न दृष्टिं विश्लेषण याना विम्बयात (स्थानीय वा आयात) जीवन्तता बियाः अभिव्यक्त यानावन । वास्तवय् जीवनया न्हिन्हिया प्रकृयानाप स्वापू दुगु, लकस, म्वायेगु पन, व्यवस्था तथा विकाश नाप सम्वन्धित यथार्थ विम्ब न्हू-कविताया थालनी नाप व्यक्त जुजुं वन । विम्बया वास्तविक अस्तित्व, पन व मूया पहिचान जुइ न्ह्यः हे हाइकुइ प्राकृतिक विम्ब प्रयोग याना न्ह्याःवंगु खनेदु ।

हाइकुइ बिम्बया प्रयोग व विकाश

हाइकुया विकाश जापानय् तीव्ररुपं जुया न्ह्याःवंगु खःसां थ्व धाः बुलुहुं तर सशक्तरुपं विभिन्न देसय् नं चकना वना स्थापित जुजुं वन । थ्व धाःया प्रारम्भिक चरणया तत्वय् जक विविधता वःगु मखु, थ्वया लागा नापनाप मानवीय जीवननाप सम्वन्धित विभिन्न क्षेत्र गथेकि सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, सांस्कृतिक तथा वातावरणीय क्षेत्रयागु विभिन्न तत्व नं हाइकुइ एकिकृत जुया झनझन हाइकु विस्तृत जुजुं वन । थ्व हिउपालं थौं वया जीवनया म्वायेगु पह, दृष्टिकोण, अन्तर सम्बन्धया महत्वपूर्ण अंगय् तक नं प्रभावित यायेधुंकूगु दु । थ्व हे सन्दर्भय् यथार्थरुपं जीवन, लकस व विकासया अन्तर सम्वन्ध, अन्तरद्वन्द्व, ब्वयेगु व म्वायेगु लँया खोज यायेत विम्बं तःधंगु भूमिका म्हिता वयाच्वंगु दु । समष्टिरुपं धायेगु खःसा हाइकु

विम्ब प्रधान कविता विधाया छगू धाः खः । च्वमिया अनुभूतिया प्रस्तुतिं व हाइकुया थ्व धाया प्रकृयां ब्वमिया न्ह्यपुइ तरंग थनाः चेतना थनेत बः बिया वयाच्वंगु हे दकसिबे तःधंगु हाइकुया योगदान खः ।

हाइकुया विकाश खुसः, न्हय्सःदँ निसें क्रमिकरुपं न्ह्याःवनाच्वंगु दसि इतिहासय् व्यक्त जुयाच्वंगु दु । विम्बया परिभाषा व महत्व, अध्ययन तथा खोज जुइ न्ह्यः हे हाइकुया शुरुवात क्रमिकरुपं जुयावंगु स्पष्ट जू । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा विम्ब थुइका व विम्बया आवश्यकता महसुस याना व विम्ब हे एकिकृत यायेगु बिचालं हाइकु न्हापा च्वयावंगु धाःसा खनेमदु । उगु इलय् थम्हं खंगु, थम्हं अनुभव याःगु, थः दुने बुयावःगु भाव, बिचाःयात अभिव्यक्त यायेगु छगू जक लक्ष्य अनुरुप हाइकु सिर्जना यानावंगु खनेदु । खला उगु इलय् हाइकुया तत्व, आवश्यकता व स्वरुप बारे विविध दृष्टिकोण व अभिमत व्यक्त जुइधुंकूगु जूसां, विम्बया सम्वन्धय् निश्चित अवधारणा तथा सैद्धान्तिक पक्ष किटान जूगु मदुनि । उदाहरणया रुपय् बासोया विश्व विख्यात हाइकु स्वल धाःसा थ्व इलय् नं हाइकुइ व्यक्त जूगु विम्बात्मक शव्दचित्र तसकं सशक्त जुया अभिव्यक्त जूगु खनेदु, यद्यपि विम्ब छु खः धयागु तक नं मस्यूगु इलय् नं पुखू, ब्यां विम्बचित्रय् ब्वया जीवन्तता प्रदान याना हाइकुया इतिहासय् न्हूगु दिशा उलाः ब्यूगु दु ।

furuike ya
kawazu tobikomu
mizu no oto

Matsuo Basho (1686)

पुलांगु पुखू
ब्यांचा क्वब्वात छत्थुं
लः तिंक न्हुल ।

- बासो (१६८६)

थ्वया अर्थ हाइजिनं न्हापा हे विम्ब बिचाः याना, एकिन याना थःगु हाइकुइ ब्वल धाःसा विम्बया सजीवता, चेतना स्पर्शता व जीवन्तता छुं नं ल्यंदइमखु । विम्ब करं सिर्जना यायेगु तत्व मखु, किपा मखु, अथें द्वचिनेगु वस्तु मखु, थ्व ला हाइजिनया बिचाः, भाव नाप स्फूर्तरुपं बुया, ब्वलना व

अनुभव, विश्लेषण तथा निर्णय यायेगु क्षमतां जक स्पन्दित जुयाबिइ, चित्रात्मक जूवनी व चेतनागत जीवन्ततानापं सजीव जुयाबिइ ।

न्हापा हाइकुइ प्राकृतिक विम्बयात जक छ्यला अनुभूतियात मूर्तरुप बिया वयाच्वंगु थाय् थौकन्हे प्राकृतिक विम्ब नापनापं वर्तमान जिन्दगी भोगय् यानाच्वंगु स्थिति, संघर्ष, विद्रोह, पीडा, छटपटि, विवशता तथा विकाशया पलाः, व्यवस्थाया पद्धति तथा हिउपाः लिसे सम्वन्धित विम्ब जक मखु, थ्व पाखेया स्थिति तथा लिच्वः व प्रतिक्रियायात हाइकुइ एकिकृत याना व्यक्त याना वयाच्वंगु दु । आः तक्कया हाइकुयात अध्ययन यायेबलय् साधारणतया विम्बया प्रयोग निगू मुख्य रुपय् जुयाच्वंगु स्पष्ट जूवःगु दु -

(क) छगू जक विम्ब (लघु वा विस्तारित विम्ब)यात छ्यला वा थ्व विम्बया परिधिइ हे विषय सजीवरुपय् अभिव्यक्त जुयाः वनाच्वंगु दु ।

(ख) छगूया सिबे अप्वः विम्ब श्रृंखलामय किसिमं छगुलिं मेगु परिपूरक वा सहायकया रुपय् वा छगुलिं मेगु विपरित वा विरोधी तवरं नं छ्यला जीवन्तता बियाः वयाच्वंगु दु । अनुभूतियात अभिव्यक्त यायेत हाइकुइ छगू वा निगू विम्ब प्रयोग याना वयाच्वंगु दु, तर अप्वः याना निगू विम्बयात छ्यला थुकिया दथुइया विभेद, विरोध, द्वन्द्व, सहकार्य व समन्वययात सशक्तरुपं व्यक्त याना जीवन्तपन बिइत हाइजिनतय्सं कुतः यानावःगु दु ।

नेपालभाषाया हाइकुया इतिहासयात स्वल धाःसा मेमेगु देसय् थें प्रारम्भिक इलय् प्राकृतिक विम्बयात हे बःकयाः हाइकुइ अभिव्यक्त यानावंगु खनेदु । थ्व विकासक्रमया यात्राय् बुलुहुं प्राकृतिक विम्ब नापनापं न्हिंन्हिं जीवनं खंगु, भोगय् याःगु सामाजिक पक्ष नाप सम्वन्धित विम्ब नं एकिकृत याना वनेगु प्रयास जुयावन । छ्गुं दँ न्ह्यः (ने.सं. ११३०दँ)निसें, स्पष्ट धायेगु खःसा हाइकु मुना '**खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**' (११३०दँ) या प्रकाशनं समसामयिक स्थिति, म्वायेगु पद्धति, वाध्यता, अव्यवस्थित व्यवस्था, जीवनं भोगय् यानाच्वंगु विसंगति, विकृति तथा मानवीय अन्तरपीडा, छटपटी, संघर्ष, विरोधाभाष आदिपाखें बुगु, ब्वलंगु विविध भाव, बिचाः, चिन्तन मननं पिहां वइगु खँयात व्यक्त यायेगु क्रमय् समसामयिक विम्ब यथार्थरुपं प्रयोग जुयावःगु खनेदु - भ्रीगु हाइकुइ, हाइकुया विषय चयनय्, हाइकुया तत्वय् । प्रायः विम्ब आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, विकाश व मानवीय

अन्तरद्वन्द्व आदिनाप सम्वन्धित क्षेत्र व समस्यायात कयाः व्यक्त यानावःगु दु । निश्चय नं थ्व कुतलं व थ्व न्ह्याःवनाच्वंगु अभियानं हाइकु विकाशयात न्हूगु मोड ब्यूगु दु ।

समसामयिक यथार्थ बिम्ब

थौंकन्हे हाइकुइ प्रयोग जुयाच्वंगु समसामयिक अवस्था, मानवीय अन्तर विद्रोह, अन्तर संघर्ष व व्यवस्थित यायेत स्वःगु तथा याःगु प्रयास व इलय् प्रतिक्रिया लिच्वःया रुपय् पिज्वःगु विम्बमय यथार्थ किपा निम्न क्षेत्रनाप सम्वन्धित जूगु खनेदु -

(१) शाश्वत सत्य,

(२) विकासया पलाः,

(३) राजनीति व हिउपाः,

(४) श्रोतया उपयोग व वातावरण संरक्षण,

(५) मूल्यवोध व मानवीय स्थिति व

(६) जीवन्त कुतः : स्वायेगु लँपु ।

(१) शाश्वत सत्य

थौं जीवनयात स्वयेगु दृष्टिइ यक्व परिवर्तन वयेधुंकूगु दु, न्हापा जीवनया मू-ध्यय तथा लागा तसकं सीमित, गथेकि स्वायेगु ध्यय सिर्फ बांलाक, याउँक, न्ह्याइपुक जीवन हनेगु, धर्मया लँय् न्ह्याःवनेगु, छम्ह मेम्हसित विश्वास याना स्वापू तया जुइगु व ग्वाहालि यायेगु वातावरण सृजना याना ज्या याना वनेगुलिइ हे सीमित । तर थौंकन्हे विभिन्न क्षेत्रया दुत्तर विकास तथा प्रगतिं स्वायेगु तरिका, सोच, बिचाः यायेगु दायरा, मानवीय व्यवहार तथा आचरणय्, आस्थाया परिधिइ यक्व विविधरुपं भिन्नता वया जीवन प्यकालँ दथुइ ततःमतः क्यना च्वनेत वाध्य जुयाच्वंगु दु । थज्याःगु हिउपाःनाप ब्वलंगु संर्घषमय जीवनया वावजूद गुलिखे सत्य, गुलिखे विश्वास शाश्वतरुपं न्ह्याबले थःगु हे पहलं म्वाना हे च्वंगु दु । उदाहरणया रुपय् जःया महिमा, जःया विशेषता न्ह्याबले नं थःगु हे विस्तृततानाप जीवन्त जुयाच्वंगु दु । थ्व हे यथार्थयात क्वय्या हाइकुइ ख्युं (अन्याः, अत्याः, अविश्वास, अनास्था)यात मतं अन्त्य याना जीवन गतिमय जुया हे म्वाइ धयागु सत्ययात उदघाटन याःगु विम्ब किपा ब्वयाः ब्यूगु दु ।

जिं मत च्याका
ख्युंयात छकः स्वया
गनं मखना ।

- श्यामसुन्दर सँय्जु (११३२)

(२) विकाशया पलाः

गुफा निसेया विकाश श्रृंखलायात स्वल धाःसा ई नापनापं आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक तथा सुशासन पद्धतिइ हिउपाः वइगु, वया हे च्वनिगु स्वभाविक खः । थौं न्हापाया गां, गल्ली, लँ, बजार परिवर्तन जुयाः शहर, महानगर, राजमार्ग, ४लेन, ६लेन, ८लेनया लँ, मल, वृहद् बजार, कम्प्लेक्स आदि विकाश जुया देय् तथा जनता नं सम्पन्न जुयावंगु इतिहासय् अंकित जुया वनाच्वन । छखे थथे विकाशया क्रम स्वयाः लुदंकेगु अप्वः थाय् दुसा मेखे थ्व हिउपालं हःगु लिच्वलं जीवन आक्रान्त जुया वनाच्वंगु दु । अझ विज्ञान तथा प्रविधिया न्हून्हूगु उपलव्धिं तथा उत्पादनं जीवनयात म्वायेत, जिन्दगी न्ह्याकेत अःपुका ब्यूगु दुसां जीवन, लकस तथा थःथः दथुइया दुरी तचाः जुया वना मनू याकः, असहाय, कुण्ठित जुया वनाच्वंगु स्थिति अभिशापया रुपय् दंवःगु नं दु ।

(क) आर्थिक विकास

निगूगु विश्व युद्ध लिपा विश्वया अर्थतन्त्रय् न्हूगु तवरं हे ह्यूपाः वया आर्थिक उन्नति न्ह्याःवन । तर आवश्यक पूर्वाधार व न्ह्याःवनेत लँ एकिन तक नं मजूगुलिं यक्व समस्या नं खने दया वयाबिल । छु दशक लिपा विकशित देय् व्यवस्थित जुयावन, तर अविकसित देसय् थज्याःगु हिउपालं झनझन ग्यानापुगु अवस्था नाप विभिन्न समस्या नं खने दःवल । स्वार्थपूर्ण षडयन्त्र ग्वयाः देय्या आर्थिक अवस्था संकट अवस्थाय् घ्वाना यंकाच्वन । तःधंगु आश याना तथा विश्वासं देय् व्यवस्थित यायेत नेतात ल्यया छ्वइ, तर थ्व तःधंगु विडम्वना खः कि जव धुकूया ताःचा थःगु ल्हाःतय् लायेवं यःयः थें, योजना विना हे ज्याया कार्यान्वयन, व खँ व ज्या बीचय्या गाः तब्या याना यंकेगु व जनताया आवश्यकतायात महत्व मब्यूसे ज्या यायेगु परम्परां

देशय् संकट जक मखु, देय्या धुकू नं सुचुयावःगु थौं विकाशोन्मुख देसय् ब्वलनावःगु ग्यानापुगु ल्वय् खः, थज्याःगु विडम्वना दथुइ जनता म्वायेत वाध्य। थज्याःगु स्थितिं जनताया ख्वाः बुलुसे च्वनीगु व ख्युंसे च्वनीगु स्वभाविक हे खः। थ्व हे यथार्थ स्थितिवोधयात विम्बमय रुपं बद्री वेदनां थःगु हाइकुइ थथे अभिव्यक्त याःगु दु -

ताःचाप्वाँय् ल्हाःतय्
देय्या धुकुती सुचु
जिगु ख्वाः बुलु।

- बद्री वेदना (११३२)

थौंया सामाजिक जीवनं तथा औद्योगिक विकाशं भोगय् यानाच्वंगु तःधंगु समस्या खः - विद्युत उत्पादनया कमी, विद्युतया अभाव व विद्युत प्रसारणया त्वाःदंगु श्रृंखला। थ्वया लिच्वः ख्युं भुनाच्वन जीवन, देय्। लः प्रचूर मात्राय् दुसां व सूर्यया जः उपलव्ध जूसां योजनावद्ध रुपं उपयोग याना वनेमफुगु अवस्थायात ब्वयाः थौं देय् हे ब्लाक होलय् लाःगु यथार्थ स्थिति व्यक्त याःगु दु क्वय्या हाइकुइ -

लोड सेडिंङ्ग
ख्युलं त्वःपुया देश
ब्लायक होल।

- सौरभ शाक्य (११२८)

थज्याःगु भयावह स्थितिं मुक्त जुइत दीर्घकालिन उपाय माला कार्यान्वयन याना वनेगु पाखे अग्रसर जुइमाःगु थासय् छुं न्हि, छुं महिना, छुं दँया लागि समस्यायात समाधान याना वनेत यान्त्रिक साधन (जेनेरेटर आदि) यात प्रयोग यायेत प्राथमिकता बियाः वनाच्वंगु दु। तर थ्व कुतलं थौंकन्हे गज्याःगु विकृति ब्वलनि, थःगु देय्या लकस व जनस्वास्थ्यय् गज्याःगु समस्या बुया बिइ व प्रभाव लाना गज्याःगु संकट हइ धयागु च्यूताः तःगु तक्क नं खने मदु। थ्वया लिच्वलं ल्वचं ग्रस्त जीवन हना च्वनेत वाध्य जुयाच्वंगु दु जिन्दगीत।

मत मवः थौं
यन्त्रं ल्ह्वयाच्वन कुँ
टि.बीं ग्रस्त भ्री ।
- डा. आनन्द जोशी (११३१)

(ख) भौतिक विकाश

भौतिक पूर्वाधारयागु विकाशया आंकडायात हे थौकन्हे देय्या विकाश व सम्पनताया दसिया रुपय् कायेगु याना वयाच्वंगु दु । ततःखागु छेँ, तां, लँ, कारखाना आदिया निर्माण तथा स्थापनाया चक्रव्यूह दुने कैद जुयाः वनाच्वन मनू व लकस । विशेष याना निमुखा गरिब तथा मध्यमवर्गीय जनता म्वायेत लँ मामां हे ततःमतः क्यना वनाच्वन । महानगरय् निर्माण जुजुं वंगु ततःखागु छेँ पाखें खने दयावःगु समस्या थौंया हाइकुइ संवेदनात्मक रुपं अभिव्यक्त जुयाः वनाच्वंगु दु । उदाहरणया रुपय् क्वय्या हाइकुइ चिकुलाय् छम्ह गरिबं थःत क्वाकेत, लुमुकेत व शक्ति संचित यायेत सुथय् निभाः पियाच्वनी, तर सूर्य त्वःसां निभाःयात छेँ किनाः थःगु आवश्यकता पूर्ति याये मखंकाः आशां ढ्याकाः च्वनेत वाध्यगु जीवनया यथार्थ छटपटीयात हाइजिनं सशक्त रुपं प्वकूगु दु -

थुर्थुर खाःगु
निभाः लुइगु स्वस्वं
तःजाःगु छें.की ।
- कृष्णभक्त बोडे (११२६)

भौतिक पूर्वाधार विकाश याना जनताया जीवनस्तर च्वछायेगु क्रमय् लँ तब्याः याना विकाशयात बःबिया यंकाच्वंगु ज्या उपलव्धिमूलक रुपय् न्ह्याःवंगु सन्तोषया खँ खः । तर थज्याःगु प्रयासं स्थानीय लकसय्, जीवन पद्धतिइ गज्याःगु प्रभाव लाइ धयागु पक्षय् विस्तृत विश्लेषण मयासे कार्यान्वयन जुयाच्वंगु नं दु । फलस्वरुप विभिन्न समस्या नं भोगय् याना च्वनेत वाध्य जुयाच्वन । थज्याःगु असमञ्जस्य स्थितियात बिम्वमय रुपं ब्वयाः ब्यूगु दु क्वय्या हाइकुइ -

लँ तब्याः जुल
बुद्धि अफ नं गल्ली
मनू प्यकालँय् ।

- डा. आनन्द जोशी (११३४)

(ग) सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकास

सामाजिक तथा सांस्कृतिक क्षेत्रय् जुयाच्वंगु विकाश, परिवर्तन व प्रभावयात हाइजिनतय्सं व्यक्त याना वयाच्वंगु दु - थःथगु हाइकुइ । सामाजिक क्षेत्रया विविध पक्ष मध्यय् मनू मनू दथुइया स्वापू चबुनावना या तापानावना गाः निर्माण जुजुं वनाच्वन । थौंया परिवर्तन नाप मनूत यन्त्र जुजुं वनाच्वन, छुं नं बोध, चेतना नं स्वतःस्फूर्त जुइ मफयेधुंकल । क्वय्या हाइकुइ छम्ह ज्याथ लँय् दगु घटनायात कयाः हाइजिनं यन्त्र जुयाव:पिं मनू व निर्जीव गाडिया प्रतिक्रिया शव्दचित्रं ब्वयाः थौं मनूत यन्त्र जुजुं वंगु त्रासदिपूर्ण अवस्था विम्बमय याना व्यक्त याःगु किपा निश्चय नं व्यंगं पूर्ण जू फीगु प्रवृत्ति, सोच तथा धारणाया लागि ।

ज्याथ लँय् दल
वनाच्वन मनूत
गाडित दित ।

- डा. आनन्द जोशी (११३३)

अथे हे सांस्कृतिक महत्वया रुपय् प्रत्येक दँय् लक्ष्मीपूजाय् छेँ छखां मत च्याका जः नाप जिन्दगी म्वायेगु विश्वास थनेत स्वइ जिन्दगीं । तर थौंया जिन्दगीं पिने परम्परारुपं थः विस्तृत, थःके आत्मविश्वास यक्व दुगु अवस्था व्यक्त याःसां थः दुने मुनाच्वंगु, चकना वनाच्वंगु ख्युंयात स्याये मफु, न्हंके मफु । जः व ख्युंया महत्व व उपयुक्त उपयोग तथा प्रयोगयात थन शव्दचित्रं अभिव्यक्त जूवंगु दु -

जिं लक्ष्मीपूजाय्
मत च्याका छेँ छखां
ख्युं थःके व्याप्त ।

- डा. आनन्द जोशी (११३०)

(घ) विज्ञान व प्रविधि

थौं विश्वय् विज्ञान व प्रविधिया विकाशं जीवनया आवश्यकता पूर्ति यायेत व म्वायेगु पद्धतियात व्यवस्थित यायेत यक्व ब:बियाव:गु दु । थथे विकाश जुजुं वंगु विज्ञान व प्रविधिया विस्तारं विविध उपकरणया उत्पादन तथा प्रयोगं विभिन्न समस्या बुया ब्वलना वनाच्वंगु अवस्थां लकस तथा जीवन नं संकटग्रस्त स्थितिइ लाना वनाच्वंगु दु । उदाहरण - विद्युत बन्द जुइवं विज्ञान व प्रविधिया उपलब्धि यन्त्र (लिफ्त) दुने मनू कैद जूगु विम्बचित्रं यथार्थ भोगाई प्रस्तुत याना भीत बोध याकूगु दु -

बन्द ख्युं-क्वथाय्
जि लिफ्त दुने बन्द
प्रविधि-पन्जाय् ।

- डा. आनन्द जोशी (११३०)

(३) राजनीति व हिउपा:

मानवीय जीवनय्, देय्या विकाशय् व व्यवस्थाय् राजनीतिया प्रभाव लाना वनिगु स्वभाविक हे ख: । बांला:गु व्यवस्थाया पद्धतिं मनूया स्वतन्त्रता, जीवन हनेत आवश्यक आधारभूत वस्तुयागु पूर्ति, विकाशं सम्पन्नताय् यंकेगु कुत: आदियात कार्यान्वयन याना सन्तुलित विकाश व जीवन यापन यायेत भूमिका म्हिती । थ्व हे प्रयासं आवश्यकता अनुरुप हिउपा: हयेत नं ग्वाहालि याइ । हिउपा:या लागि जुइगु अभियान, क्रान्ति, विद्रोह ला ल:या धा: ख:, थ्वया गतियात छुं नं ज्याभलं पनेफइ मखु धयागु सन्देश विम्बमय पहलं व्यक्त जूगु दु -

ल:या धा: दुने
अल्याख शक्ति न्त्याइ
गुँ नं तज्याइ ।

- कृष्णमोहन जोशी (११२९)

थथे हे शक्ति प्रयोग याना अभियान/क्रान्ति/विद्रोहयात व हिउपा:या दौडयात पनेत स्व:सां बुलुहुं तर सशक्त रुपं न्त्या: हे वनि दृढ संकल्प व विश्वास नापं । थ्व हे यथार्थयात फय्‌गं विम्बया रुपं ब्वया हाइजिनं सशक्त

तवरं प्वंकूगु दु थःगु अनुभूति क्वय्या हाइकुइ -

तुपतं ख्याःसां
फय्गं मताप हाली
क्रान्तिया स्येग्वः ।
- विमल ताम्राकार (११३१)

थज्याःगु प्रयासया क्रमय् विभिन्न कार्यक्रम जुयावनि, गथेकि बन्द, हडतालं प्रभावित याइ जिन्दगीया पद्धति, लकस तथा व्यवस्थायात । टायर च्याकाः लँ दथुइ विरोध प्रदर्शन यायेगु प्रवृत्ति अप्वया वनाच्वंगु दु । थज्याःगु ज्यां लकसय् तथा स्वास्थ्यय् तक नं प्रतिकूल असर लानावंगु यथार्थ स्थिति ब्वयाः भ्मीत बोध याकूगु दु -

टायरया कुँ
प्रदूषित लकस
ल्वय्या भकारी ।
- रामकृष्ण श्रेष्ठ (११२८)

बन्द, हडताल आदि पाखे देय्या विकाश जक मखु, मानवीय स्वायेगु तरिकाय्, जनताया आवश्यकताय् नं बांमलाःगु प्रभाव लाःवनि । थ्व समस्याया समाधान यायेत शान्तिया लँ लिनाः समन्वय याना वनेत स्वइ । थज्याःगु वार्ता तथा समन्वय यायेगु ज्या बांलाःगु नियतं, सफा नुगलं, विश्वासपूर्वक सम्पन्न याना वयेत स्वयेमाः, यायेमाः, तर षडयन्त्र, छल, कपट मनय् बुइका, अविश्वासयात बःकया अप्वः धया थें शान्तिया वार्ता जूगु व समन्वय तथा संभ्मौता जूगु तथ्ययात यथार्थ विम्ब चित्रं प्रस्तुत याना भ्मीत सचेत याःगु दु क्वय्या हाइकुं -

तुपः सुचुका
शान्तिया वार्तायात
हि भ्याःगु ल्हाःतं ।
- दया बेचैन (११२४)

थज्याःगु नियतं न्हूगु परिवर्तन नाप व्यवस्थायात सुदृढीधिकरण तथा सक्षम याना यंके तसकं थाकु । थौं भ्मीगु देय् असमञ्जस्य स्थिति लाना वनाच्वंगु दु, न व्यवस्थित यायेफत, न न्हूगु तवरं हे हिउपाः नाप न्हूगु स्वरुप

दयेकेफत, न न्हूगु लँ बुइका न्ह्याःवनेफत। थज्याःगु अन्योल अवस्थां यक्व न्ह्यसः थनाः भ्कीगु असमर्थतायात हिस्यानाच्वंगु यथार्थता विम्बमय रुपं सुधीर ख्वबिं थथे व्यक्त याःगु दु -

दकःमिया छेँ
दय्के फु न थुने फु
देय्या नियति।
- सुधीर ख्वबि (११२७)

देसय् हिउपाः वःगु खः, थ्व हिउपाःया सही उपयोग याना मूर्तरुप बिइफःसां स्वतन्त्रतानाप जीवन चकना म्वाइ। तर अधिकार प्राप्त जुइवं थःत व थःगु परिवारयात जक छिंक, थःगु पुचःयात जिइक, स्वार्थपूर्ण ज्याय् हे व्यस्त जुयाच्वंगु व्यवहार, आचरण व बिचाः थौंया वास्तविक किपा खः। थ्व हे तथ्ययात शव्दचित्रं सजीव जुइक प्रस्तुत याना भ्कीत थारान्हुइका ब्यूगु दु, इश्वरीमैंयाया हाइकु -

ह्यूपाः वःगु खः
भागवन्डाया च्यूताः
हिमिचाःगु ई।
- ईश्वरीमैंया श्रेष्ठ (११२८)

उपलव्ध हिउपाः विभिन्न कारणं मूर्तरुप बिइ न्ह्यः हे मानवीय षडयन्त्रया चक्रव्यूहलय् लाना वंगुलिं छु नं प्रगति जुइ मफुत। थज्याःगु हिउपाः ला फिसः सरह हे खः, गनं छु नं बुइमखु, ब्वलकेफइ मखु। थज्याःगु छु नं बुइगु संभावना मदुगु उपलव्धिहीन उपलव्धि खना सृष्टि नं अजुगति चाःगु स्थिति तसकं सम्वेदित जूगु खँ न्ह्यथना ब्यूगु दु -

चलः वन गुँ
हिउपाः, तर फिसः
सृष्टि वें चाल।
- डा. आनन्द जोशी (११३१)

(४) श्रोतया उपयोग व वातावरण संरक्षण

दिगो विकाशया अवधारणा अनुरुप उपलव्ध श्रोतया उपयोग तथा

संरक्षण याना वनेफुसा जक सन्तुलित वातावरण कायम जुया विभिन्न क्षेत्रय् एकिकृत तवरं विकाश जुया वनि। तर थौकन्हे बिचाः हे मयासे योजना विना यःयः थें लँ, बँ, बुँया उपयोग याना वनेगु प्रवृत्तिं व थःत जिइक जक ज्या यायेगु मनस्थितिं याना विभिन्न समस्या खने दया वयाच्वन। उदाहरणया रुपय् विद्युत उत्पादनया लागि लःया धाः हिइका यंकाः लकसय् जक मखु, जनताया आवश्यकतायात नं प्रभावित यानाच्वंगु दसि द हे दु। क्वय्या खुसि सुख्खा जक जूगु मखु, अनया परिस्थितिया सन्तुलन हे खलबलय् जूगु स्थिति दु। थ्व हे तथ्य व्यक्त यायेत हाइजिनं मत व खुसियात विम्बया रुपय् प्रयोग याना वर्तमान यथार्थ समस्या न्ह्यःने थने हयेत हाइजिन सक्षम जूगु खनेदु।

लःया प्रयोग
मतं गां झलमल्ल
क्वय् खुसि सुख्खा।
- डा. आनन्द जोशी (११३३)

थौंकन्हे भूया उपयोग विशेष याना पूर्वाधार व छेँया निर्माणया लागि भौतिक श्रोत बँ, बुँया प्रयोग अत्यधिक मात्रां जुयाच्वन। थज्याःगु अव्यवस्थित किसिमं विस्तार जूगु शहरिकरणं तथा योजनाहीन भू उपयोगं लःया प्रयोग क्षमता सिबे अप्वः जुया लःया अभाव जुयाच्वंगु दुसा मेखे लः प्रदूषित जुयाः स्थानीय वातावरण हे अस्वस्थकर जुयाः वनाच्वंगु अवस्था दु। थ्व हे तथ्ययात विम्ब चित्रं सशक्त रुपं ब्वयाः झी दुने चेतना थनेत कुतः याःगु दु -

बुँ फुक्क छेँछेँ
खुसि फुक्कं धःया धः
लकस नँवः।
- विमल ताम्राकार (११२८)

थज्याःगु मानवीय क्रियाकलापं व प्रवृत्तिं तथा औद्योगीकरण, शहरीकरण व अव्यवस्थित प्रयोगं थौं विभिन्न वातावरणीय समस्या नं खने दःवयाच्वन। गथेकि जलवायु परिर्वतन व थ्वया प्रभावं हिमाल नाया हिमताल तक नं तज्याइगु स्थिति थ्यंगु व तज्याना जुइगु क्षति, प्रकोप बारे चिन्तापूर्ण

चित्र प्रस्तुत जूगु दु क्वय्‌या हाइकुइ -

च्वापु गुँ नाल
हिमताल तज्जाल
भयाक्रान्त गां ।

- डा. आनन्द जोशी (११३१)

(५) मूल्यवोध व मानवीय स्थिति

न्ह्यागु देय्‌या थ:गु मू दु, मान्यता दु, व्यवस्था दु, अथे हे मनूतय्‌नं थ:गु अस्तित्वया महत्ता मू तथा म्वायेगु पद्धतिया परिधि, मान्यता व न्ह्या:वनेगु लागा, सीमा तथा मनूया मनू नापया स्वापू दु । थ्व अनुसार विकासया क्रमया पहलं, मानवीय विकास तथा चेतनागत हिउपालं स्थापित तथा परम्परागत धारणा, मू तथा पद्धतिइ परिवर्तन वइगु स्वभाविक ख: । तर हद स्वया: अप्व: उच्छृंखल रुपं हिउपा:यात अंगिकार याना जीवनयात न्ह्याकेत स्व:सा विघटन, ह्रास तथा संकटकालिन अवस्था वया संत्रासपूर्ण स्थितिइ म्वायेत वाध्य जुइफु जिन्दगी । थ्व हे पृष्ठभूमिइ क्वय्‌या हाइकुइ मानवीय विकासया यात्राय् न्ह्या:वनाच्वंगु पला:या आज्जु थ्यंकेगु कुत: गनं भ्की न्ह्या:वनागु ख: थौं नं अन हे । उपलव्धिहीन उपलव्धि दुने म्वाना च्वनेत वाध्य जूगु यथार्थता ब्वया: ब्यूगु दु क्वय्‌या हाइकुइ -

वँवं द्य: बीन
थ्यन ला धका: स्वयां
अनया अन ।

- दुर्गालाल श्रेष्ठ (११२७)

थ्व नं छगू विडम्वना ख: कि छगू विश्वासनाप न्ह्या:वंगु पला: विभिन्न समस्यां तथा अवरोधं वा थ:पिन्सं हे बुइकागु व्यवधानं तत:मत: क्यना न्ह्या:वने मफुगु स्थितियात कलात्मकरुपं थुकथं अभिव्यक्त या:गु दु -

निभा: स्वया जिं
छिनागु पला: नं थौं
भ्यातिनालय् दुं ।

- तुयु पुं (११२३)

(६) जीवन्त कुतः : म्वायेग लँपु

थौं विश्वय् विभिन्न क्षेत्रय् विकाशया गति तीव्ररुपं न्ह्याःवनाः यक्व अनुकूल नापं प्रतिकूल लिच्वः नं बुइका प्रभावित याना वनाच्वंगु दु । थ्व क्रमयात मूल्यांकन याना स्वयेबलय् पुलांगु समस्या चकना वनाच्वंगु दुसा न्हूगु समस्या बुया, ब्वलना न्ह्यसःया रुपय् भ्कीगु न्ह्यःने दना ब्यूगु दु । निश्चय नं थ्व स्थिति चिन्ताजनक खः । तर थज्याःगु परिवेशय् नं मनूतय्सं म्वायेत प्रयास यानाच्वनी, प्रयास याना वयाच्वंगु दु, विकल्पया लँ मालाच्वनी, माला हे च्वंगु दु, अनास्थाया बीचय् नं आक्रान्त मजुसे आस्था बुइका न्ह्याःवनाच्वंगु दु, लँ लुइकेत स्वःगु दु । थ्वया अर्थ मनुखं गुबले नं हतास जुया आत्म-समर्पण याइ मखु । खः गुबले चेतना दनाबिइ, छगू अठोट थः दुने थना लँ माला वा लँ दयेका न्ह्याःवनि जिन्दगी । थज्याःगु चेतनागत प्रयास व अस्तित्ववोधया अनुभूति हाइजिनं विम्बचित्रं थुकथ ब्वयाः ब्यूगु दु -

धू कुँ ब्याप्त थाय्
न्ह्यपु नं त्रसित थौं
जिं ला चाय्का भ्याः ।
- डा. आनन्द जोशी (११३०)

न्ह्याःवनेमाःगु लँ

(१) हाइकु विम्ब प्रधान काव्य खः । विम्बं बिचाः व भावयात सशक्त रुपं व्यक्त यायेत, यथास्थिति ब्वयेत, जन चेतना थनेत व वनेमाःगु दिशा संकेत यायेत ग्वाहालि याइ । हाइकु विम्बमय जुइमाः, बिचाः, भाव व अनुभूति वयेवं हाइकुया रुप मबिसे उकियात चिन्तन मनन याना जक साकार रुप बिइमाः धकाः वरिष्ठ समालोचक इन्द्र मालीजुं व्यक्त याःगु दु । थथे हे सशक्त तथा यथार्थ विम्ब सिर्जना यायेत इन्द्रियिकता, भावात्मकता, नवीनता व सम्प्रेषणीयता आवश्यक दु (माटा, १९९८) । थ्व हे पृष्ठभूमिइ थौंया हाइकुयात मूल्यांकन याना स्वल धाःसा 'नेवाः हाइकु' पत्रिकाया प्रकाशनं व 'थौंया हाइकु'या अभियानया शुरुवातं लिकुनाच्वंगु हाइकुया गतियात संवेदित याना दुत्ततरं न्ह्याःवंगु दु । थौं तक्क दुने यक्व न्हूगु हाइकु प्रकाशन जुयावंगु व यक्व न्हूपिं हाइजिनत नं उदय जूगु खनेदु । तर आः

तक्क प्रकाशित अप्वः धयाः थें हाइकुइ विषयया विस्तृता, गहनता, जीवन, लकस व विकाश नापया स्वापू तयेत सक्षम जूगु विम्ब म्ह हे प्रयोग जूगु खनेदु । अझ चेतना थनेफुगु, बोध याकेफुगु व न्ह्याःवनेत प्रेरित यायेत सक्षम जूगु विम्ब कम हे उपयोग जूगु दु । विम्बया चयन, विम्बं कय्च्यायेमाःगु पक्ष, विम्बया स्वापू, विम्बया जीवन्त प्रस्तुति वा चित्रण सम्वन्धय् दुग्यंक चिन्तन मनन तथा विश्लेषणया कमी जुया विम्ब सिर्फ विम्ब जक जुयाच्वंगु खनेदु । फलस्वरुप विम्ब अलग, खँग्वः खँग्वः दथुइ ब्यागः, जीवन, स्थितिया यथार्थपाखें तापानाच्वंगु खनेदु । उकिं झीके बुइगु कल्पना, बिचाः/भावया प्रादुर्भाव नापं चिन्तन मननं, अध्ययनं तथा विश्लेषणं जीवन्त विम्बचित्र ब्वलनेमाः, ब्वलने धुंकाः व विम्ब तथा किपा गुलि समसामयिक व सान्दर्भिक जु धकाः मूल्यांकन याना जक भ्वँतय् प्वंकेगु कुतः यायेमाः । थ्व हे लँय् न्ह्याःवने फःसा जक झीगु हाइकु शो-केशया पिस वा सालिक मजुसे जीवन्त जुयाः म्वायेत सक्षम जुइ ।

(२) नेपालभाषाय् यक्व धया थें प्रकाशित हाइकुया विषयवस्तुइ थौंकन्हे विविधता खनेदु, थ्व लुधंकेबहगु उपलब्धि धायेमाः । तर थथे हाइकुइ विविधता वःसां न्हूगु दृष्टिकोण, न्हूगु पह, न्हूगु धारणा, न्हूगु तालं अनुभूतियात प्रस्तुत याना सजीवता बिइगु दिशाय् धाःसा झीगु प्रयास ग्यसु लाःगु खनेमदु । थथे जूगुया मू कारण खः - बुयावःगु बिचाः, भावयात भ्वँतय् ब्वये न्ह्यः गहनरुपं छानबिन, चिन्तन मनन, अध्ययन तथा अनुसन्धान यायेगु प्रयासया अभाव । थ्व कमीयात निराकरण यायेगु लँय् न्ह्याःवनेत मस्वसें छकलं हे बिचाः, भावयात छगू हे सिटिंगय् स्वरुप बियाः मूर्तरुप बिइत स्वयेगु बानी झीगु कमजोरी जुयाच्वंगु दु । उकिं थ्व ल्वचं मुक्त जुया भाव/बिचाःया हाकः, ब्या, गाःया विश्लेषण यायेगु, स्थितियात बांलाक थुइका, थुकिया न्ह्यः ल्यू जक मखु, समसामयिक पहयात, विस्तृततायात नं थुइका विम्बया चयन तथा किपाः प्रस्तुत याना वनेगु आवश्यक दु, विशेष याना चिन्तन मनन, अध्ययन तथा अनुसन्धान याना जक बिम्वयात चित्रण यायेगु कुतः यायेमाः, अले जक सशक्त हाइकु जन्म जुया विश्वय् थःगु बिस्कं थाय् कायेफइ ।

(३) झीगु हाइकुया विकाशया क्रम सशक्त पहलं न्ह्याःवनाच्वंगु दुसां हाइकु सिर्जना याये धुंकाः हानं समीक्षात्मक दृष्टिं हाइकुयात स्वयाः प्रयोग यानागु खँग्वःया मू व उपयोगिताया बारे विश्लेषण व जीवन पद्धति,

सामाजिक यथार्थ स्थिति, मनू दुने ब्वलनावःगु विस्तृतता व संघर्षया श्रृंखलाया प्रतिनिधित्व यायेगु प्रयास पाखे भ्रीगु ध्यान कम हे केन्द्रित जूगु खनेदु ।। आः हाइकुइ व विम्ब किपातय् वर्तमान व्यवस्था, मानवीय घात, प्रतिघात, मानवीय आस्था, मनू नं भोगय् यानाच्वंगु जीवन सापेक्ष व यथार्थरुपं व्यक्त यायेगु जक मखु, बिम्व छगुलिं मेगुनाप गुलि सम्वन्धित जु, थुकिया दथुइया स्वापू तथा द्वन्द्व गुलि यथार्थरुपं तथा सशक्त पहलं अभिव्यक्त जूगु दु मूल्यांकन यायेगु पाखे हाइजिनतय्गु प्रयास जुइमाः । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा थम्हं सिर्जना यानागु हाइकु तथा विम्बया समीक्षात्मक पहलं विश्लेषण याना कमी कमजोरी व सफलता सिइकेत स्वयेमाः । थज्याःगु प्रयासं जक थौंया हाइकुया विकाश नापं सशक्त हाइकु सिर्जना याना न्हूगु दिशा बुइकेफइ ।

सन्दर्भ सफू व लेख

डा. आनन्द जोशी, (११३०) धू कुँ ब्याप्त थाय् २, पेज ११, जिं लक्ष्मीपूजाय् ८४, पेज ३२, **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**, रुबरिक, यैँ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३) च्वापु गुँ नाल २, पेज २५, मत मवः थौं १६, पेज २८, चलः वन गुँ, २२, पेज ३०, लःया प्रयोग २८, पेज ३२, ज्याथ लँय् दल ९२,पेज ४८, बन्द ख्युं क्वथाय् ९७, पेज ४९, **न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु**, रुबरिक, यैँ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३४) लँ तब्याः जुल ६१, पेज ४५, **सर्गः थः हे विस्तृत**, रुवरिक, यैँ व कुतः पिकाक, ख्वप ।

इन्द्र माली, (११२८) **हाइकु : छगू अध्ययन**, पेज ४१, कुतः पिकाक, ख्वप ।

इश्वरीमैंया श्रेष्ठ, (११२८) ह्यूपाः वःगु खः ११८, पेज ४२, **मुखू मब्यंनीगु स्वां**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

कृष्णमोहन जोशी, (११२९) लःया धाः दुने, **न्ह्यानाच्वंगु खु**, ३७, पेज १३, न्ह्यज्या खलः, थिमि, ख्वप ।

कृष्णभक्त बोडे, (११२६) थुर्थुर खाःगु ५५, पेज २८, **अजिस्वां**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

डा. चन्द्रकला माटा, (१९९८) **भारतीय एवं पाश्चात्य सौन्दर्यशास्त्र**, पेज १०६, वाई. के. पब्लिसर्स, भारत ।

तुयू पुं, (११२३) निभाः स्वया जिं, **कभ्राःदुने जि**, पेज १२, नेपाल संस्कृति, यल ।

दया बेचैन, (११२४) तुपः सुचुका ३२, **तकुस्वां**, पासा मुना, यल ।

दुर्गालाल श्रेष्ठ, (११२७) ववं द्यः बीन, **हाइकु २१०**, ३९, पेज १३, ज्ञानेन्द्र मानन्धर,

सुशीलतारा मानन्धर, यें ।
बद्री वेदना, (११३२) ताःचा प्वाँय् ल्हाःतय्, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्या ५, पेज १३ ।
बिमल ताम्राकार, (११३१) तुपतं ख्याःसां, **फय्गं**, २२, पेज ३४, कुतः पिकाक, ख्वप ।
बिमल ताम्राकार, (११२८) बुँ फुक्कं छेँछेँ ११०, पेज ४४, **तिकास्वां**, कुतः पिकाक, ख्वप ।
Matsuo Basho, (1686) Old pond in **The Haiku Handbook**, Higginson, W. J. (1985), p. 9, Kodansha International, London, UK.
रामकृष्ण श्रेष्ठ, (११२८) टायरया कुँ, **स्वब्वनावःगु सः**, पेज १३, कुतः पिकाक, ख्वप ।
सुधीर ख्वबि, (११२७) दकःमिया छेँ ७७, पेज ३९, **हायावंगु हः**, कलश पिथना, यें ।
सौरभ शाक्य, (११२८) लोड सेडिङ्ग ७३, पेज ३५, **चुलि जाःगु बु**, कुतः पिकाक, ख्वप ।
श्यामसुन्दर सँय्जु, (११३२) जिं मत च्याका, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ४, पेज ८ ।

थौंया हाइकुइ 'जि'या अभिव्यक्ति व आस्थाया सः

परिवर्तनयात सुनानं पने फइमखु, थ्व ला छगू प्रक्रिया खः, गुकिया लिच्वलं झीगु जीवन दर्शन, पद्धति, लकसया विभिन्न तत्व, व्यवस्था व विकासया पलाःयात विभिन्न तवरं प्रभावित यानाच्वनी । थज्याःगु ज्यां इलय् ब्यलय् जीवनय् आस्था, धैर्यता, दृढता आदि बुइका म्वायेत लिधंसा बिया न्ह्याःवनेत घ्वाना यंकी । तर थौंकन्हे मनू मनू दथुइ दयेमाःगु विश्वास, स्वापू तथा मान्यताया थासय् शंका, षडयन्त्र, धोखा, छलकपट आदि न्ह्यनां वनाच्वंगु ग्यानापुगु अवस्थां मनूया अस्तित्व तक नं संकटय् लाना वनाच्वंगु दु । आः तकया इतिहासय् अंकित जुइधुंकूगु भयावह स्थिति स्वल धाःसा दकसिबे अभिशाप वा दुर्भाग्यपूर्ण किपा खः - विश्वयुद्ध व विश्वयुद्ध लिपाया लिच्वः : विश्रृंखल, संक्रान्त, भयावह आर्थिक, सामाजिक तथा व्यवस्थापनया यथार्थ घटना । थ्व इलय् प्रचलित मानवीय मू, मान्यता, धर्म, नैतिकता, आचार विचार व आस्थाया थां दक्व फुक्क छगू लिपा मेगु क्रमशः दुनावन, विसंगतिपूर्ण व शून्यतां जीवनयात त्वपुयावंगु आभासं मनू निरीह, विवश प्राणीया रुपय् व मनूया अस्तित्व व भविष्यया सम्वन्धय् यक्व आशंकापूर्ण न्ह्यसः दनावल, उदाहरण - 'म्वायेगु छुया निम्ति ?', 'म्वानाया मू छु दु ?', 'गथे याना म्वायेगु ?' आदि न्ह्यसः खने दःवल । गुलिसिनं ला स्वत्तुस्वया वनाच्वंगु वर्तमान व भविष्यहीन भविष्य खना थथे भयाक्रान्त व शून्य जुयाः म्वायेगु हे नियति खः धकाः स्वीकार यात, गुलिसिनं परम्परागत धर्म, विश्वास व आधार दक्व चुंचुंदलावंगुलिं 'द्यः हे सीधुंकल' धकाः उदघोष तक नं यात । थ्व हे पृष्ठभूमियात चिन्तन मनन याना भिंगुगूगु व नीगूगु सदिइ विश्वया दार्शनिकत, विचारकत, धर्मगुरुत व साहित्यकारतय्सं न्हूगु धारणानापं सिद्धान्त प्रतिपादन याना मनूतय्त लँ क्यनेत प्रयास यात । थ्व सन्दर्भय् दकसिबे महत्वपूर्ण धारणाकथं पिज्वःगु दर्शन खः - अस्तित्ववाद (

Existentialism) । अस्तित्ववादया विषय, सिद्धान्त, दर्शन बारे विभिन्न प्रवुद्ध वर्गतय्सं विभिन्न किसिमं विवेचना, ब्याख्या व तर्क प्रस्तुत याःसां मूलतया थ्व दर्शनया मूखँ खः - मनूया “स्व”, स्वत्व व स्वतन्त्ररुपं म्वायेत लँया खोज व अधिकार ।

अस्तित्ववाद : “स्व” व स्वतन्त्ररुपं म्वायेगु दर्शन तथा आधार

अस्तित्ववाद भिंं(१९)गुगूगु सदिया उत्तरार्द्ध व नी(२०)गूगु सदिया उपज खः । तत्कालिन इलय् प्रचलित धाः नियतिवाद (Determinism) व आदर्शवाद (Idealism)या प्रतिक्रिया स्वरुप ब्वलंगु न्हूगु धाः खः - अस्तित्ववाद । खला पूर्वीय अद्वैत वेदान्त दर्शन व पाश्चात्य अस्तित्ववाद निगू नं व्यक्तिवादी चिन्तन (अहं ब्रम्हास्मी)य् हे केन्द्रित जुया न्ह्याःवंगु पलाः खः । तर निवृत्तिमार्ग पाखे धेचुला विश्लेषण याना स्वल धाःसा थ्व निगू दर्शनया विशेषताय् यक्व अन्तर विद्यमान खनेदु । न्ह्यागुसां विश्वयुद्ध व विश्वयुद्ध लिपाया परिणामं पश्चिमी देसय् खने दःवंगु असुरक्षा, त्रासदीपूर्ण जीवन, शून्य भविष्यया अवस्थाया पंजां मुक्त जुया न्हूगु मू, मान्यता, लँ माला ‘जि’नाप थः हे जुया म्वायेत दार्शनिकत, बुद्धिजीवित व साहित्यकारतय्सं विभिन्न कोणं विकल्पया लँ माला जीवन स्वतन्त्ररुपं म्वायेत बः बिल ।

अस्तित्ववादयात न्हूगु दार्शनिक सिद्धान्तया रुपय् दकले न्हापां डेनिस विद्वान तथा धार्मिक चिन्तक सारेन कार्केगार्ड न्ह्यब्वया तत्कालिन संत्रासपूर्ण तनावं तथा पीडाग्रस्त अवस्थां मुक्त सिर्फ द्यःया सहाराय् जक जुइफइगु व जुइ धकाः इंगित यात । ‘मनू सृष्टिया अद्वितीय तत्वः खः, मनू न्हापां हे पूर्णरुपं निर्मित वस्तु मखु, इपिं ला निरन्तर रुपं निर्माण जुजुं वनाः परिपक्व जुइपिं प्राणी खः । थः हे दुनेया स्वतन्त्र भावना, स्वतन्त्ररुपं म्वायेगु चाहना, स्वतन्त्ररुपं निर्णय यायेगु शक्ति व स्वतन्त्ररुपं वरण यायेगु क्षमतां स्वतन्त्रता प्राप्त याना न्ह्याःवनी’ धयागु आस्थापूर्ण धारणां जिन्दगीयात म्वायेत लिधंसा बिल । थ्व दर्शनं मनूया ‘स्व’ व वया गुण तथा विशेषता, लागा, भूमिका सम्वन्धय् हानं छकः क्वथिक्क विश्लेषण व चिन्तन मनन यायेत विश्वया प्रबुद्धवर्गतय्त वाध्य यात ।

थ्व हे काकेगार्डया दर्शनयात विकशित रुपं परिवर्तन याना विश्वया सशक्त चिन्तक व दार्शनिक नीत्सें थःगु बिस्कं बिचालं न्हूगु किसिमं मानवीय

'स्व'यात स्वयेगु आधारया विकाश याना अस्तित्ववादया क्षेत्रय् छगू तँ द्यतना बिल । धर्म, द्यःया विषयय् दुबिना विश्लेषण तथा खोज याना ई फुका लँ मालेगु ज्यायात वय्कलं प्राथमिकता ब्यूगु खनेमदु । अस्तित्वयात सार्थक याइम्ह व्यक्ति - मनूया खोज नापनापं महामानवया संभावना व व्यक्तिया सामर्थ्य एवं शक्तियात मूलरुपं प्राथमिकता बिया न्हूगु धारणा विश्वय् वय्कलं ब्वया बिल । ख नं थ्व इलय् नीत्सेया God is dead. God remains dead. And we have killed him '(१७/ई.सं. १९८२) धयागु घोषणां विश्वय् हे हलचल हया बिल । 'द्यः सीधुंकल' धयागु घोषणां व वय्कःया महामानवया परिकल्पनां अस्तित्ववादया क्षेत्रय् न्हूगु आयाम बिइत वय्कः सफल जुल ।

अस्तित्ववादया सैद्धान्तिक पक्ष, तथ्य, विशेषतायात साहित्यया विभिन्न विधाय् एकिकृत याना न्हूगु आन्दोलनया रुपय् न्हापा न्ह्याकूम्ह खः - फ्रान्सेली दार्शनिक लेखक तथा समीक्षक जा पल सार्त्रे, गुम्हसिया दर्शन मुख्यतया नास्तिकता व मानवताय् आधारित जूगु दु । मानवीय स्वतन्त्रता व व्यक्ति-अस्तित्वय् प्रगाढ आस्था व विश्वासं जाःगु वय्कःया धारणां द्यः, आत्मतत्व, नियति वा पूर्व निर्धारण छुं नं आधारयात महत्व ब्यूगु खनेमदु । सार्त्रेया धापूकथं 'मनू निरपेक्षरुपं स्वतन्त्र खः, वं थःगु भाग्य थम्हं हे निर्माण याइ । थः स्वयं थःया मालिक खः, थ्व विश्वय् मानवीय अस्तित्वयात संरक्षण याना जीवन्तरुपं म्वायेगु कार्य मनू बाहेक सुनानं यायेफइ मखु' (२३/ई.सं. १९५८, २४/ई.सं. १९७२) । तत्कालिन इलय् मनूतय्के ब्वलनावंगु नैराश्यता, विसंगतिपूर्ण व निष्प्राण तथा निरर्थक जुइधुंकूगु परम्परागत सोच, मू, मान्यतायात आमूल परिवर्तन याना न्हूगु मू, मान्यता स्थापना यायेत अभियान हे न्ह्याकाः वय्कलं स्पष्टरुपं थथे दिशा निर्देशन यानादिल - स्वतन्त्ररुपं म्वाना मनूतय्सं थःगु जीवन सार्थक तथा मूल्यवान यायेत स्वइ, अले स्वतन्त्रता व मौलिक सिर्जनापाखे थःगु बिस्कं अस्तित्व प्रमाणित याना थःत व्यक्त याइ ।

सार्त्रेया दर्शन तथा धारणायात विस्तृतरुपं विवेचना तथा विस्तार याना फ्रान्सया सशक्त साहित्यकार तथा दार्शनिक अर्वट कामुं अस्तित्ववादया न्हूगु पक्ष ब्वया म्वायेगु लँ क्यंगु दु । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा कामुया दर्शन असंगति विसंगति वा निरर्थक निस्सारताया विरुद्धय् व्यक्ति सत्ताया मू

भूमिका नापं सम्पादन याना वनेमाःगु ज्याया बिस्कं यात्राया शुरुवात खः । विसंगति, निराशा, शून्यवोधनाप ल्वानाः मनुखं थःगु अस्तित्वयात कायम याना च्वनेत निरन्तर विद्रोह यानाच्वनी, विद्रोह याना च्वनेमाः धयागु अवधारणा न्ह्यःने ब्वयाः कामुं अस्तित्ववादया लागायात चकंका ब्यूगु दु । थःगु प्रख्यात कृति सिसिपसया पौराणिक बाखं (The Myth of Sisyphus) (१९४२)लय् मानवीय जीवन-स्थिति, संघर्ष व अटल दृढतायात मार्मिक कथं कामुं न्ह्यब्वया ब्यूगु दु (१/ई.सं. १९४२) । सिसिपस छम्ह विद्रोही खः, गुम्हसिनं द्यःया उजंयात उल्लंघन यात । उजंयात अस्वीकार याना थःगु तालं ज्या याःगु हे विद्रोह खः, थःगु स्वतन्त्रताया उपयोग खः । तर थज्याःगु ज्या यागुलिं द्यवं वयात दण्ड बिल - तःग्वःगु ल्वहं क्वबिया गुँच्वकाय् थ्यंकेगु ! न्ह्याक्व प्रयास याःसां ल्वहं गुँच्वकाय् थ्यंकेमफु वं, थ्यने न्ह्यः हे ल्वहं कुतुं वन, हाकनं क्वबिया गुँच्वकाय् थ्यंकेगु निरन्तर प्रयास याना च्वनेत वाध्य व । थ्वया अर्थ वया प्रत्येक प्रयास निरर्थक साबित जुयाबिल । थज्याःगु निरर्थक विसंगतिपूर्ण क्रियां विश्वयुद्ध लिपा मनूतय्गु जीवन अर्थहीन जूगु खँ कामुं यथार्थरुपं ब्वयाबिल । पुराणया पात्र सिसिपसयात ब्वया नं वय्कलं थौंया मनूया त्रासदिपूर्ण व विवश जिन्दगी व थज्याःगु स्थितिइ नं बुगु स्वीकार मयासे निरन्तर न्ह्याःवनेगु दृढतां हे अस्तित्ववोध प्रमाणित जूवनि धयागु थःगु बिचाःयात विश्लेषित तरिकां मनूया 'जि'नाप स्वायेत, स्वाना न्ह्याःवनेत लँ स्पष्ट यानाबिल । ख नं कामुया पूर्ववर्ती अस्तित्ववादी दार्शनिक एवं चिन्तकतय्सं मनूयात निरिह खंगु दुसा कामुं विसंगति, निराशा, शून्यवोधनाप स्वाना च्वनेत वाध्य जिन्दगीं थःगु अस्तित्ववोधया लागि निरन्तर विद्रोह याना हे च्वनि, याना हे वनेमाः धयागु न्हूगु दृष्टिकोण स्पष्टं ब्वया अस्तित्ववादय् न्हूगु आयाम तनाः ब्यूगु दु ।

थ्व अस्तित्ववादया विकाश व विस्तारयात कया विभिन्न दार्शनिकत तथा विचारकतय् दथुइ विभिन्न मतभेद खनेदु । गथेकि छथ्वःया धापूकथं थ्व वादं जिन्दगीयात नैराश्यताया लागाय् कुना यंकाच्वंगु आरोप दुसा, अस्तित्ववादया अनुयायीतय्सं थ्व वादया दर्शनं निराशाया मखु, खिउँइ आशाया जः जुया लँ क्यंगु दु धकाः अभिव्यक्त याःगु दु । तर थ्व दर्शनयात व्यवहारय् छ्यला स्वल धाःसा झीसं हे सम्पादन यानागु विभिन्न ज्यां, कार्यान्वयन यानागु आयोजनां प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपं झीगु अस्तित्वयात

विभिन्न तरिकां प्रभावित यानाच्वनी (५/ने.सं. ११३३) ।

अस्तित्वया विभिन्न पक्षयात विश्वया साहित्यकारतय्‌सं थःथःगु कृतिइ प्रस्तुत याना थ्वया ख्यःयात विस्तृत याना यंकाच्वंगु दु । थ्व क्षेत्रय्‌ मुख्यतया विश्वय्‌ नांदंपिं साहित्यकार दस्तावशीं, लियो टालस्टाइं, व काफ्कां वास्तविक मानव मनस्थिति, संघर्ष व थःगु अस्तित्वयात सक्षम तथा महत्वपूर्ण तवरं स्थापित यायेत दिशा इंगित याना तःधंगु योगदान याःगु दु । थौंकन्हे विभिन्न देय्‌या साहित्यकारतय्‌सं विश्वया स्थिति, वर्तमान जीवन, विकाश, विनाश, समस्यायात, अस्तित्व व थ्व नापं सम्वन्धित विभिन्न पक्षयात थौंया मिखां स्वया, विस्तृतरुपं विश्लेषण याना थःथःगु कृतिइ व्यक्त यानाच्वंगु दु ।

नेपालभाषा काव्य विधाय्‌ 'जि'या अभिव्यक्ति

थौं मनूया जीवन म्हिगः स्वयाः झन झन क्रमिकरुपं स्वत्तुस्वया वनाच्वन । छखे जीवनया दैनिक आवश्यकता पूर्ति यायेत व पूर्वाधारयागु विकाशया लागि उपलव्ध प्राकृतिक श्रोत व थ्व श्रोतं फये फुगु क्षमता सिबें अप्वः यःयः थें उपयोग याना वंगु क्रमया लिच्वलं खने दःवःगु विभिन्न वातावरणीय, आर्थिक तथा सामाजिक समस्याया चक्रव्यूहलय्‌ मनूत कैद जुजुं वनाच्वन, मेखे थ्व युगया दकसिबे ग्यानापुगु अभिशाप : विकृति, स्वार्थ, षडयन्त्र, धोका, इर्ष्या आदिं जिन्दगीयात प्रभावित यानाच्वंगु दु । थ्व प्रक्रियां मनूया थःगु विशेषता छु खः ? मनूया गुण छु छु दु व वया क्षमता छु दु ? म्वायेत आवश्यक आचार संहिता छु खः ? धयागु न्ह्यसःया लिसः अस्पष्ट, किचमिच, दोधारपूर्ण जुया मनूया 'जि'या विशालता, क्षमता, विशेषतायात सहिरुपं अभिव्यक्त याना वनेगु नं हाथ्यापूर्ण जुया वनाच्वंगु स्थितिइ झीपिं दु । अझ विश्वय्‌ तीव्ररुपं खने दयाच्वंगु व्यवस्थागत द्वन्द्व, राजनैतिक अस्तव्यस्तता, आर्थिक अस्थिरता व सामाजिक मू व मान्यताया ह्रासया स्थिति निश्चय नं विश्वयुद्ध लिपाया विश्व व मानवीय जीवन व स्थिति सिबे यक्व हे पाना वंगु जक मखु, छगू असमञ्जस्यय्‌ दुबिना वनाच्वगु दु । थ्व परिपेक्ष्यय्‌ थौं मानवीय 'स्व'यात स्वयेगु दृष्टिकोण, विश्लेषण यायेगु आधार नं थौंया हे जुइमाः, म्हिगःया चश्मां थौंया जीवन, पद्धतियात व वर्तमान स्थितियात मूल्यांकन यायेगु दापू ला झीगु साहित्यया विकाशया लागि दुर्भाग्य सावित जूवनि, छगू तःधंगु भुलभलैया दुने बन्द जुयाबिइ - झीगु थौं,

कन्हे, आस्था व सिर्जना दक्व फुक्क ।

थ्व सन्दर्भय् नेपालभाषाया काव्य विधायात स्वल धाःसा न्हू कविताय् मनूया मू, अस्तित्व, मनू दुने बुया वयाच्वंगु विशालता, कन्हे प्रतिया धारणा, थौं प्रतिया आस्था सशक्त व जीवन्तरुपं व्यक्त जुयावंगु खनेदु । 'मनू', 'जि', 'स्व' सम्वन्धि केन्द्रित जूगु **विस्थापित जि 'जि' मखु** कविता मुनां नेपालभाषाया न्हू कविता क्षेत्रय् बिस्कं न्हूगु कुलां उला ब्यूगु दु, न्हूगु चिन्तन मनन यायेगु लुखा चायेका ब्यूगु दु । मनूया अस्तित्व, स्वायेगु लँ, मनू दुने ब्वलनावःगु विशालता आदियात विस्तृत पहलं ब्वयाः आः न्ह्याःवनेमाःगु दिशा नं थ्व सफुतिं संकेत याना ब्यूगु दु (७/ने. सं. ११३३) । थ्वयां लिपा मेपिं कवित पाखे 'जि' सम्वन्धित कविता निरन्तर पिहां वया नेपालभाषाया न्हू कविताया ख्यः चकनावंगु दु, थ्व परिवर्तन व उपलब्धि गर्वया खँ खः । तर हाइकु क्षेत्रय् धाःसा 'जि' सम्वन्धिइ केन्द्रित जूगु हाइकुया सिर्जनाया क्रम खासा-पलाः थें तसकं सुस्त पहलं विकाश जुयावंगु खनेदु । थथे जूगुया मू कारण खः -

१. परम्परागत हाइकुया स्वरुप, तत्व व सिद्धान्त दुने ततःमतः क्यसां व हे परम्परायात पाछाया हाइकुया सिर्जना याना यंकेगु पाखे जोड तथा दृढता ।

२. थौंया परिवर्तन, थौंया विषय, थौंया मनूया जीवन पद्धति, मू, मान्यता, धारणा आदियात विश्लेषण याना न्हू दृष्टिं जीवनयात स्वयाः व्यक्त यायेमाःगु इलय् परम्परागत प्रवृत्तियात हे स्वाकाः थः नं स्वायेगु चाहनाया मोह ।

३. हाइकुइ ई अनुसार परिवर्तन वयेमाः, वइ, हइ धयागु धारणाप्रति अविश्वास व शंका ।

४. ई अनुसार न्ह्याःवनेगु प्रयासया कमी । थौं वःगु परिवर्तनयात थौंया मिखां स्वया, थौंया नुगलं अनुभव याना, थौंया न्ह्यपुं चिन्तन मनन याना न्हूगु पहलं विषययात जीवन्तरुपं व्यक्त यायेगु प्रयासया कमी व

५. विश्वय् वयाच्वंगु परिवर्तन, विश्वय् खनेदुगु समस्या, विश्वं अगिंकार यानावंगु पलाः, स्वयेगु पह व बिचाःयात व्यक्त यायेगु तरिकाय् वःगु, वयाच्वंगु हिउपाःयात आत्मसात याना अध्ययन, चिन्तन मनन, विश्लेषण व अनुसन्धान याना थःगु हाइकुइ, हाइकु च्वसुइ अभिव्यक्त यायेगु लँ पाखे

न्ह्या:वने मफुगु जक मखु, मस्वयेगु प्रवृत्ति, मिखा तिसिना न्ह्या:वनेगु बानी, कुत:या अभाव, सुनां क्यंगु लँय् नं थ:त न्ह्या:वनेत तयार याये मफुगु ग्या:चिकु-पह, आशंका आदियाना हाइकुइ 'जि'या अभिव्यक्ति कम जूगु खनेदु ।

थ्व च्वय् उल्लेखित छु पंग:, छु अवरोध, छु मिचा:पह, छु च्यूता: मतेगु बानीं याना 'जि' तथा आस्थाया स: नेपालभाषाया हाइकुइ अभिव्यक्त जुइ मफुसां, झीस ने.सं. ११३०दँया कुत:यात व अभियानयात ल्व:मंके फइ मखु । थ्व दँय् नेपालभाषाय् जक मखु, एशियाया हाइकु ख्यलय् छगू न्हूगु पन, न्हूगु बिचा:या प्रादुर्भाव जुया हाइकुया संकीर्ण परम्परागत घेरा त्वाथला चकनेत ब: बिल - डा. आनन्द जोशीया हाइकु मुना '**खँग्व: सीमाहीन : सीमाहीन जि**' । थ्व न्हूगु अभियान गुगु शुरु जुल, जीवन, लकस व विकाशयात एकिकृत याना स्वयेमा:गु दर्शन वा अवधारणा (६/ने.सं. ११३३) गुगु प्रतिपादन जुल, थुकिं मनू थ: हे जुया म्वायेमा:गु पक्षयात जक जोड ब्यूगु मदु, थुकिं 'जि'या विशालता, भूमिकायात काका: यंकाच्वंगु परम्परागत षडयन्त्रयात च्वफुना, चकना: मंका: पहलं स्वतन्त्रता नापं म्वायेत लँ क्यन । थौंया वातावरणय् जक मखु, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक क्षेत्रय् नं अतिक्रमण याना स्वतन्त्रहीन स्वतन्त्रताय् म्वायेत वाध्य याना यंकाच्वंगु श्रृंखलायात चुंचुंथला 'जि'नाप थौं प्रति विश्वास, कन्हे प्रति आस्थाया आधार बुइका म्वायेत दिशा संकेत नं यात । खला ने.सं. ११३०दँ न्ह्य: नं 'जि' सम्वन्धय् हाइकु मच्व:गु मखु, च्व:सां तसकं कम, अप्व: धया थें अध्ययन, चिन्तन मननया कमी व विषय, समस्यायात क्वथिक्क विश्लेषण विना हे हाइकु सिर्जना यानाच्वंगु खनेदु । ने.सं. ११३०दँय् व थ्व दँ लिपा पिहां व:गु अप्व: हाइकुइ न्हूगु पन, अस्तित्वयात विश्लेषण याना, थ:गु अनुभवं परिपक्व याना हाइकु च्वयेगु प्रयास न्ह्या:वंगु यथार्थयात सुनानं नकारे याये फइमखु ।

हाइकुइ 'जि'या अभिव्यक्ति

विभिन्न क्षेत्र : सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक, विज्ञान तथा प्रविधि आदिइ मनूतय्सं सम्पादन यानाव:गु, वनिगु ज्या व थ्व ज्यायात न्ह्याका: गति बिइत 'जि'या निर्णय नापनापं 'जिं' म्हितूगु भूमिका व कार्यान्वयन जूगु ज्याया उपलब्धि क्वय् विभिन्न विषयलय् व्यक्त यायेत स्वयागु दु -

(क) 'जि'या महत्व व निर्णायक भूमिका
(ख) त्रासदीपूर्ण स्थिति व जीवन
(ग) चेतनां थना ब्यूगु विद्रोह व विश्वास
(घ) सम्झौता व वैकल्पिक लँ

(क) 'जि'या महत्व व निर्णायक भूमिका

थौं थ्व नं प्रमाणित जुइधुंकल कि विश्वय् न्ह्यागु ज्या, चाहे व विकाश नाप, चाहे व विनाश, विध्वंश नाप सम्वन्धित जुइमा, थज्याःगु फुक्क ज्याया कारक तत्वया रुपय् मनू दुनेया 'जिं' हे महत्वपूर्ण भूमिका म्हिता वयाच्वंगु दु । खः नं परिवर्तनय्, लकसया समस्याय्, युद्धय्, आत्म समर्पणय्, सम्झौताय् मनू हे मू-पात्र जुया म्हितावंगु इतिहासं क्यनाच्वंगु दु । वास्तवय् विश्वय् समस्याया रुपय् खने दया झीगु म्वायेगु स्थितियात हे दावादोल यानाच्वंगु वा, सुनामि, भूक्षय, जलवायु परिवर्तन, ग्वःफय्, ल्वय्या महामारी आदि थः यस्से, अथें वःगु मखु । थ्व दक्वया उत्पत्तिइ, विकाशय् व विस्तारय् मनूया हे ल्हाः दु । विश्वय् विद्यमान प्राकृतिक श्रोत, मानव निर्मित श्रोत, सम्पदा, सयन्त्र व वातावरणीय स्वरुप व विकाशया अन्तर सम्वन्ध थुइका सन्तुलित तवरं न्ह्याःवने फःसा जक दिगो विकाश जुया जीवनया आवश्यकता पूर्ति जक मखु, थौं व कन्हे नं सुरक्षित जुयाबिइ । थौंकन्हे तीव्ररुपं न्ह्याःवंगु विकाशया गतिं झीगु आवश्यकता तथा सुविधा पूर्ति यानायंकेत स्वःगु प्रयास उल्लेखनीय जु, तर म्हिगःया भ्रम, म्हिगःया मोह व म्हिगःया पद्धतिगत बिचालय् बःकया याःगु निर्णयया सकीर्णताय् हे म्वायेत वाध्य जूगु झीगु बुद्धिं व विशालतां याना थौं जीवन दोधार अवस्थाय् लानाच्वंगु यथार्थ किपा थथे हाइजिनं ब्वया ब्यूगु दु -

लँ तब्याः जुल
बुद्धि अझ नं गल्ली
मनू प्यकालँय् । (४/११३४)

खः नं, मनू खः, मनूतय्के गाक्क क्षमता दु - चिन्तन मनन, दुग्यंक बिचाः याना, विश्लेषण याना थौंया लँ, कन्हेया ईयात थःपिंसं यः थें हिइकेफु । थःदुने ब्वलना वयाच्वंगु विशालता, बिचाः, दृष्टिकोणयात वास्तविकरुपं छ्यला थःगु 'जिं' ल्यःगु लँय् जीवन न्ह्याकेफु । तर इतिहास साक्षी दु गुबले

शक्ति थःगु ल्हाःतय् लाःवइ, उबलय् मनू दुने 'अहं' बुइगु, ब्वलनिगु शुरु जुइ, पशुत्व जीवित जुयाबिइ, अक्टोपसं थें थःगु ल्हाःतं दक्व प्वःचिना कायेगु प्रवृत्ति दनाबिइ। थज्याःगु विकाश, विनाश, विध्वंश तथा यक्व समस्यां जीवन संत्रासपूर्ण अवस्थाय् लाःवनि, थौंकन्हे थज्याःगु स्थिति दुने मनूत तक्यना वनाच्वगु दु। खः नं न्ह्यागु ज्याया न्ह्याःवनेगु, कार्य सम्पादन यायेगु हद दु, व हदयात त्वःता, वास्ता तक हे मयासे न्ह्यागु यायेफु धयागु धारणा, गुगु प्रतिपादन याना न्ह्याःवनेगु बानीया लिच्वलं जीवन लिसः मदुगु न्ह्यसः जुया बिइफु। क्वय्या हाइकुइ थौंया मनूया प्रवृत्ति नापनापं व्यवस्थागत खिउँइ भ्रीगु अस्तित्व न्ह्यसः जुयाः ब्यूगु स्थितियात विम्बमय पहलं व्यक्त याःगु समसामयिक जू -

छ व जि ब्याग:
अहंया लिच्वः गाः, गाः
थः थः हे न्ह्यसः। (३/११३३)

(ख) त्रासदिपूण स्थिति व जीवन

वर्तमान जीवन असुरक्षित जक मखु, अनिश्चितया जालय् लाना वनाच्वंगु दु। ईया प्रत्येक क्षणय् छुं नं थाःगाः तक्क नं काये मफुगु हिउपाःया ग्वःफय् नं अतिक्रमण यानाच्वंगु दु - भ्रीगु आज्जु, अभियान, म्हगस, थौं व कन्हेया दृढतायात। छगू ध्ययं, छगू लं, छगू बिचालं, छगू विश्वासं न्ह्याःवंगु पलाः नं बिचाः तक मयाःगु परिणामं ग्रस्त जुया छगू धुंकाः मेगु समस्या बुया बिइगु ला थौंकन्हे स्वभाविक हे जुइधुंकल। 'जिं' याःगु निर्णय अनुरुपं कार्यान्वयन जूगु आयोजना नं विभिन्न व्यवधानं याना न्ह्यसः जुया दंवःगु दु, थ्वया लिच्वलं आक्रान्त जुयाच्वंगु दु जीवन। थ्व हे थौंया यथार्थ, अस्वाभाविक लिच्वःया उत्पत्तियात हाइजिन तुयू पुं नं कलात्मक रुपं प्रस्तुत याना भ्रीत बोध याकूगु दु -

छ व जि च्वना
चिं धकाः पिना वयागु
कँभ्राः जुल स्व। (१३/११२३)

थथे बिचाः हे मयानागु लिच्वलं जक त्रसित मखु जीवन, गुलिखे

निर्णय याःगु ज्या नं शुरु हे मजूगु, शुरु जूसां बिचय् हे दिना ब्यूगुलिं निराशं जुया शून्य महशुस याना म्वाना च्वनेमाःगु वाध्य अवस्थाया घटना यक्व दसिया रुपय् ईया इतिहासय् विद्यमान जुयाच्वंगु दु । थज्याःगु स्थितिगत पक्ष विम्बमय रुपं क्वय् हाइकुइ सम्प्रेषित याना थौंया त्रासदीपूर्ण अवस्थाय् वाध्य जुया म्वानाच्वंगु जिन्दगीं अनुभव याःगु लँ विना लँ जूगु परिस्थितियात तसकं मार्मिक जुइक ब्वया ब्यूगु दु, थ्व अभिव्यक्तिं भ्कीगु अस्तित्वयात हे व्यंग यानाच्वंगु प्रतीत जू । उदाहरण -

जि छुं नं मखु
खुसि सां गतिहीन
लँ बिनाया लँ ।   (२/११३०)

थज्याःगु परिस्थितिइ मनुखं थः याकः भाःपित धाःसा, म्वाना च्वनागुया अर्थय् सिर्फ सासः जक ल्हानाच्वना धयागु अनुभवयात धाःसा व थःगु अस्तित्व हे नपुंसक जुया वनाच्वगु वोधयात धाःसा आश्चर्य चायेमाःगु छु नं खँ मदु ! जीवन खःसा गति दयेमाः, फय् थें ब्वाँय् जुइमाः, खुसि थें लँ दयेका न्ह्याःवनेमाः, मखु सा जीवन छगू यन्त्र, बुँख्याःचा, कतामह्रि जुया स्वत्वहीन जीवन म्वाना च्वनेत वाध्य जुइ । निश्चय नं थ्व किपा थौंया प्रतिविम्व खः । थज्याःगु स्थितिजन्य यथार्थयात थौंया हाइकुं थौंया पद्धति, व्यवस्था, जीवनं भोगय् यानाच्वंगु पीडा जक अभिव्यक्त यानाच्वंगु मदु, थौंया हाइकुं चेतना थना बिइत नं स्वःगु दु -

न न्ह्याः वनेफु
न आज्जु थ्यंकेफत
छम्ह बुँख्याःचा ।   (१८/११२५)

विश्वया विकाशक्रम नापनापं भ्कीगु देय्या विकाश व जीवन पद्धति नं थ्व हे क्रमय् ब्वाँय् वनाच्वंगु थ्व ई खः । आर्थिक, सामाजिक स्तर थकायेगु नापनापं स्थानीय विकास गथेकि गामं शहर, शहरं महानगरय् परिणत याना वनेगु व बहुपक्षीय जीवन शुरु याना वनेत स्वयाच्वंगु दु । थ्व दक्व दथुइ छगू ग्यानापुगु विडम्वना नं खने दःवयाच्वन, व खः - थ्व विकाशया लागाय् मनूत बुलुहुँ छखे यन्त्रवत जुजुं वनाच्वन, मेखे मनुखं मनू अपरिचित जुजुं वनाच्वंगु विडम्वनापूर्ण स्थिति न्ह्यसः जुया दंवःगु दु, गथेकि -

ततःजागु छेँय्
दृश्य मोमो मनूत
म्ह मस्यू स्वैत ।   (९/११३२)

अव्यवस्थित भू उपयोगं याना छेँछेँया विकाशं लकस हे स्वत्तुस्वया वना जाल जुया वनाच्वन । थ्व जालय् थःगु अस्तित्व, थःगु पन, थःगु परिचय तक नं तना वनाच्वंगु समस्या निश्चय नं छगू अहम यातना खः जिन्दगीयात । हाइजिन विमल ताम्राकारं वर्तमान जीवन, यन्त्रणायात सशक्तरुपं थथे व्यक्त याःगु दु -

छेँछेँया पुखू
जिं जितः मालाच्वना
जि गन तन ।   (१९/११३२)

थ्व स्थिति सुनानं हःगु मखु, मनुखं हे बुइका ब्वलंकूगु खः । थन्याःगु थम्हं हे यानागु सिर्जना वा निर्माणं पाखें भयाक्रान्त थौं जिन्दगी ! थौ छगू सा, कन्हे मेगु उपलब्धि खः वा अभिशाप खः बुइका च्वनेत वाध्य थौंया जिन्दगी ! उकिं आः मनू थःनापं हे ग्याःगु यथार्थ किपा थथे ब्वया ब्यूगु दु -

थौंकन्हे साप ग्याः
सुं मेपिं खनाः मखु
जि थः हे खना ।   (२१/११३४)

(ग) चेतनां थना ब्यूगु विद्रोह व विश्वास

ईया विभिन्न क्षणय्, विद्रोह, विरोध व संघर्षया प्रतिफलं वःगु हिउपाः व चेतनागत मिं विभिन्न देय्या जनजीवनयात विभिन्न प्रकारं प्रभावित याना वनाच्वंगु दु । थ्व हे क्रम नापनापं झीथाय् म्वायेगु पद्धतिइ तथा बिचालय् अनेक हिउपाः वःगु दु । थ्व हिउपाःया छगू महत्वपूर्ण उपलब्धि खः - स्वतन्त्ररुपं मनू मनू जुया म्वायेगु प्रयास । तर मनुखं हे ग्वःगु 'बार' दुने स्वतन्त्रता गथे म्वायेफइ ? थ्व न्ह्यसलं हाइजिनयात पुगु दु । उदाहरण -

'बार' दुने ख्यः
थौं स्वतन्त्रता फ्रेमय्
न्ह्यसः मुक्तिया ।   (३/११३३)

थज्याःगु वोधं 'जि'या भूमिका, थौंया विसंगति व वाध्यताया विरोधय्, म्हिगःया मछिं, मन्ह्यः, पःखाःया विरोधय् न्ह्यसः थनेगु नं शुरुवात जुल। थज्याःगु मनस्थितिं नापं छु जुइगु आश, छु जुयाच्वंगु दु धयागु विश्वास दःसां छु नं मजूगु खनाः पिज्वःगु पीडा क्वय्या हाइकुइ व्यक्त जूगु दु -

छुं जुइ थें च्वं
जुयाच्वंगु छुं मदु
मन भःभःन्हू।   (१४/११२३)

न्ह्याबले थथे हे अव्यवस्थित जुया हे च्वनि, छु नं यायेफइ मखुत, थथे हे मनूया अस्तित्व संकटय् लानाच्वनी, स्वतन्त्र जुया हनेगु म्हगस जक खः धकाः विश्वास बुइका च्वनीपिं छथ्वः जिन्दगीत मदुगु मखु, मेगु छथ्वः छु जुइ तिनि प्रतीक्षा या, धैर्य या धकाः पियाच्वनीपिं नं दु। थथे ग्वन्हु पिइगु ?, छु जुइ ?, सुनां याइ ? धकाः प्रतीक्षा यायेगु स्वयाः थम्हं हे लँ दयेका न्ह्याःवनेमाः, अले जक मनू मनू जुया म्वायेफइ धयागु धारणा सुधीर ख्वबिं क्वय् थःगु हाइकुइ व्यक्त याःगु दु -

ग्वंगः हालेवं
सुथ गनं जुइ ला
मदंक मनू !   (२५/११२९)

विभिन्न अनुभवं, बोधं चेतना दनाबिइ मनूतय्के, तर परम्परागत न्यवलं चिकाः या चिनाः विवश जुया अलमलय् जुयाः च्वनेगु म्हिगःया संस्कार भ्रीके ल्यं हे दनि। थज्याःगु असमञ्जस्य पूर्ण अवस्थां पिहां मवतल्ले थःत व्यक्त यायेफइ मखु। थ्व हे तथ्ययात हाइजिनं चेतना थना ब्यूम्ह 'जि'या अभियान ब्वया ब्यूगु छपु हाइकु -

गं थानाहल
द्यःया न्ह्यलं चाः मचाः
जि न्ह्यलं चाल।   (२०/११३३)

समाजय् विद्यमान विभिन्न विसंगति नापं संघर्ष याना न्हूगु मू, मान्यता स्थापना यायेगु आज्जु ज्वना न्ह्याःवंगु यात्रां हे हिउपाःया लागि आवश्यक आधार थः दुनेया 'जि' या निर्देशनय्, सम्पादनय् निर्माण जुयावनि। थ्व हे सत्ययात हाइजिनं विम्बमय रुपं थथे ब्वःगु दु -

थः दुनेया मि
क्वाःगु फसं थन ‘स्व’
ह्यूपाः ब्वलन। (३/११३३)

(घ) सम्झौता व वैकल्पिक लँ

थः दुने दनावःगु विद्रोह, विरोध व असन्तुष्टिया पक्षयात मूर्तरुप बिइगु प्रयास याःसां संस्कारगत व परम्परागत मू, मान्यता, व्यवस्थाया पद्धतिया जालय् तक्यंका च्वनेत हे विवश थौं जिन्दगी, सम्झौता याना सासः ल्हाना च्वनेत वाध्य जिन्दगी ! थ्व भयाक्रान्त प्रक्रियायात जिन्दगीं स्वीकार याःगुया मतलब आत्मसमर्पण मखु, थ्व ला म्वायेगु वाध्यताय् अस्थायी स्वीकृति जक खः, कन्हे थःत थःगु बिचाःयात अभिव्यक्त यायेत लँ मालेगु अवसर नं खः । खः यदि थज्याःगु प्रक्रियां निराश जुया थः दुनेया ‘जि’यात स्याना जिन्दगी म्वाःगु खःसा सु नं स्वतन्त्रपूर्वक म्वायेफइ मखु, लाश लाश जक जुइ, खिउँइ लँ तना न्ह्याःवनाच्वंगु भीड जक जुइ । मेकथं स्वःसा थ्व प्रक्रिया जीवन्त जुया म्वायेगु लागि कन्हेया लँया खोजया त्वाथः खः । थज्याःगु छगू लिपा मेगु स्वापू नं हे गति बिइ जीवनयात, म्वायेत लिधंसा बिइ । खः, गुबले गुबले म्वायेगु क्रमय् विद्यमान स्वापू दुर्घटनाग्रस्त जुइफु वा छम्हं मेम्हसिया मू, महत्व थुइकेगु असमर्थताय् चबुइफु, त्वधुलेफु, चुं दयेफु । क्वय्या हाइकुइ स्वापूया माध्यम ता त्वधुलेवं छगू सिं मेगु सिइ वनेत खुसि हे पःखाः जुया ब्यूगु खँ हाइजिनं कलात्मककथं थथे अभिव्यक्त याःगु दु -

खुसिया सिथ
ताँ जब त्वःधुला बी
खुसि पःखाः ज्वी। (११/१११३)

थौं गुलिखे मनूत सिर्फ म्वानाया नामय् सासः जक ल्हानाः च्वनेत वाध्य जुयाच्वंगु दु । थथे म्वायेत नं थःगु थौं, थःगु म्हगस जक मखु, थः दुने दना वयाच्वगु मिं, गुगु हिउपाः हयेत च्यानाच्वंगु जुइफु, न्हूगु जीवन धाः न्ह्याकेत हःपाः जुइफु, स्वतन्त्ररुपं थःत अभिव्यक्त यायेगु अभियान जुइफु, थ्व दक्व नं म्वायेगु सम्झौताय् हत्या याना च्वनेत वाध्य जुयाच्वंगु स्थिति

निश्चय नं हाथ्याः जुया दंवःगु दु - वर्तमान जीवनय्, 'जि'नाप म्वायेत स्वःपिं जिन्दगीतय्त । थ्व हे स्थितिगत तथ्ययात हाइजिनं छचाखेरंया खिउँनाप ल्वाल्वा थः हे खिउँ जुया वनिगु आशंका व्यक्त जूगु क्वय्या हाइकुं अस्तित्वहीन जुया वनाच्वंगु वास्तविकता ब्वया चेतना थनेत प्रयास याःगु खनेदु -

छंके नं मि दु
म्वायेत मि स्यात छं
आः छ ख्युं थःहे । (२/११३०)

खला जीवनं थौं भोगय् यानाच्वंगु थ्व विवश अवस्था हे अन्तिम मखु, न थ्व हे 'जि'या अन्त्य हे खः । अभ्क विकल्पया लँ दनि, आस्थाया लँ अभ्क नं विद्यमान दनि । जिन्दगीं विकल्पया लँया खोज याइ, माला त्वती । थ्व हे प्रयास म्वायेगु लँ खः, अस्तित्ववोध खः । उदाहरण -

च्वापु लँय्, बन्द
च्वापु हे पःखाः यात्राय्
गयावना जिं । (३/११३३)

हाइकुइ आस्थाया सः

विगत इलं क्यनाच्वंगु दु - न्ह्याथेयागु समस्या, वाधा, अडचन, युद्ध, संहार, विध्वंश आदि जूसां निरन्तररुपं 'जि'या निर्णयय्, निर्देशनय् आस्था बुइका, लँ लुइका न्ह्याःवना हे च्वंनि । म्वायेगु इच्छा, थःत ब्वयेगु बिचाः बुँगालय् लः बुयावइ थें बुया हे च्वनि मनूतय्कें । थज्याःगु प्रवृत्तिं व महशुसं हे मानवीय अस्तित्व अभिव्यक्त जुयाबिइ । थ्व हे वास्तविक श्रृंखलायात हाइजिनं क्वय् हाइकुइ विम्बमयरुपं व्यक्त याःगु दु -

सीमा गुलि हे
बुयावःगु खः जिके
म्वाय्गुया प्याय्चाः । (१५/११२७)

निश्चय नं थः दुनेया स्वत्वया चकना वनेगु प्रवृत्तियात, आस्थापूर्ण बिचाःया न्ह्याःवनेगु पलाःयात, एकिकृत दृष्टिकोणं पिज्वःगु विस्तृततायात सुनानं पने मफु । लँय् पःखाः दनाः ब्यूसां विकल्प माला थम्हं हे लँ दयेका न्ह्याःवंगु दु - 'जि', मनू, आस्थाया तुति । थज्याःगु शाश्वत सत्ययात

विभिन्न विम्बं हाइकुइ व्यक्त याना नेपालभाषाया हाइकुया लागायात हाइजिनतय्सं तब्याः याना यंकाच्वंगु दु । क्वय् उल्लेखित हाइकुं थ्व हे शाश्वततायात विम्बं प्रस्तुत याना आस्था व विश्वास नाप न्ह्याःवनेत बः ब्यूगु दु -

लबु दना वै
खुसि बाः निरन्तर
लः सुइ मखु । (१०/११२२)

जीवनय् घटय् जुइगु घात, प्रतिघात, अविश्वास, अनास्था, कुण्ठित भाव, बिचालं गुबले गुबले जीवनय् दृढता, संकल्प व विश्वासया थासय् शंका, उपशंका बुया छटपटि, पीडा जुइफु । तर थ्व न छगू शाश्वत सत्य खः कि मनू दुनेया 'जि'या थःगु हे अस्तित्व दु, थःगु हे पन दु, गुगुयात न्ह्यका छ्वःसां तंकेफइ मखु, असत्य नं घोषणा यायेफइ मखु । खः ईब्यः अनुसार छुं परिवर्तन जुइफु, तर वया थःगु पन, अस्तित्व, वया महत्व विद्यमान हे जुयाच्वनी । थज्याःगु शाश्वतता बःकयाः चायेक वा मचायेक मनुखं 'जि'यात व्यक्त यानाच्वनी, आस्थाया तुतां चुया न्ह्याःवना हे च्वनी । थथे ई नापनापं म्वानाः बुइका वनागु ज्या व उपलव्धि गुलि सार्थकपूर्ण जू, गुलि जीवन्त जू धकाः मूल्यांकन याना थःगु कुतःया सफलताया आधारय् कन्हे न्ह्याःवनेत लँ माली, ल्यइ । न्ह्याःवना च्वना धया सिर्फ यात्रा याना जक मज्यू, थःगु ज्या व जीवन नापया स्वापूयात नं विवेचना याना अर्थ मालेत स्वयेमा धकाः क्वय्या हाइकुइ व्यक्त जूगु दु ।

जिगु थ्व यात्रा
न्ह्याःवना मालाच्वना
जीवन अर्थ । (१२/११३४)

थथे मूल्यांकन याना स्वयेबलय् जिन्दगीया दक्व इच्छा, ज्या पुरा हे जुइ धायेफइ मखु । थज्याःगु स्थितिइ नं 'जि' निराश मजुसे विश्वास थना पियाच्वनि - थःगु म्हगस मूर्त यायेत, इच्छा पूर्ति जूगु पूवंक अभिव्यक्त जूगु स्वयेत । थ्व हे मानवीय विशेषता अभिव्यक्त जूगु छपु हाइकु -

जिं पियागु ई
मवलं नं छु जुइ
पिया तुं च्वने । (२२/११३४)

विभिन्न व्यवधानया कारणं थःपिंसं तातुनागु ज्या कार्यान्वयन याये मफयेफु वा मजुइफु, थ्व अवस्थाय् पिया प्रतीक्षा याना ई फुकाच्वनेगु सिबे थम्हं हे कार्यान्वयन याना न्ह्याःवनी जिन्दगी धयागु वास्तविकतायात थौंया जिन्दगीं भोगय् यानाच्वंगु स्थितिगत विम्ब बःकया हाइकुइ थथे ब्वया ब्यूगु दु -

धु, कुँ ब्याप्त थाय्
न्ह्यपु नं त्रसित थौं
जिं ला चायेका भ्याः ।   (२/११३०)

आः न्ह्याकेमाःगु नीतिगत प्रयास

नेपालभाषाया हाइकुया विकाश क्रमिकरुपं जीवन्त जुया न्ह्याःवनाच्वंगु दु । थ्व यात्रां हाइकुया क्षेत्रय् उल्लेखनीय उपलव्धि बुइका वनेत सक्षम जूगु खनेदु, उदाहरणया रुपय् विषय क्षेत्रय् विविधता, सरल तथा गहनरुपं प्रस्तुतिकरण, सान्दर्भिक तथा न्हूगु विम्बया चयन, ध्वनी, किरजी तथा अलंकारया ई अनुसार जीवन्त प्रयोग आदियात दसिया रुपय् कायेफु । नेवाः हाइकुइ "मतिनाया सः सिके जीवनया घातप्रतिघात लुयावःगु अनुभूति उप्वः थ्वयाच्वंगु खनेदु । नापं थौंया मनूया भोगाइ, अनुभव जक मखु वं स्वायेत याःगु संघर्षयात किपाया संकेतं व्यक्ति निष्ठा विषयपाखे नं उन्मुख जुया न्ह्यानाच्वंगुलिं याना झीगु हाइकु एसियाया मेमेगु भाषाया हाइकु कविताया प्रवृत्तिनाप भचा पाना न्ह्याःवनाच्वंगु खनेदु" धयागु यथार्थ स्थितिया विवेचना यानां समालोचक इन्द्र मालीजुं झीगु हाइकुया बिस्कं पहिचानयात न्ह्यब्वया ब्यूगु दु (८/११३१) । खला अझ नं झीगु हाइकुया विकाश यात्राय् यक्व क्षेत्र, विषय, जीवन नापया स्वापू व कन्हेया लँया खोज, चिन्तन मनन, अनुसन्धान याना ईया पलाःनाप ब्वाँय् वना वर्तमान अवस्थाया जक मखु, मनू, लकस व विकाशया विभिन्न अन्तर स्वापूयात विश्लेषण याना ब्वयेगु बांकि हे दनि । थ्व सन्दर्भय् 'जि' व आस्थानाप सम्वन्धित पक्षयात विस्तृतरुपं ब्वयेत क्वय्या नीतिगत प्रयास कार्यान्वयन याना वनेमाःगु खनेदु ।

(१) मनूया 'स्व' वा 'जि' सम्वन्धय् झीगु हाइकुइ विभिन्न दृष्टिकोणं अभिव्यक्त जुयाच्वंगु दुसां थ्वयात सतहलय् जक बिचाः याना हाइजिनतय्सं ब्वया वयाच्वंगु खनेदु । 'जि'या प्रकृति, विशेषता, क्षमता, भूमिका व वयात

प्रभावित याइगु पक्षयात, तत्वयात चिन्तन मनन याना पिज्वःगु अनुभूतियात थौंया परिवेश, थौंया जिन्दगी, जीवन दर्शन, जीवन हनाच्वंगु पद्धति, जीवन न्ह्याःवनाच्वंगु लँ, थौंया व्यवस्था, थौंया जीवनं भोगय् यानाच्वंगु पीडा, छटपटी, विद्रोह आदिनाप सामञ्जस्यरुपं अनुसन्धात्मक विवेचना याना, विश्लेषण याना प्रस्तुत यायेगु ज्या ला अभ्क बांकि हे दनि । उकिं थ्व विविध पक्षयात गहनरुपं अध्ययन, अनुसन्धान, चिन्तन मनन याना एकिकृत पहलं हाइकुइ व्यक्त याना वनेत प्रयास यायेमाःगु ई वःगु दु ।

(२) नेपालभाषाया हाइकुइ प्रस्तुत जुइगु 'जि'या महत्व तथा भूमिका सिर्फ वर्तमान विषयलय् जक लिधना मखु, कन्हेया आस्था, मनूया दुने ब्वलना वयाच्वंगु विशालता, विश्वास नाप नं सम्वन्धित जुइमाः । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा थौंया विश्वय्, परिवेशय्, जीवनय्, व्यवस्थाय् न्ह्याथाय् नं वःगु, हइगु हिउपाः मनूया प्रयासं जक जुइगु स्पष्ट हे जु । थ्व नं सत्य खः कि विश्वय् प्राकृतिक वा मानवीय न्ह्याथेयागु प्रलय, समस्या वःसां मनूया 'स्वं' गुबले नं थः बूगु खँयात स्वीकार याइ मखु । छगू मखु सा, मेगु विकल्पया लँ माला थःगु मू क्यनि, थःगु नेतृत्वं वैकल्पित लँ माला न्ह्याःवनी । उकिं छुं क्षण, छुं स्थितिइ, छुं अवस्थाय् अनास्था, पलायनया खँ, व बुगु मनस्थितिया उदय जुइफु, थ्वया मतलब जीवनय् सुथ धयागु हे मदु, जः धयागु हे मदु, लँ धयागु हे मदु, सिर्फ खिउँ जक दु धकाः निश्चित यायेफइ मखु ! खयेफु जीवनया यात्राय् छु क्षणय् अनास्था बुया ब्वलनेफु, तर थज्याःगु अनास्थाया खसु दुने नं आस्थाया पुसा चुलि ह्वयाच्वंगु दइ । उकिं जिं थःगु अन्तर्वार्ताय् धयागु नं दु "थौंया कवितां अनास्था ब्वया नं न्हूगु चिन्तनया निम्तिं लँ क्यंगु दु, न्हूगु मू, मान्यता स्थापना यायेत कुतः याःगु दु" (१६/१०९९) । अनास्थां त्वपुल धायेवं ग्याना हतास जुया स्वायेगु, आः छु नं जुइ मखुत धकाः सोचय् दुना जीवन हनाः च्वनेगु ला छगू आत्महत्या खः । जिं स्वये न्ह्याथेयाःगु परिस्थिति नं आस्थाया जः दु, वयात खंकेगु, लुइकेगु, अनुभव यायेगु ला मनूया खोजय्, दक्षताय्, धैर्यताय् निर्भर जुइ । थ्व हे सन्दर्भय् भ्कीगु हाइकुइ आस्थाया जः, मनू दुने ब्वलना वयाच्वंगु विशालतायात माला स्वयेबलय् छुं छुं हाइकुइ जक 'जि' पक्ष अभिव्यक्त जूगु खनेदु, तर बहुसंख्यक हाइकुइ थ्व पक्षयात प्राथमिकता बियाः चिन्तन मनन याना व्यक्त याःगु खने मदु । न्ह्यागु समस्या, विषययात गहनरुपं विवेचना याना पिहां वइगु लिच्वः निश्चय नं सशक्त जुइ, उकिं भ्कीगु हाइकुया विकाशया धलखय् कमी जुयाच्वंगु विषययात पहिचान तथा निराकरण

याना वनेत प्राथमिकता बियाः आस्था थनां बिइगु, मनू दुने बुया वयाच्वंगु विशालता अभिव्यक्त जुइगु 'जि'यात बहुपक्षय् अभिव्यक्त जुइगु विषययात प्रस्तुत याना वनेमाःगु खनेदु ।

(३) हाइकुया विकाश छु दँ निसे दुत्ततर तवरं न्ह्याःवनाच्वंगु दु, थ्व लुधंके बहगु खँ खः । अय्सां छुं कमजोरी अझ नं विद्यमान दनि, व खः - सहलह याना न्ह्याःवनेगु, छम्ह मेम्हसिगु कृतिया पठन पाठन व विश्लेषण यायेगु व जीवन सम्वन्धित विभिन्न पक्षयात पहिचान याना व्यक्त यायेगु प्रयास । थ्व ई निश्चय नं नेपालभाषाया हाइकु धिसिमिसि धया वनाच्वंगु ई खः, थ्वयात अझ सशक्त पहलं समष्टिरुपं विकाश याना यंकेत विद्यमान कमी कमजोरीयात योजनाबद्ध रुपं व्यवस्थित याना वनेगु पाखे मंकाः प्रयास न्ह्याकेमाःगु आवश्यक खनेदु ।

सन्दर्भ सफू व पत्रिका

१. Albert Camus, (1942) **Le Mythe de Sisyphe** (The Myth of Sisyphus), Gallimard, French.

२. डा. आनन्द जोशी, (११३०) धू, कुँ ब्याप्त थाय् (नं. २), जि छुं नं मखु (नं. ६), छंके नं मि द (नं.८), **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**, रुबरिक, यैँ ।

३. डा. आनन्द जोशी (११३३) थः दनेया मि (नं. ६३), 'बार' दुने ख्यः (नं. ८५), छ व जि ब्यागः (८७), च्वापु लँय्, बन्द (नं. १०७), **न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु**, रुबरिक, यैँ ।

४. डा. आनन्द जोशी (११३४) स्वत्तुस्वःगु लँ, (नं. ४४), लँ तब्याः जुल, (नं. ६१), **सर्गः थः हे विस्तृत**, रुबरिक, यैँ/कुतः पिकाक, ख्वप ।

५. डा. आनन्द जोशी, (११३३) हाइकुया यात्रा व उपलब्धि - छगू सिंहावलोकन, पेज ११ - २५, **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

६. डा. आनन्द जोशी, (११३३) थौंया हाइकु : छगू अभियान - अवधारणा, स्थिति व नीतिगत मार्ग निर्देशन, पेज २६-४३, **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

७. डा. आनन्द जोशी, (११३३) थौंया कविताय् अस्तित्वबोध, पेज ५४-८०, **थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

८. इन्द्र माली, (११३१) **हाइकुया लागाय्**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

९. ईश्वरीमैयां श्रेष्ठ, (११३२) ततःजाःगु छेँय्, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ५, पेज १२ ।

१०. कृष्णभक्त बोडे, (११२२) लबु दना वै, (नं. ५२), **जिगु लू**, विराट नेपालभाषा साहित्य

सम्मेलन गुथि, ख्वप ।

११. तबः, (१११३) खुसिया सिथ, पेज २५, **नेवाः हाइकु**, लाछि पिथना, यँ ।

१२. तीर्थराज वन्त, (११३४) जिगु थ्व यात्रा, **नेवाः हाइकु**, दँ ३, ल्याः १, पेज ४ ।

१३. तुयू पुं, (११२३) छ व जि च्वना, **कँभ्रmाः दुने जि**, पेज ५५, नेपाल संस्कृति, यल ।

१४. दया बेचैन, (११२३) छुं जुइ थें च्वं, (नं. ४), **न्यय्कु हाइकु**, रामप्रसाद श्रेष्ठ, यल ।

१५. दुर्गालाल श्रेष्ठ, (११२७) सिमा गुलि हः, **हाइकु २१०**, पेज १३, 'झी दुर्गालाल हने' ज्याभ्वः, यँ ।

१६. नेपालभाषा पत्रिका, (१०९९) थौंया कवितां अनास्था ब्वया नं न्हूगु चिन्तनया लँ क्यंगु दु, आनन्द जोशीया अन्तर्वार्ता, **नेपालभाषा पत्रिका**, दँ २४, ल्याः ३८, पेज १४ ।

१७. Friedrich Nietzsche, (1982) **The Gay Science** (German: Die fröhliche Wissenschaft), translated, with commentary, by Walter Kaufmann, Vintage Books.

१८. बद्री बेदना, (११२५) न न्ह्याःवनेफु, **सनिलया इलय्**, पेज ६, कुतः पिकाक, ख्वप ।

१९. विमल ताम्राकार, (११३२) छेँछेँया पुखू, **शरद्या मिला**, पेज २८, कुतः पिकाक, ख्वप ।

२०. विमल ताम्राकार, (११३३) गं थानाहइ, **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ५, पेज ६ ।

२१. योगेश वैद्य, (११३४) थौंकन्हें साप ग्याः, **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ६, पेज ६ ।

२२. रिता महर्जन, (११३४) जिं पियाग ई, **नेवाः हाइकु**, दँ ३, ल्याः २, पेज ८ ।

२३. Satra, (1972) **Existentialism and Humanism**, transl. Philip Mairet, Methuen, London.

२४. Satra, (1958) **Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology**, transl. Hazel E. Barnes, intr. Mary Warnock, Methuen, London .

२५. सुधीर ख्वबि, (११२९) ग्वंगः हालेवं, (नं. ३), **हाइकु मुना**, पेज ४, कलश पिथना, यँ ।

थौंया हाइकुइ राजनीति पक्ष : ईंया यथार्थ किपा

साहित्यया थीथी विधा मध्ये कविता विधाया थःगु हे अस्तित्व दु, थःगु हे पहिचान दु व चेतना थना बिइगु थःगु हे क्षमता दु । थ्व विधाया अभिन्न धाः मध्ये हाइकु नं छगु सशक्त सयन्त्र खः, गुकिं जीवन, वर्तमानया यथार्थ स्थिति, जिन्दगीं भोगय् यानाच्वंगु कुण्ठा, पीडा, छटपटि, थः दुने बुया वयाच्वंगु विद्रोह व न्हूगु तालं व्यवस्थित यायेत स्वःगु पलाःयात मानवीय जीवन हे सम्वन्धित विविध विषय सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक व विज्ञान तथा प्रविधिया पक्ष नाप एकिकृत याना चिन्तन मनन व विश्लेषण ज्याया लिच्वलं न्हूगु दिशा लुइकेत व पलाः न्त्याकेत बःबिया वयाच्वंगु दु । म्हिगः तक राजनीति व राजनीति सम्वन्धित पक्ष (व्यवस्था, पद्धति आदि) हाइकु धाः पाखें नितान्त अलग हे क्षेत्र खः धकाः भाःपिया वयाच्वंगु तथ्ययात थौं वया थ्व निगू क्षेत्र दथुइ नं अभिन्न स्वापू दुगु पुष्टि जुइधुंकूगु दु । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा राजनीति भ्गीगु न्हिथंया जीवन पद्धतिया व म्वायेगु क्रमया महत्वपूर्ण पूर्जा मध्ये छगू अभिन्न अंग सावित जुइधुंकल । थौं देय्या राजनीतिगत विभिन्न पक्षं व व्यवस्थाया क्रियाकलापं मनूतय्गु सोच, धारणा, दृष्टिकोण व गतिविधिइ प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपं प्रभाव न्यना वनाच्वंगु वास्तविकतायात सुनानं नकारे यायेफइ मखु । थज्याःगु प्रभाव साहित्यया विधा मध्ये दकसिबे अप्वः कविता विधाय् लानावंगु खनेदु । थ्व हे सिलसिलाय् राजनीतिया थथ्याःक्वथ्याः, विकाश व विनाशया विभिन्न अन्तरवस्तुयात नेपालभाषाया हाइकुया भावय्, विषयवस्तुइ व प्रस्तुतिइ गुगु किसिमं एकिकृत याना यंकेगु प्रयास जुयाच्वन, थुकिया प्रभाव गुखतं विभिन्न क्षेत्रय् लाना वनाच्वन धयागु वास्तविकतायात विश्लेषण याना आः तक्कया उपलब्धि व कमी कमजोरी ब्वया बिइगु व कन्हे कार्यान्वयन याना वनेमानिगु ज्याया पहिचान याना दिशा संकेत यायेगु हे थ्व च्वसुया मू आज्जु खः ।

साहित्य, राजनीति व व्यवस्थाया सम्वन्ध

साहित्यकार, गुगु ई व परिवेशय् म्वानाच्वंगु खः, व हे ईया स्थिति, जीवन प्रकृया, हिउपाः नापं थम्हं अनुभव यानागु खँ, अनुभूतियात विश्लेषण याना पिज्वःगु मूति व उपलव्धियात एकिकृत याना थःगु कृतिइ वं अभिव्यक्त याना ब्वयाबिइ । थथे सृजित जुया बिइगु कृतिइ युगया वास्तविक किपा म्वानाच्वंगु दइ, ईया सः थ्वयाच्वंगु दइ, जीवनं भोगय् यानाच्वंगु पीडा, छटपटि, विवशता नापं आस्था, विश्वास व खोजया लँ नं व्यक्त जुयाच्वनि । थज्याःगु अभिव्यक्तिं स्वतन्त्रता, स्वाधीनता, समानता, अधिकार प्राप्तिया लागि उर्जा प्रदान याना घ्वानाच्वनी जीवनया पलाःयात । यद्यपि सतहं स्वयेबलय् साहित्य व राजनीति नितान्त अलग हे विषय खःसां थ्व दथुइ क्वातुगु स्वापू दुगु तथ्ययात प्रमाणित यायेधुंकूगु दु । राजनीतिया गतिविधि व परिवर्तनं तत्कालिन साहित्यया विषयवस्तु, बिम्व चयन व प्रयोग, कथ्य ब्वयेगु तरिकाय् यक्व प्रभावित याना न्हूगु आयाम न्ह्याकूगु वास्तविकतायात भ्रीसं ल्वःमंके मज्यू । उदाहरण रुपय् विश्वय् घटित ततःधंगु राजनीतिक परिवर्तन, विभिन्न देय्या व्यवस्थाय् जूगु उठलपुठल, विश्वयुद्ध, सांस्कृतिक आन्दोलन, देय् देय् दथुइया ल्वापु व विवाद, मनू मनूया बीचय् मतभेद व मनूया अहं पाखें पिज्वइगु द्वन्द्व व परिणाम व न्ह्याथेंज्यागु समस्यायात नं निराकरण याना न्ह्याःवंगु मनूतय्गु प्रयासयात दसिया रुपय् इतिहासय् इंगित जुयाच्वंगु दु ।

थथे हे नेपाःया इतिहासय् ततःधंगु परिवर्तन गथेकि राणाशासनकालया अन्याः व अन्त्य, २००७ सालया प्रजातन्त्रया लागि आन्दोलन, २०१७ निसें शुरु जूगु पंचायत व्यवस्थाया शासनकालया मानवीय स्थिति, पीडा व प्रजातन्त्र प्राप्ति लिपा नं इलय् ब्यलय् जूगु राजनैतिक आन्दोलनं भ्रीगु साहित्यया विभिन्न धाःयात प्रभावित यानावःगु दु ।

२०४६ (१११०) सालया जन आन्दोलनं प्रजातन्त्र पुर्नस्थापनाया लागि जनतायात चेतना थनेगुलिइ व हिउपाः हयेगुलिइ तःधंगु भूमिका म्हिता छगू विशेष महत्वपूर्ण मोड हल । थ्व हिउपालं शान्ति कायम जुया सुरक्षित महशूस याके फइगु वातावरणया सिर्जना व सुशासनीय व्यवस्थाया शुरुवातं जनजीवन स्तर थाहां वनिगु ज्या कार्यान्वयन जुइगु विश्वास गुगु जनतातय्सं

याःगु खः, नेतातय्‌गु अदूरदर्शिता, सत्ता लिप्सा, व स्व-विकासया लोभया कारणं देय्‌ अव्यवस्थित, अशान्ति व असुरक्षितया समस्यां ग्रस्त जुल ।

२०५२ (१११६) सालय्‌ शुरु जूगु सशस्त्र विद्रोह वा जनयुद्धं देशय्‌ संत्रासपूर्ण स्थिति सिर्जना जुया जनताया जीवन सन्त्रासपूर्ण स्थितिइ लात । थ्व ईया साहित्यया विधां विशेष याना कवितां थ्व जनयुद्धया इलय्‌ वाध्य जुयाः स्वायेमाःगु मानवीय भयाक्रान्त जीवन व जिन्दगी दुनेया आन्तरिक द्वन्द्व, मनस्थिति व पीडायात कविताय्‌ जीवन्तरुपं प्रस्तुत याना ब्वयाबिल ।

२०६२ (११२६) सालय्‌ न्ह्याकूगु आन्दोलनं राजनीतिक इतिहासय्‌ निर्णायक परिणाम हयाः मानवीय सोच, दृष्टिकोण व धारणायात हे समष्टिरुपं परिवर्तन यानाबिल । न्हूगु संविधान निर्माण याना न्हूगु नेपाःया सर्वांगिन विकाश याना न्ह्याःवनेत पलाः न्ह्याकल, तर स्पष्ट लँ, एकिकृत दृष्टिकोण, सहि दिशा एकिन याये मफुगुलिं व थःथः दथुइ हे विवाद, विभेद, देय्‌ सिबे थः समृद्धि जुइगु प्राथमिकतां यक्व संघर्ष प्राप्त जूगु उपलब्धियात नं सहिरुपं छ्यलेत असफल जुल । थथे उपलब्ध अवसर व छ्यूगु पलाः सशक्तरुपं न्ह्यावने न्ह्यः हे गय्‌ धापय्‌ दुनावन ? धयागु न्ह्यसः दंवल । थ्व न्ह्यसःया वास्तविक तथ्य, कारण, परिणाम व कमी कमजोरी व विकल्पया लँ माला मंकाः संकल्प नाप न्ह्याःवनेमाःगु आवश्यकता इलं इंगित यात ।

यक्व प्रयास व ई लिपा २०७२ आषाढ ३ गते नेपाल संविधान २०७२ लागू जुल ।

नेपालभाषाया हाइकुइ राजनीति व व्यवस्थाया विभिन्न किपा

प्रथम चरण (बि.सं. २०४६-२०५१)

हाइकुया शुरुवात, गुगु देशं न्ह्याकूगु खः धयागु न्ह्यसःया लिसः अझ नं विवादस्पदया ख्युं दुने हे तिनि । तर हाइकुया विकाश व विस्तार जापानं जुयाः क्रमिकरुपं विश्वया विभिन्न देशय्‌ चकनावंगु खँय्‌ धाःसा मतभेद मदु । नेपालभाषाय्‌ हाइकु नामं न्हापां ने.सं. १११० (वि.सं. २०४७)दँय्‌ प्रकाशित जूगु पत्रिका '**वातावरण**'य्‌ विनयचन्द्रया छुं हाइकु (१५/१०९१) प्रकाशित जूसां हाइकुया प्रचलित तत्कालिन सिद्धान्त अनुरुपया हाइकु ने.सं. १११३दँय्‌ जक सफूया रुपय्‌ भ्वीगु न्ह्यःने खनेदत - तबःया **नेवाः हाइकु** (१११३) व विमल ताम्राकारया **जीस्वां** (१११३) । वास्तवय्‌ थ्व ईतकया

यात्राय् नेपालय् राजनीति सम्वन्धि चेतना बुलुहुं तर सशक्तरुपं दना वयाच्वंगु व मानवीय स्वतन्त्रता, अधिकार, मूल्य आदिया बारे सःध्वया वयेधुंकूगु पृष्ठभूमियात बःकया न्हूगु तवरं जीवन, लकस, विकाश तथा स्वतन्त्रता सम्वन्धय् चिन्तन मनन तथा विश्लेषण याना न्हूगु लँ ल्ययाः न्ह्याःवनेत व तत्कालिन विषययात हाइकुइ सशक्तरुपं व्यक्त याना ब्वयेत आवश्यक आधार तयार जुइधुंकूगु खः । खः नं ने.सं. १०९९ (२०३६)दँया राजनीतिक आन्दोलनं, ने.सं. ११०० (२०३७)या जनमत संग्रहं व ने.सं. १११० (२०४६)या जन आन्दोलनं मानवीय मू, मान्यता व सामाजिक व्यवस्थाय् हःगु चेतनागत हिउपालं व प्रभावं तत्कालिन नेपालभाषाया कविता विधाय् विभिन्न विम्ब व प्रतीकया माध्यमं कवितय्सं विद्रोहया सःध्वयेका दिशा संकेत याना जनतातय्त जागरुक यायेत महत्वपूर्ण भूमिका म्हितूगु खनेदु । थथे हे थ्व ईया परिवेश व परिस्थितिया यथार्थता, वाध्य जीवनया किपा, वस्तुस्थिति व मनूतय् दुने दना वयाच्वंगु भाव, विद्रोहयात मूर्तरुप बिया ब्वयेत हाइकुया क्यानभास उपलव्ध जूगु खः, तर थ्व अवसरया सही उपयोग याना तत्कालिन हाइकुया धाः नं न्हूगु आयामया अभियान न्ह्याकेमफुत । थ्व इलय् नं व हे जापानं छ्यला वयाच्वंगु परम्परागत सिद्धान्त व तत्वयात हे बःकया थःथःगु भाव अभिव्यक्त यायेगु लँय् अर्थात् प्रकृति व प्रकृतिनाप सम्वन्धित विभिन्न पक्षयात हे विषयवस्तु याना छ्यला वनेगुलिइ हे हाइजिनत स्वत्तुस्वयाबिल । तर राजनीतिक तथा सामाजिक परिवेशयात प्रत्यक्षरुपं अभिव्यक्त यायेत मस्वःसां छपु निपु हाइकुं मानवीय जीवनवोध नाप सम्वन्धित शाश्वत सत्ययात थथे प्वकूगु दु -

लबु दना नं
लकस महिलकि
धाकु दनाबी ।
- तवः(१११३)

म्वाःहि छफुति
हाचां गायेत्यन कि
सुथ जुयाबी ।
- विमल ताम्राकार (१११३)

दोश्रो चरण (बि.सं. २०५०-६१)

२०४६(१११०)दँय् प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना लिपा स्थापित व्यवस्थां देशय् शान्ति स्थापना याना प्रजातान्त्रिक मूल्य, मान्यता आदियात महत्व बिया सुशासन व सुव्यवस्था यायां वनिगु व जनताया आधारभूत आवश्यकतायात पूर्ति याना वनि धयागु आशा व विश्वास दक्वसिनं याःगु खः । तर तत्कालिन शासन अन्तर्गतया व्यवस्थां हानं व हे पुलांगु विकृति, विसंगति, भ्रष्टाचार, नातावाद, कृपावाद, दलीय स्वार्थ आदियात हे प्रश्रय बियावंगुलिं जनतातय्‌गु विश्वास व आस्थाय् नैराश्यं त्वपुयाबिल । प्रत्येक इलय् छुं जुइ थें च्वंसां छुं जूगु मदु सिर्फ नुगः जक भाराभारा मिंकाः च्वनेमाःगु स्थितिइ कानावंगु यथार्थ किपा व थः दुने अगिंमथलय् थें मि जक छ्वःगु, छुं याये मफुगु घाःयात क्वय्‌या हाइकुं मूर्तरुप ब्यूगु दु ।

छुं जुइ थें च्वं
जुयाच्वंगु छुं मदु
मन भःभःन्हू ।

- दया बेचैन (११२३)

अगिंमथः थें
च्यानाच्वन नुगः थ्व
छगू हुनि थां ।

- बद्री वेदना (११२५)

२०५२ (१११५) दँय् न्ह्याकूगु जनयुद्ध वा आन्तरिक द्वन्द्वं देय्‌या लकस, श्रोत व जनताया जीवन पद्धति व मनस्थितियात प्रभावित याना ग्यानापुगु तनाव सिर्जना यानाबिल । छखे वहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाया आडय् नेतातय्‌सं सत्ताया दुरुपयोग यानावंगु दुसा मेखे आन्तरिक द्वन्द्वया प्रभावं धनजनया क्षति, देशय् अशान्ति, असुरक्षा तथा अराजक परिस्थितिं सिर्जित सन्त्रासपूर्ण जीवन थ्व ईया अभिशापपूर्ण यथार्थ जुयाबिल । थ्व त्रासदिपूर्ण स्थितिं बुइकूगु अन्तर भाव व द्वन्द्वं ब्वलंकूगु अन्तर व्यथायात ब्वयाः हाइजिनतय्‌सं थथे आश्चर्य नं व्यक्त याःगु दु -

अन्याःया सः थी
मिं प्वाःया जः मन्यं
छु जूगु थ्व थाय् ।
- तुयू पुं (११२३)

थःगु हे लागाय्
कयेकुना ज्वीमाःगु
मस्यू थ्व छु ई ।
- दया वेचैन (११२३)

देशय् द्वन्द्वया प्रवाह नापनापं इलय् ब्यलय् बन्द, हडताल, चक्काजाम, नाकाबन्दिया कार्यक्रमया श्रृंखलां छखे भयावह वातावरण सिर्जना जुल सा मेखे मानवीय अस्तित्व हे न्ह्यसः जुया दंवल। थ्व अवस्थां लकसयात, सामाजिक स्वरुपयात व आर्थिक क्षेत्रयात बांमलाक प्रभावित यात, फलस्वरुप विभिन्न समस्या खने दःवया आक्रान्त अवस्थाया सिर्जना जुल ।

बेसाःभाः थिके
पिने नारा जुलुस
छेँय् भुतू मच्याः ।
- किरण शाक्य (११२५)

थज्याःगु सन्त्रासपूर्ण अवस्थाया चक्रव्यूहयात त्वाःथला न्ह्याःवनेगु विश्वास, न्ह्याकूगु पलाः नं व्यर्थ जुलं अजुगति चायेमाःगु छुं नं मदु । छाय्कि न्ह्याथाय् नं पंगः, न्ह्याथाय् नं अवरोध, न्ह्याथाय् नं गाः जक बुइका वनाच्वंगु राजनीतिक यात्राय् मनू सहभागी जुया वनेत वाध्य जुयाच्वन । थौंया मनूया छटपटियात सः ब्यूगु दु क्वय्या हाइकुं ।

निभाः स्वया जिं
छिनागु पलाः नं थौं
भ्यातिनालय् दुं ।
- तुयू पुं (११२३)

स्वंगूगु चरण (बि.सं. २०६२-आः तक)

२०६२ (११२५) सालय् भिन्हयून्हु (२०६२ चैत्र २४ निसें २०६३

बैशाख ११ गते तक्क) न्ह्याःवंगु आन्दोलनं नेपाःया राजनीतिक इतिहासय् तःधंगु परिवर्तन हयेत भूमिका म्हितल । थ्व परिवर्तनं तःदँ निसें व्यवधानया रुपय् दनाच्वंगु पःखाः ग्वारातुल, स्वतन्त्र जुल देय्, राजतन्त्रया अन्त्य घोषणानापं प्रजातन्त्रया पुनःबहाली जुल । भ्गीगु सर्गःयात कय्कुनेत वाध्य यानाच्वंगु पःखाःया अस्तित्व चेतनां थना ब्यूगु सः व स्वतन्त्रताया लागि दनावःगु क्रान्तिया सशक्त सःया गतिया वेगं चुंचुंदल, जिन्दगीयात चकना स्वतन्त्ररुपं म्वायेत अवसर चूलात ।

सःया गतिइ
ग्वारातुल पःखाःत
चकन सर्गः ।

- डा. आनन्द जोशी (११३०)

समाज व जनजीवनया विभिन्न क्षेत्रय् थ्व लोकतान्त्रिक गणतन्त्रया आवागमनं बिस्कं हिउपाः हयाः वस्तुयात स्वयेगु दृष्टिकोण, म्वायेगु पद्धति, ज्या यायेगु तरिकाय् व कन्हे प्रतिया आस्थाय् छगू किसिमया उल्लेखनीय परिवर्तन जक हःगु मखु, आत्मविश्वास थनाः स्वतन्त्रतायात सहि उपयोग याना वनेगु दृढता नं बुइकाबिल । देसय् शान्ति स्थापना यायेत व जनताया आकांक्षा अनुरुप व्यवस्था न्ह्याकेगु अवसरनाप विकाशया न्हूगु लँ निर्माण याना वनेत लुखा चाल । थ्व अवसर जनतायात जक मखु, विभिन्न पार्टीयात न हाथ्याया रुपय् खनेदत । जनताया थःगु हे चाहना दु, आकाक्षां दु, प्राप्त यायेगु आशा दु, अथे हे पार्टीया थःथःगु विभिन्न धारणा, सिद्धान्त, ज्या यायेगु तातुना दु । देय्यात व्यवस्थित यायेत, शान्ति कायम यायेत, विकाश याना यंकेत जनता तथा नेतातय्गु मंकाः प्रयासया आवश्यकता महशुस जुल । तर ई फुनावंलिसे छुं जुइ धयागु आशा, छुं याइ धयागु दृढता, थःथः हे जुया म्वाये दइगु विश्वास व व्यक्ति व व्यवस्था प्रतिया आस्थाया जः बुलुहुं बुलुयावन, तनावन । देय् व्यवस्थित यायेगु त्वःताः नेतातय्गु प्राथमिकता थः, पार्टीयात सशक्त यायेगु, समृद्धि यायेगुलिइ केन्द्रित जूवन, फलस्वरुप पुचः पुचः दथुइ विभेद खनेदत, द्वन्द्वया अवस्था सिर्जना जुल । व्यवस्था संचालन यायेगु खँय् नं भागबन्दा यायेगु ल्वय् नं अतिक्रमण जुजुं वन ।

ह्यूपाः वःगु खः
भागवण्डाया च्यूताः
हिमिचाःगु ई ।
- ईश्वरीमैंया श्रेष्ठ (११२८)

नेतातय् दथुइ अहंया भावना ब्वलना थःथः दथुइ नं ब्यागःया वातावरण सिर्जना जुल । व्यक्ति व्यक्ति, पार्टी पार्टी दथुइ विभेद, ब्यागः च्वनेगु स्थितिं कन्हे प्रति आशंका बुयाबिल । अहं, स्वार्थ व सु स्वयाः सु कम मखु धयागु धारणां व्यक्ति व्यक्ति नाप व जनता व नायःत नापया स्वापू झनझन संबायावन ।

छ व जि ब्यागः
अहंया लिच्वः गाः गाः
थः थः हे न्ह्यसः ।
- डा. आनन्द जोशी (११३३)

मंकाः कुतलं लोकतान्त्रिक गणतन्त्रया आज्जु अनुरुप कार्यक्रम कार्यान्वयन याना वनेगु छखे चिइकाः व्यक्तिगत फाइदाय् वनेत व थः हे जक समद्धि जुइत व्यवस्थायात नं साधनया रुपय् छ्यलेगु ल्वचं ग्रस्त जुयावन नायःत व मनूत ।

थः जक स्वाय्गु
व्यवस्थां क्यंगु लँपु
यात्रा ख्युं गुफाय् ।
- डा. आनन्द जोशी(११३४)

थ्व यात्राया लँय् न्ह्याःवँवं हे विभिन्न समस्या दनावल, गुबले सिद्धान्तवाद, गुबले जातीवाद, गुबले गुटबन्दि, क्षेत्रीय समस्याय् विवाद, अन्तर संघर्ष, विद्रोह बुयाबिल । विरोध, बन्द, हडताल, चक्काजाम आदिया श्रृंखला गुबले छगू पुचलं सा गुबले मेगु पुचलं याना देसय् अशान्ति व अराजक हयाबिल । लँय् दथुइ टायर च्याका विरोध प्रदर्शन यायेगु क्रमं लकस प्रदूषित जुया स्थानीय वातावरण व जनजीवनयात प्रभावित नं यानाबिल ।

देशं देय् न्यंक
बन्द व हडताल
इरुथिरु जू ।

- माधवलाल कर्माचार्य (११३३)

बन्दं त्रस्त देय्
'जि', 'भ्की', 'थः' तन गुफाय्
थौंया त्रासदि ।

- डा. आनन्द जोशी (११३४)

त्वहः मदु त्वः
चक्काजाम जुल स्वः
टायरया कुँ ।

- महेशमान डंगोल 'लँजुवाः' (११३३)

थज्याःगु असन्तुलित स्थितिं देय्या विकाश, जनताया आवश्यकता पूर्ति यायेगु संकल्प, शान्ति स्थापना याना सुरक्षा कायम यायेगु संकल्प दक्व धूधू जुयाबिल । उपलब्ध श्रोतया नं सहि उपयोग याना विकाश याये मफुत, मनूतय्गु जीवनस्तर न्हिया न्हिथं क्वाहां वन, देय्या अर्थतन्त्र दावादोल जुल, तर नेतातय्गु लागि थ्व स्थिति ला सामाज्या ! थज्याःगु अन्याः व्याप्त वास्तविकतायात हाइकुइ थथे व्यक्त याःगु दु ।

भ्वखाय् ब्वःगु
देय् अर्थतन्त्र धेचुल
गालय् भ्की, आस्था ।

- डा. आनन्द जोशी (११३३)

किलं नःगु सिँ
अर्थतन्त्र देशया
कुमिचा नेता ।

- सौरभ शाक्य (११३३)

जनता सुम्कं
नेतातय् ला सामाज्या
अन्याः गुँच्वकाय् ।

- विमल ताम्राकार (११३२)

थ्व सिलसिलाय् देशय् ब्वलनावंगु दकसिबे तःधंगु दुर्भाग्य खः - न्हूगु संविधान निर्माणयाना देय्यात सर्वांगिन विकाश याना यंकेगु प्रण याना व्यवस्था दुने वःपिं व्यक्तित्वत नं थःथःगु स्वार्थय् ततःमतः क्यना अलमलय् जुयाबिल । ई फुफु वन, सविधान दयेकेगु ज्या खासाया पलाः जुयाच्वन, न न्हूगु आयामया शुरुवात यायेफत, न शान्ति स्थापना याना जनतातय्त सुरक्षित महशुस याकेफत । थथे ई जक फुकाः व्यवस्थाय् न्त्याथे याना सां अडिग जुया च्वनेगु षडयन्त्रय् तक्यनावःपिं खना जनतातय्सं शंकाया मिखां पार्टी व नेतातय्त स्वयेगुयात, नेतातयगु खँयात विश्वास याये नं थाकुल । थौं छता खँ सा कन्हे मेगु खँ, निश्चित निर्णय मदु, दुविधाया दुपातय् व्यवस्था म्वानाच्वन ।

नेताया न्वचु
खँ छता सा ज्या मेता
जनता हिस्स ।

- पुष्परत्न ताम्रकार 'स्वीटहर्ट' (११३३)

थज्याःगु असमञ्जस्यताया स्थितिया श्रृंखलां पिहां वयेत व विकल्पया लँ मालेत इलय् ब्यलय् नेतातय् व पार्टी दथुइ सहलह मजूगु मखु, तर न्त्याबले निष्कर्ष विना क्वचाइगु परम्परागत पहयात यथार्थ विम्बमय चित्रं प्रस्तुत याना थथे व्यंग व्यक्त याःगु दु क्वय्या हाइकुइ ।

नेताया ल्वापु
वार्ता न्त्याक्व हे जूसां
खिचाया न्हिपं ।

- अनिश शाक्य (११३२)

हानं हानं सविधान निर्माण यायेगु ज्यायात क्वचायेकेगु नामं ई तनावन, तर न्त्याबलय् छगू नं छगू त्वह तयाः थःथःगु स्वार्थयात जक मूर्तरुप बिया थः सुरक्षित जुइगु लँ लुइकाच्वन व्यवस्थां, पार्टी ।

न्हू संविधान
म्वाय् चुइकल उमिसं
थःगु हे स्वार्थं ।

- रत्नकाजि मन (११३२)

समष्टिरुपं प्रजातन्त्र प्राप्त यायेत याःगु प्रयास, लोकतन्त्र गणतन्त्र स्थापना यायेगु आन्दोलन व स्वतन्त्रता नाप देय्या विकाश, जनताया आवश्यकता पूर्ति यायेगु गतिया आः तक्कया सहि उपलब्धियात मूल्यांकन याना स्वयेबलय् देय्या स्थिति सन्त्रासपूर्ण खनेदु, देय्या राजनीतिक क्षेत्रय् न्यनाः वनाच्वंगु दकसिबे तःधंगु विडम्वना खः - कुर्सिया मोह, व्यवस्थापनया लागि छम्हं मेम्हेसित स्वाहाने याना गयाः वनेगु षडयन्त्र व थःगु स्वार्थपूर्तिया लागि न्ह्यागुं ज्या नं सम्पादन याना वनेत नं लिमस्वइगु बानी ! उदाहरण :

थौंया भ्कीगु देय्
कुर्सि ल्वापुया ख्यलय्
कू नयाच्वन ।
- मंगलनारायण जोशी (११३४)

लोकतन्त्र
न लोक दु न तन्त्र
कुर्सिया मन्त्र ।
- विजयरत्न असंबरे (११३१)

थज्याःगु जालय् लाना देय् जक वाथावाथा कनाच्वंगु मदु, यक्व प्रयास लिपा हासिल जूगु प्रजातन्त्रया उपयोग याना शान्ति स्थापना, समृद्धि विकाश तथा जनताया जीवन स्तर थकायेगु आज्जु कूनयाच्वन । थज्याःगु स्थितिं देय् नापनापं भ्कीगु वातावरण नं जड जुयावंगु किपा थौंया वास्तविक ख्वाःपाः खः । न्हू नेपाःया विकाश याना वनेगु परिकल्पना फिसलय् वांछ्वया ब्यूम्ह न्या थें जुया ब्यूगु यथार्थयात क्वय्या हाइकुं थथे अभिव्यक्त याःगु दु ।

सिमाहः संसां
भ्याःभति हे फय् मवः
उखें थुखें नं ।
- कृष्णभक्त बोडे (११३२)

षडयन्त्र दुने
न्हू नेपाः स्वानाच्वन
फिसःया न्या थें ।
- कृष्णमोहन जोशी (११२९)

अव्यवस्था, अशान्ति, असुरक्षा तथा दलीय स्वार्थ आदिं ग्रस्त जुयावःगु ल्वय् नं देय्या आधार नं ईया पलाः नापं कमजोर जुया ध्वस्त जुजुं वनाच्वंगु आभाषयात मूर्तरुप ब्यूगु दु क्वय्या हाइकुं ।

ल्वचं ग्रस्त देय्
कुमिचां नल धलिं
दुनां च्वन छैं ।

- डा. आनन्द जोशी(११३५)

परिवर्तन ला अवश्य वःगु खः, तर थ्व हिउपाःया यात्रा योजनावद्ध रुपं न्ह्याःवनेगुया नामय् सिर्फ घुसु जक न्ह्याना वनाच्वन । वसन्त वःसां लकसय् छु नं परिवर्तन वःगु आभाष मजू, उपलब्धिहीन उपलब्धि नाप म्वायेत बाध्य जुयाच्वन जिन्दगीत । थज्याःगु स्थितिइ यक्व संघर्षं हासिल जूगु स्वतन्त्रता नं केवल भ्रम जक खः कि ? वा छुं क्षणया जादू जक खः कि ? धयागु शंका दना बिइगु स्वभाविक हे खः । थ्व हे सन्दर्भ नापनापं न्ह्यसः नं दनावःगु दु - भ्लीसं हे हिउपाःयात अपांग यायेगु परिस्थिति ला सिर्जनायाना च्वनागु मखु ला ? अवश्य नं थ्व सत्य मखु ! तर गुपचुप भ्लीपिं ! हानं बाध्य याना ला मच्वं ला ख्युं दुने म्वायेत ! मुक्ति ! न्ह्यसः मुक्तिया, स्वतन्त्र जुया म्वायेगु अधिकारया ।

ई वल, वन
हः - स्वां नं मदु सिमाय्
अपांग ह्यूपाः ।

- डा. आनन्द जोशी(११३०)

थ्व स्वतन्त्रता
चटकिं क्यगुं जादू
भ्रमय् ई, भ्लीपिं ।

- डा. आनन्द जोशी (११३४)

ध्याचः लँय् बग्गी
घ्वाना च्वनेत वाध्य
दासता ! मुक्ति ?

- डा. आनन्द जोशी (११३४)

थ्व स्थिति नं छगू अटल शाश्वत सत्य भी दुने म्वानाच्वंगु हे दनि - स्वतन्त्र जुया म्वायेगु विश्वास ! न्ह्याथेसां जिन्दगी म्वाइ सर्गः थें स्वतन्त्र, विस्तृत जुया ।

यक्व प्रयासं नेपाल संविधान २०७२ पारित जुयाः लागू जुल । आः थ्व संविधानया सफल कार्यान्वयनं देसय् शान्ति, सुव्यवस्था कायम नापं विभिन्न क्षेत्रय् दिगो विकासया क्रम न्ह्याकाः जनताया जीवनस्तर थत यंकी धयागु विश्वास दक्वसिनं यानाच्वंगु दु ।

थौं तक हाइकुइ एकिकृत यानावंगु राजनीतिक पक्ष व खने दःवःगु कमी कमजोरी

नेपालभाषाया हाइकुइ राजनीति व थ्वनाप सम्वन्धित पक्षयात चिन्तन मनन याना विभिन्न पहलं प्रस्तुत याना वनेगु क्रम न्ह्याःवनाच्वंगु दु । थ्व क्रमया प्रथम चरणय् प्रकृतियात जक तत्कालिन हाइकुइ एकिकृत याःगु दुसा दोश्रो चरणय् राजनीतिया पक्षयात दुथ्याकेगु प्रयासया थालनी जुल । विशेष याना थ्व चरणय् तत्कालिन राजनीतिया स्थिति, मनूतय् दुने बुयावःगु दोधारपूर्ण मनस्थिति व पीडा, छुं जुइ धयागु खँय् नं शंका, अविश्वास आदियात हाइकुइ व्यक्त याःगु दु । तेश्रो चरणय् राजनीतिइ वःगु परिवर्तनयात प्रस्तुत यायेगु शुरुवात जुल । राजनैतिक संस्थाया दथुइ शासन चलय् यायेगु खँय् विवाद, कलह, षडयन्त्र, दाउपेच आदि जूगु, देशय् हडताल, अशान्तिया वातावरणया सिर्जना व संविधान दयेकेगु ज्याय् ढिलासुस्ति आदियात हाइजिनतय्सं मूर्तरुप बिल । तर ई अनुसारया हिउपाः, हिउपालं प्रभावित याःगु श्रोत व विषयक्षेत्रयात मूल्यांकन तथा विश्लेषण याना पिहां वःगु मूतियात एकिकृत रुपं हाइकुइ अभिव्यक्त यायेगु कुतः कम हे जूगु खनेदु । थौं तकया हाइकुया विकाश व प्रगतियात स्वयेबलय् छुं न्ह्यसः भीगु न्ह्यःने दंवःगु दु -

(क) नेपालभाषाया हाइकुइ राजनीतिया विभिन्न पक्षयात समावेश यायेगु प्रयास गुगु कथं जुयाः वनाच्वन ?

(ख) हाइकुइ दुथ्याकातःगु राजनीतिया पक्ष, मानवीय जीवन, मू, मान्यता, अन्तरसम्वन्ध, अन्तरबिचाः व मनस्थितिया सहिरुपं एकिकृत याना

वर्तमानया यथार्थ चित्र ब्वयेफुगु दु ला ?

(ग) विभिन्न क्षेत्रगत विषयवस्तुयात हाइकुइ एकिकृत याना जनतातय्त बोध याकेत व आः वनेमाःगु दिशा इंगित यायेत सफल जूगु दु ला ?

(घ) न्हूगु दृष्टिकोणं बिम्व व प्रतीकयात स्वया सान्दर्भिक रुपं हाइकुया कथ्य दुथ्याकाः जीवन्त यायेत गुलि तक सफल जूगु दु ?

(ङ) नेपालय् थौकन्हे खने दःवःगु न्हूगु विषययात नं थौंया हाइकुइ एकिकृत याना वनेत हाइजिनत गुलि सफल जूगु दु ?

च्वय्या न्ह्यसःया पृष्ठभूमिया आधारय् विश्लेषण यायेबलय् आः तक्कया हाइकुया विकाश तथा उपलव्धि व कमी कमजोरी थथे खनेदु :

विकास, उपलव्धि व खने दःवःगु कमी कमजोरी

(१) ईया क्रमिक गति नाप नेपालभाषाया हाइकुइ राजनीति तथा थ्व नाप सम्वन्धित पक्षयात समावेश याना ब्वयेगु सिलसिला न्ह्याःवंगु दु, निश्चय नं थ्व प्रयास सह्रानीय जू । तर हाइकुइ छ्यलावंगु विषयवस्तुं सीमित विषयक्षेत्रयात जक दुथ्याका वनाच्वंगु दु, अर्थात् विषयवस्तुया चयनय् विविधताया कमी दु । मेगु खँ राजनीतिया गुगु पक्ष व तत्व सान्दर्भिक व समसामयिक जु व गथे, गन थाय् एकिकृत याना वनेगु धयागु खँया च्यूताः तया हाइकु सिर्जना याना वंगु खनेमदु ।

(२) जीवनया विविध क्षेत्र, युगया सः, मानवीय मूल्य, मान्यता आदिनापं राजनीतिया अन्तरवस्तुयात एकिकृत याना हाइकु सिर्जना याना वनाच्वंगु पलाः सन्तोषप्रद खनेदु (बाकस १) । तर अप्वः धया थें हाइकुया रुप बिइ न्ह्यः आवश्यक पूर्वाधार (अवलोकन, विश्लेषण, माःथाय् अनुसन्धान, परिमार्जन आदि) (आनन्द जोशी, ११३४) यात ध्यान ब्यूगु कम हे खनेदु । मनय् छु वल, व हे भावयात मनय् वः थें प्रस्तुत यायेगु बानी याना थः दुने दनावःगु अनुभूतियात अभिव्यक्त याये न्ह्यः विम्ब वा प्रतीकया चयन, उपयुक्त खँग्वःया प्रयोग, अले गुगु तत्व सान्दर्भिक जु या मजु धकाः एकिन याना जक भ्वँतय् प्वंकेमाःगु आवश्यकतायात वास्ता मयासे अभिव्यक्त

याना वनाच्वंगु दु। हाइकुइ दयेमाःगु कवितात्मक पक्ष व कलाया सही उपयोग नं माःथाय् जूगु खनमदु।

(३) देय्या लकस, विकाश, मानवीय जीवन व राजनीतिया अन्तर सम्वन्धयात चिन्तन मनन याना व्यक्त जूगु हाइकु नं मनूयात बोध याका चेतना थनेत योगदान याःगु दु। थ्व नापं आः वनेमाःगु दिशा संकेत याना न्ह्याःवनेत लँ नं क्यंगु दु। तर चेतनाया तरंग थनेत आवश्यक कथ्यनाप सम्वन्धित तत्व व दिशा संकेतनाप सम्वन्धित पक्षयात विशेष प्राथमिकता बिया व्यक्त यायेगु प्रयासया कमी खनेदु।

(४) हाइकु विम्ब प्रधान काव्य खः (आनन्द जोशी, ११३५)। समसामयिक व उपयुक्त विम्ब व प्रतीकया प्रयोगं हाइकुयात बोधगम्य व गति प्रदान याइ, फलस्वरुप चेतना थनेत व प्रवाह यायेत बःबिइ। थौंया राजनीति सम्बन्धित हाइकुइ विम्ब वा प्रतीकयात न्हूगु व वृहद् दृष्टिकोणं चिन्तन मनन याना ब्वया बिइगु प्रयास जूगु दु, गथेकि न्हापानिसें कविता विधाय् छ्यला वयाच्वंगु विम्ब व प्रतीकयात थौंया अवस्था, जीवन पद्धति, मनस्थिति आदि अनुरुप न्हूगु कथं न्हूगु अर्थ बिया तःपागु क्यानभास उपलव्ध यायेत स्वयावंगु छुं विम्ब खः - पःखाः, सर्गः, सुथ, फिसः अथे हे छुं प्रतीक खः - बुँख्याःचा, अगिमथः, कुमिचा। तर विम्ब वा प्रतीकयात समावेश याना अर्थपूर्ण यायेगु कुतः सन्तोषप्रद जूसां प्रयोग याये न्ह्यः विम्ब वा प्रतीकया स्वरुप, लागा, महत्व व सान्दर्भिक जू या मजू धकाः मूल्यांकन व विश्लेषण यायेगु आवश्यक दु, थ्व सम्वन्धय् ध्यान बियावःगु तसकं हे कम।

(५) नेपालय् थौंकन्हे प्रजातन्त्रया पुर्नस्थापना व राजनीतिया न्ह्याःवंगु पलाः व अभियान नाप न्हून्हूगु विषय नं खने दःवयाच्वंगु दु। छुं छुं विषय, खँग्वःयात थौंया हाइकुइ एकिकृत याना वनाच्वंगु दु, गथेकि संविधान, अर्थतन्त्र, नेता। अफ नं छुं विषयवस्तुयात व थ्वया महत्व, व्यापकता व प्रभावयात विस्तृतरुपं अध्ययन, चिन्तन मनन याना हाइकुइ अभिव्यक्त याना वनेमाःगु ज्या ला बांकि हे दनि, थज्याःगु विषयवस्तु खः - संघीयता, सिमा अतिक्रमण, सांस्कृतिक विचलन, चरम आर्थिक अनियमितता, राष्ट्रिय चरित्र न्हनावंगु, पहिचानया खँ आदि।

बाकस १ : विमल ताम्राकारया '**बुँख्याःचा**' : राजनैतिक पक्षयात विभिन्न क्षेत्र नाप एकिकृत यानातःगु दस्तावेज

वर्तमान देय्‌या स्थिति, राजनीतिक व्यवस्था, नेतातय्‌गु ख्वाः द्यःने ख्वाःपाः व नियत, जनतां भोगय्‌ यानाच्वंगु संत्रासपूर्ण जीवन पद्धति व मनस्थितियात गहनरुपं विश्लेषण व चिन्तन मनन याना ने.सं. ११३४दँय्‌ विमल ताम्राकारं 'बुँख्याःचा' (१९) हाइकु मुना प्रकाशन याना न्हूगु आयाम तनेत सफल जूगु दु। थ्व सफू थौंया झीगु देय्‌या राजनैतिक अवस्थाया न्हाय्‌कं खः, ईया यथार्थ परिवेशया किपा खः, थ्व युगया असमञ्जस्यताय्‌ म्वायेत बाध्य जुयाच्वंपिं जिन्दगीतय्‌गु पीडा, छटपटि व विरोधया दस्तावेज खः । थ्व सफुतिइ हाइजिनं झीगु म्वायेगु पहयात व्यंग याना सः थना ब्यूगु दु, पुखुलिइ चागःचां कयेका विद्रोहया लबु थना चेतना थनेत सक्षम जूगु दु। निश्चय नं विभिन्न पक्षयात विभिन्न दृष्टिकोणं एकिकृत याना अनुभूतियात तःधंगु क्यानभासय्‌ तरंग थना ब्वयाः बिइगु विमलया विशेषता खः, थ्व तहलय्‌ मेपिं समकालिन हाइजिनत स्वयाः विमलया प्रस्तुत यायेगु पन जीवन्त जू। 'बुँख्याःचा' दुनेया छुं हाइकु दसुया रुपय्‌ क्वय्‌ प्रस्तुत यानाच्वना -

यानं हे म्ह स्यू
दनाच्वंम्ह बुँख्याःचा
देशया नेता। (७/पेज २६)

बुँख्याःचा त्वःता
सुं मनू दंगु मरु
स्वैत भोट बी। (४५/पेज ३३)

बुँख्याःचा त्याइ
गामं सहर वंम्ह
गुब्लें ल्यांमवः। (७२/पेज ३९)

बुँख्याःचा मामां
सिंह दर्वार थ्यन
न्ह्याथाय्‌ बुँख्याःचा। (४२/पेज ३३)

ग्वाल्ल बुँख्याःचा
संविधान ला च्वइ
थःपिंत छिंक। (७९/पेज ४०)

हिति लः मवः
बुँख्याःचित छुं मदु
मेलाम्ची लः दु ! (८२/पेज ४१)

बुँख्याः ज्वी गात
मनू छकः जुयाः क्यं
यःम्ह नेताजु। (१२/पेज २७)

थ्व देय्‌या मनू
बुँख्याःचाया बुँख्याःचा
मनू हे मदु (९/पेज ४४)

दिशा संकेत आः न्ह्याःवनेत

(क) समसामयिक विषयवस्तुया चयन व प्रयोग

ई अनुरुप परम्परागत हाइकुया प्रतिपादित सिद्धान्तया कय्कूगु घेरां पिहां वया हाइजिनतय्सं थौंया जीवन, लकसया स्थिति, मनूतय्सं भोगय् यानाच्वंगु भयाक्रान्त अवस्था, सन्त्रासपूर्ण मनस्थिति, मनू दुने दनावःगु विद्रोह आदियात विस्तृत दृष्टिकोणं विश्लेषण याना हाइकुइ प्रस्तुत याना वनेमाःगु खः । कविताया क्षेत्रय् थ्व पक्षया मूर्तरुपं अभिव्यक्त इलय् हे जुयाः न्हूगु आयाम प्रादुर्भाव जूगु दुसा हाइकुइ थ्व पक्ष पाखे कम हे प्रगति जूगु दु । आः तकया हाइकु नं कय्च्याना अभिव्यक्त यानावंगु विषयवस्तु न्हिया न्हिथं जिन्दगीं भोगय् यानाच्वंगु समस्या, लकसया स्थिति, मनू दुने दना वयाच्वगु मनस्थिति, विरोध, आत्मसमर्पण, हिमीचाःगु सः आदि हे केन्द्रित जुयाच्वंगु खनेदु । वर्तमान राजनीति, देय्या सर्वांगिन विकाश, जनताया थःगु पहचान नाप व सांस्कृतिक, आर्थिक क्षेत्र नाप सम्वन्धित विषययात महत्व बियाः हाइकुइ व्यक्त यानावःगु तसकं हे कमी खनेदु । मेगु अर्थय् धायेगु खःसा थौंया हाइजिनतय्सं आः खने दयावःगु विषयवस्तु गथेकि संघीयता, पहिचानया खँ, सिमा अतिक्रमण, सांस्कृतिक विचलन, चरम आर्थिक अनियमितता, राष्ट्रिय चरित्र न्हनावंगु आदि नाप सम्वन्धित विषययात विश्लेषण तथा चिन्तन मनन याना हाइकुइ मूर्तरुप बिया वनेमाःगु आवश्यक दु ।

(ख) विभिन्न विषयवस्तुयात एकिकृत याना ब्वयेगु प्रयास

हाइकु धयागु सिर्फ प्रकृति व प्रकृतिनाप सम्वन्धित धाः खः धयागु धारणा हाइकु च्वमितय्गु न्ह्यपुइ अडिग जुयाच्वंगु प्रभावं मुक्त जुयाः विस्तृता पाखे चकनाः वनेगु छगू तःधंगु हाथ्या हे खः । वास्तवय् धायेगु खःसा ई अनुसार खने दःवःगु चाहे व सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक, वैज्ञानिक, प्रविधिगत न्ह्यागु नं परिवर्तन, प्रभाव व समस्या नापं जिन्दगी भोगय् यानाच्वंगु यन्त्रणा, बलात्कृत जीवन, भयाक्रान्त अवस्था, दुविधा दुने कानाच्वंगु झीगु विश्वास, आस्था व संकल्प आदियात हाइजिनतय्सं थःगु कृतिइ जीवन्तरुपं ब्वयेफःसा शायद झीगु हाइकुं कविता विधाया इतिहासय् छगू

न्हूगु आयाम तने फइगु जुइ । थ्व सन्दर्भय् स्वल धाःसा बि.सं. २००७ साल न्ह्यः व लिपा नं पद्य कवितां छायावादयात बःकयाः नं युग, व्यवस्थायात ब्वल, हिउपाः हयेत तःधंगु ग्वहालियात, तर ने.सं. १११३दँ न्ह्यः हे राजनीतिइ यक्व उठलपुठल, हिउपाः वयेधुकूसां हाइकुयात भ्हीसं न्हूगु पन बियाः जीवन्त याये मफुत । निश्चय नं थ्व भ्हीगु कमजोरी खः, खला प्रकृति वा प्रकृतिया विभिन्न तत्व, पक्षयात बःकयाः ई सापेक्ष यथार्थ स्थिति, त्रासदिपूर्ण अवस्था व मानवीय छटपटियात व्यक्त याये फुगु खः, थ्व नं हाइजिनत पाखे मजुल, न कि उगु इलय् हाइकुयात कयाः समीक्षा तथा च्वसु च्वयाच्वंपिं विद्वान समीक्षक तथा साहित्यकारतय्सं हे नं थ्व पक्षय् दृष्टि बियाः दिशा क्यना बिइफत। थ्वया लिच्वलं वर्तमान जीवन नाप हाइकुया स्वापू तातापानावन । तर थ्व नं सत्य खः कि न्ह्याक्व हे परम्परागत खिपतं चिनाः म्वायेत वाध्य याःसां मानवीय न्ह्यपुइ ईया प्रभाव लानाः न्हून्हूगु बिचाः बुया वनां च्वनि । थ्व यथार्थया आधारय् स्वल धाःसा तत्कालिन ईया स्थिति, देय्या व्यवस्था, जीवनवोध तथा राजनीतिनाप सम्वन्धित हाइकुया सिर्जना जूगु हे मदु धाये फइ मखु । थौं हाइकुं मनूत म्वानाच्वंगु लकस, थौंया जिन्दगीं भोगय् यानाच्वंगु स्थिति, मनू दुने दनावःगु भाव, विद्रोह, आत्म चिन्तन मनन व दिशा पहिचान तथा संकेत आदियात विश्लेषण याना समसामयिक रुपं अभिव्यक्त याना वनाच्वंगु दु । थ्व नं प्रमाणित जुइधुंकूगु दु कि हाइकुया विषय न्ह्यागुं जुइफु, विषयवस्तु भ्हीगु दैनिक जीवन क्रिया नाप न्ह्याथाय् नं उपलब्धि जु, मालेगु आवश्यक दु । थथे जीवननाप सम्वन्धित विभिन्न पक्षयात एकिकृत याना व्यक्त यायेत प्राथमिकता बियाः वनेमाःगु दु । राजनीति नं थौंया जीवनया छगू महत्वपूर्ण अंग खः, राजनीतिया विभिन्न उठलपुठल, क्रियाकलाप, घटनां हाइकुया विषयवस्तुयात प्रभावित यानाच्वनि । मेगु सम्वन्धित क्षेत्रनाप राजनीतिया पक्षयात नं थौंया हाइकुइ एकिकृत याना यंकेमाःगु खनेदु ।

(ग) हाइकुया अभिन्न अंग : कविता व कला

थौंतकया हाइकुया विकाशक्रमयात स्वयेबलय् छुं हाइकुइ राजनीतिक स्थितिगत किपायात अभिव्यक्त याना मूर्तरुप ब्वयाः वयाच्वंगु दुसां हाइकुइ अभिव्यक्त जूगु अनुभूति व प्रस्तुत जूगु भाव, तथ्य कवितात्मक व कलात्मक

जुयाः चेतना थनेत सक्षम जुइमाःगु खः, तर आः तक प्रकाशित अप्वः धया थें हाइकुइ कविता व कला शिल्पया रुपय् कम हे प्रयोग जूगु खनेदु । नुगलय् गथे वःगु खः, अथे हे अनुभूतियात भ्वँतय् तप्यंक प्वंकेबलय् विषयगत मू खँयात भ्वँतय् तप्यंक ब्वये ला फइ, तर ब्वमिया नुगलं महशूस याका न्ह्यपुइ तरंग थना बिइत सक्षम कम हे जुइ । नुगः व न्ह्यपुया सम्वन्ध कायम जुइका जक चेतनागत लहरं ब्वमियात वोध याका चिन्तन मनन व विश्लेषण यायेत व दिशा संकेत अनुरुप न्ह्याःवनेत घ्वानाबिइ । थ्वया मतलब हाइकुया सशक्तता व जीवन्तताया आधार हाइकुइ कविता व कलाया तत्वया सन्तुलित प्रयोग व सहिरुपं उपयोगं जक जुयाबिइ । उकिं राजनीतिया अन्तर्वस्तुयात विश्लेषण, चिन्तन मनन, अध्ययन विना व्यक्त यायेबलय् हाइकु हे छगू किसिमया नारा, न्वचु, प्रवचन अथवा उपदेश थें जक जूवनि, थ्व पाखे भ्हीपिं सतर्क जुइमाःगु दु । थः दुने दनावःगु बिचाःयात कविता व कलाया ख्वलं त्वपुया बिइफःसा जक हाइकुं न्ह्यपु व नुगःयात थिइ । आः थ्व दिशा पाखे भ्हीगु प्रयास न्ह्याःवनेमाःगु ईया माग खः ।

(घ) विम्व वा प्रतीकया चयन व सान्दर्भिक उपयोग

विम्ब हाइकुया छगू मुख्य तत्व खः, गुगुलिं अनुभूतियात यथार्थरुपं ब्वयाः संप्रेषणीय यायेत ग्वाहालि याइ । विम्ब नवाइगु किपा खः, न्ह्यपुयात तरंगित याइगु गति खः, भाव अनुसार ल्वःगु विम्बया चयन याना एकिकृत यायेमाः हाइकुइ । थ्व यायेत अनुभव, चिन्तन मनन, थः दुने हे अनुसन्धान, विश्लेषण याना छगू ठोस निर्णयय् थ्यनेफुसा जक उपयोग यानागु विम्बं नंवाइ, विम्ब चेतनाया मि जुयाबिइ, विम्बं लबु जुया सुषुप्त न्ह्यपुयात थनाबिइ । राजनीति सम्वन्धित विम्ब ल्ययेगु अःपुगु ज्या मखु, हाइजिनया अनुभव, क्षमता व वौद्धिक ज्ञानया उपयोगय् जक थ्व ज्या सार्थक जुयाबिइ । आः तक्कया राजनीति पक्षनाप सम्वन्धित अप्वः धया थें हाइकुइ उपयुक्त विम्बया प्रयोग कम, न्वचु या मनय् वःगु खँ प्वंकेगु साधन जक जुया ब्यूगु दु । विम्बया महत्व, विशेषता व भूमिकायात थुइकाः जिन्दगी, लकस व विकाशया जःखःया विम्ब ल्ययाः व छ्यला वनेफूसा जक सशक्त हाइकु सिर्जना जुयाः विश्वय् थःगु अस्तित्व कायम यायेफइ ।

(ङ) संवेदनशील हाइकु सिर्जनाया लागि आवश्यक तत्व : अनुभव

थौंया हाइकुया विशेषता मध्ये छगू महत्वपूण तत्व खः अनुभव । इलय् ब्यलय् अनुभवयात थः दुने बुयाः वइगु बिचाः, अनुभूति व थःगु अनूभवयात एकिकृत याना हाइकुइ छ्यला बिइगु क्षमता हाइजिनयाके दयेमाः । थथे अनुभवयात कलात्मक रुपं समावेश यायेफःसा जक हाइकुया प्रत्येक खँग्वः जीवन्त जुयाबिइ । तर भ्रीसं बिचाः यायेमाःगु छु दु धाःसा अनुभवनाप सम्वन्धित खँ, तथ्य हाइकुइ एकिकृत याये न्ह्यः गुलि तक समसामायिक व समयानुकुल जू धकाः विश्लेषण याना स्वयेमाः, नत्र एकिकृत यानाया नामय् बौद्धिकपन सतहलय् जक खने दयाः थम्हं थःत पण्डित घोषणा यायेगु जक जुयाबिइ । उकिं राजनीतिक विषयवस्तुइ थम्हं खंगु, थम्हं अनुभव यानागु, थम्हं महशुस यानागु खँ, वस्तु, तथ्य, घटनायात माःथाय् जक दुथ्याकाः हाइकु सिर्जना याना वनेगु क्षमता विकाश याना वनेगु पाखे विशेषरुपं हाइजिनतय्सं प्रयास यायेमाःगु दु ।

सन्दर्भ सफू व च्वसु

अनिश शाक्य (११३२) नेताया ल्वापु, अनिशया हाइकु, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ५, पेज ११ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३०) ई वल, वन, ६३, पेज २७, सःया गतिइ, ७२, पेज २९, **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि**, रुबरिक, यैं ।

डा. आनन्द जोशी, (११३३) छ व जि ब्यागः, ८७, पेज ४७, भ्वखाय् ब्वःगु देय्, १००, पेज ५०, **न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु**, रुबरिक, यैं ।

डा. आनन्द जोशी, (११३४) बन्दं त्रस्त देय्,३०, पेज ३४, थः जक स्वाय्गु, ३५, पेज ३६, थ्व स्वतन्त्रता, ४७, पेज ४०, ध्याचः लँय् बग्गी, ८८, पेज ५४, **सर्गः थः हे विस्तृत**, रुबरिक व कुतः पिकाक, ख्वप ।

डा. आनन्द जोशी, (११३५) ल्वचं ग्रस्त देय्, **नःलि**, दँ १०, ल्याः ५, थ्यंल्याः ८३, पेज ३ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३४) हाइकु सिर्जनाया पूर्वाधार व नेपालभाषाया थौंया हाइकु, **नःलि**, दँ १०, ल्याः ३, थ्यंल्याः ८१, पेज २७-३१ ।

डा. आनन्द जोशी, (११३५) विम्बया विकाशक्रम व थौंया हाइकुइ समसामयिक यथार्थ विम्ब, नःलि, दँ ९, ल्याः १२, थ्यंल्याः ७८, पेज १६-२६ ।

इश्वरीमैंया श्रेष्ठ, (११२८) ह्यूपाः वःगु खः, ११८, पेज ४२, **मुखू मब्यंनीगु स्वां**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

किरण शाक्य, (११२५) बेसाःभाः थिके, पेज १२, **नेवाः हाइकु मुना**, ललितपुर पब्लिकेशन

(प्रा.) लि., यल ।

कृष्णभक्त बोडे, (११३२) सिमाहः संसां, कृष्णभक्तया हाइकु, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ५, पेज ४ ।

कृष्णमोहन जोशी, (११२९) षडयन्त्र दुने, **न्ह्यानाच्वंगु खु**, पेज १०१, न्ह्यज्या खलः, ख्वप ।

तबः, (१११३) लबु दना नं २० , पेज ११, **नेवाः हाइकु**, लाछि पिथना, यँ ।

तुयू पुं, (११२३) निभाः स्वया जिं, पेज १२, अन्याःया सः थी, पेज ५६, **कंभाः दुने जि**, नेपाल संस्कृति लय्पौ, यल ।

दया बेचैन, (११२३) छुं जुइ थें च्वं, ४, पेज ३, थःगु हे लागाय्, १२, पेज ७, **न्ययूकू हाइकु**, रामप्रसाद श्रेष्ठ, यल ।

पुष्परत्न ताम्रकार 'स्वीटहर्ट', (११३३) नेताया न्वचु, **नःलि**, दँ ८, ल्याः १, थ्यंल्याः ५५, पेज १२ ।

विनयचन्द्र, (१०९१) न्याकुचा हाइकु, वातावरण, दँ १, ल्याः ५, **सच्छिदँया नेपालभाषाया काव्य ल्यया**, सं. भूषणप्रसाद श्रेष्ठ, नागार्जुन पब्लिकेशन प्रा. लि., यल ।

बद्री वेदना, (११२५) अगिंमथः थें, पेज २४, **सनिलया इलय्**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

विमल ताम्राकार, (१११३) म्वाःहि छफुति, **जीस्वां**, पेज ५, कुतः पिकाक, ख्वप ।

विमल ताम्राकार, (११३२) जनता सुम्क, पेज २९, **शरद्या मिला**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

विमल ताम्राकार, (११३४) यानं हे म्ह स्यू, (७) पेज २६, थ्व देय्या मनू, (९) पेज ४४, बुँख्याः ज्वी गात (१२) पेज २७, बुँख्याःचा मामां, (४२) पेज ३३, बुँख्याःचा त्वःता, (४५) पेज ३३, बुँख्याःचा त्याइ (७२) पेज ३९, ग्वाल्ल बुँख्याःचा (७९) पेज ४०, हिति लः मवः (८२) पेज ४१, **बुँख्याःचा**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

विजयरत्न असंबरे, (११३१) थ्व लोकतन्त्र, पेज २३, **हाइकु ५२**, कुतः पिकाक, ख्वप ।

मंगलनारायण जोशी, (११३४) थौंया भ्भीगु देय्, **नेवाः हाइकु**, दँ ३, ल्याः १, थ्यंल्याः १३, पेज ७ ।

महेशमान डंगोल 'लँजुवाः', (११३३) त्वहः मदु त्वः, **नःलि**, दँ ८, ल्याः १, थ्यंल्याः ५५, पेज २३ ।

माधवलाल कर्माचार्य, (११३३) देशं देय् न्यंक, **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ३, पेज ३ ।

रत्नकाजी मन, (११३२) न्हू संविधान, पेज ३, **जिगु न्ययूकू ब्यंग हाइकु**, नेवाः सांस्कृतिक पुचः, यें ।

सौरभ शाक्य, (११३३) किलं नःगु सिं, **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ४, थ्यंल्याः १०, पेज ५ ।

परिशिष्टांक

डा. आनन्द जोशीया हाइकु व कविता सम्वन्धि पिहां वःगु च्वसु व समालोचनाया अभिलेख

हाइकु

१. हाइकुया यात्रा व उपलब्धि - छगू सिंहावलोकन, चिन्तनया लिच्वः : कविया वक्तव्य, **न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु**, पेज ३-२२, ने.सं. ११३३, रुवरिक, यैँ। **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, पेज ११-२५, ने.सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

२. थौंया हाइकु : छगू अभियान - अवधारणा, स्थिति व नीतिगत मार्ग निर्देशन, **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ३, पेज १७-२१, ने.सं. ११३३, २०६९, मसिर-पुस । **नेवाः हाइकु**, दँ २, ल्याः ४, थ्यंल्याः १०, पेज २०-२५, ने.सं. ११३३, २०७० । **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, पेज २६-४३, ने. सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

३. थौंया हाइकु - विकाशक्रम, विविधता, व्यापकता व दिशावोध, जिगु वक्तव्य : कविया वक्तव्य, **खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि,** पेज ३-८, ने.सं. ११३०, रुवरिक, यैँ। **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, पेज ४४-४८, ने.सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

४. थौंया हाइकु, जिन्दगी व नगरबोध, **नेवाः हाइकु**, दँ १, ल्याः ४, पेज १७-२०, ने. सं. ११३२, पोहेला, सिल्ला, २०६८, पुस-माघ । *थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः*, पेज ४९-५७, ने. सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

५. ताल्जुइ थःगु हे 'खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि', **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, पेज ५८-६३, ने.सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप । *ताल्जुइ डा. आनन्द जोशीया 'खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि'*, सं. इन्द्र माली, पेज ८०-८८, ने. सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

६. हिन्दी हाइकु, *नेवाः हाइकु*, दँ १, ल्याः ३, पेज १०-११, ने.सं. ११३२, २०६८, कार्तिक, मंसिर । **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, पेज ६४-६६, ने.सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

७. हाइकु सिर्जनाया निम्ति पूर्वाधार व नेपालभाषाया थौंया हाइकु, **नःलि**, दँ १०, ल्याः ३, थ्यंल्याः ८१, पेज २७-३१, ने. सं. ११३४, चिल्ला , २०७१ फाल्गुण ।

८. थौंया हाइकुया सैद्धान्तिक पक्ष, विशेषता व विस्तार, जिगु धारणा : हाइकुया विकास व कन्त्य्या लँ, **सर्गः थः हे विस्तृत**, पेज ११-२२, ने.सं. ११३४, रुवरिक, यँ । *थौंकन्हे*, दँ ६३, ल्याः ८, थ्यंल्याः २०१, ने.सं. ११३४ (२०७०) कछला (मंसिर), पेज ११-१३, व **थौंकन्हे**, दँ ६३, ल्याः ९, थ्यंल्याः २०२, ने.सं. ११३४(२०७०) कछला (पौस), पेज ११-१३ ।

९. विम्बया विकाशक्रम व थौंया हाइकुइ समसामयिक यथार्थ विम्ब, **नःलि**, दँ ९, ल्याः १२, थ्यंल्याः ७८, पेज १६-२६, ने.सं. ११३५ थिंला (मंसीर २०७१) ।

१०. थौंया हाइकुइ 'जि'या अभिव्यक्ति व आस्थाया सः, **नेवाः हाइकु**, दँ ४, ल्याः २, थ्यल्याः २०, पेज ९-१९, ने.सं. ११३५, २०७१/७२ चैत्र वैशाख ।

११. थौंया हाइकुइ राजनीति पक्ष : ईया यथार्थ किपा, **नःलि**, दँ १०, ल्याः ११, थ्यंल्याः ८९, पेज ११-२१, ने.सं. ११३५, कौला, २०७२ कार्तिक ।

१२. बद्री वेदनाया हिसिया काव्य : थौंया हाइकुया लँय् जीवन्त पलाः, बद्री वेदना खड्गीया **हिसिया काव्य**या भूमिका, कुतः पिकाक, ख्वप ।

१३. जीवन्त हाइकु सिर्जनाया लागि सयन्त्र मालेगु अभियानय् जि !

कविता

१. थौंया कविता, **आनन्द जोशीया कविता ......कविता ताल्जुइ**, पेज ८-१०, ने. सं. ११२७, रुवरिक, यँ । **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, पेज ७१-७३, ने.सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

२. थौंया कविताय् वातावरण पक्ष व दिशा संकेत, **थौंया कविता विधा : जीवन्त पलाः**, पेज ७४-८३, ने.सं. ११३३, कुतः पिकाक, ख्वप ।

३. थौंया कविताया उपलब्धि व वर्तमानय् खने दुगु दिशा संकेत, **आनन्द जोशीया स्वतन्त्रता**, पेज १३-२५, ने.सं. ११३४, कुतः पिकाक, ख्वप । **थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा**, पेज ११-२८, ने.सं.

११३४, कुतः पिकाक, ख्वप ।

४. थौंया कविताया यात्राय् जि याकः लँजुवाः, **थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा**, पेज २९-४५, ने.सं. ११३४, कुतः पिकाक, ख्वप ।

५. थौंया कविताया अभियान व विकाशय् भाषानिभाः प्रेमदाइ (प्रेमबहादुर कसांकार) व जि, **थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा**, पेज ४६-५३, ने.सं. ११३४, कुतः पिकाक, ख्वप ।

६. थौंया कविताय् अस्तित्ववोध **नःलि**, दँ ८, ल्याः ४, थ्यंल्याः ७०, पेज १४-२४, ने.सं. ११३४, सिल्ला । **थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा**, पेज ५४-८०, ने.सं. ११३४, कुतः पिकाक, ख्वप ।

७. प्रतिसरा साय्मिया काव्य प्रवृत्ति थौंया कविताया हूलय् बिस्कं पहिचान, **थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु यात्रा**, पेज ८१-११०, ने.सं. ११३४, कुतः पिकाक, ख्वप ।

प्रा.डा. आनन्द जोशी

पिदनेधुंकूगु सफू

कविता

- विस्थापित जि जि मखु
- कोशल्वहं
- तज्याःगु फुजियामा : विद्रोहया छसः
- आनन्द जोशीका कविताहरु
- आनन्द जोशीया स्वतन्त्रता

हाइकु

- खँग्वः सीमाहीन : सीमाहीन जि
- न्हूगु दिशाय् जि : चेतनाया लबु
- सर्गः थः हे विस्तृत
- तःभुखाय् ११३५
- घालं बुइकूगु लँय् जि, जिगु पलाः

च्वसु

- थौंया काव्य विधा : जीवन्त पलाः
- थौंया कविताया लँपुइ जि, जिगु पलाः
- हाइकुया न्हूगु आयाम, न्हूगु दिशा

विविध

- आनन्द जोशीया कविता ... कविता ताल्जुइ

- Environmental Management and Sustainable Development at the crossroad (मंकाः च्वज्या)
- Ethnobotany and Indigenous knowledge in Himalaya (मंकाः च्वज्या)
- Environmental Impact Assessment: Process, Methods and Practices in South Asia (मंकाः च्वज्या)
- Safeguarding the future, securing Shangri-La (मंकाः च्वज्या)

ISBN 978-9937-0-0966-9

पिकाक :: रुवरिक, यें व कुतः पिकाक, ख्वप, नेवाः स्वायत्त राज्य, नेपालमण्डल, नेपाः